

ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | II. ÉVFOLYAM | 2021 | 03

KIADJA:



SCIENTIA  KIADÓ

Szerkesztőbizottság

Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)

Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)

Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)

Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)

Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)

Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)

Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)

Dr. Veress Emőd egyetemi tanár, kutatóprofesszor (Sapientia EMTE JTI és Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet)

Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)

Szakterületi felelős szerkesztők:

Dr. Fazakas Zoltán József (kisebbségi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (KRE ÁJK)

Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)

Dr. Vallasek Magdolna (munkajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), Románia Alkotmánybíróságának bírója, egyetemi docens (Sapientia EMTE)

A lapszám szerkesztője:

Dr. Kádár Hunor

www.jogelet.ro

© Scientia 2021

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

A lapszám a Magyarország Igazságügyi Minisztériuma által támogatott II. Bűnügy-történeti konferencián 2021. szeptember 24-én elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza.



ISSN 2734 — 6226

ISSN-L 2734 — 6226

TARTALOM

Ambrus István 7

Szokásjog és analógia a büntető jogalkalmazás történetében és jelenében

Balogh Elemér 23

Sobri Jóska, a leghíresebb bakonyi betyár

Bató Szilvia 33

Az orvosi láttelel szerepe a csecsemőgyilkosság miatt indított eljárásokban

Fazakas Zoltán József 49

A büntetőjog alkotmányos alapjai és gyakorlata, valamint a kisebbségi magyarság az 1918–1938 közötti Romániában

Fenyvesi Csaba 69

Ami megrázta Komlót 1989-ben

Herke Csongor 77

Ártatlanul elítélve – a móri bankrablás tanulságai

Kádár Hunor 87

Aki vallási motivációból ölt – a nádrai sorozatgyilkos

Mátyás Szabolcs 93

A verziók szerepe a Teréz körúti robbantás nyomozása során

Sivadó Máté 103

A romák elleni sorozatgyilkosság néhány aspektusának kriminológiai elemzése

Szabó András 115

Áldozatból bűnös? Bűnösből áldozat? A Simek Kitty-ügy tanulságai húsz év távlatából

Veress Emőd 125

Óvári Elemér kolozsvári ügyvéd életéről és haláláról

CONTENTS

István Ambrus 7

Customary Law and Analogy in the Old and Recent Criminal Practice

Elemér Balogh 23

Jóska Sobri, the Most Famous Outlaw in Bakony

Szilvia Bató 33

The Role of Medical Findings in Criminal Proceedings Initiated for Infanticide

Zoltán József Fazakas 49

Constitutional Foundations and Practice of the Criminal Law and the Hungarian Minority in Romania between 1918 and 1940

Csaba Fenyvesi 69

Shocking Criminal Case in Komló in 1989 (Investigation of a Child Murder Case)

Csongor Herke 77

Wrongfully Convicted – The Lessons of the Bank Robbery in Mór

Hunor Kádár 87

The Man Who Killed for Religious Reasons – The Serial Killer from Nădrag

Szabolcs Mátyás 93

The role of versions in the investigation of the Teréz Boulevard blast

Máté Sivadó 103

Criminological Analysis of Some Aspects of the Series of Murders Committed against Roma People

András Szabó 115

A Victim or a Criminal? Lessons from the Simek Kitty Case from the Perspective of Twenty Years

Emőd Veress 125

About the Life and Death of Attorney Elemér Óvári from Cluj

AMBRUS ISTVÁN

Szokásjog és analógia a büntető jogalkalmazás történetében és jelenében

Customary Law and Analogy in the Old and Recent Criminal Practice

Abstract: In my article, I deal with the prohibition of customary law and analogy to the detriment of the perpetrator. Both mentioned prohibitions arise from the principle of legality. The starting point of the analysis is a decision of the Hungarian Supreme Court in 1898 dealing with the criminal offence of theft related to electricity. I presented examples of the extensive and then of the restrictive interpretation by Hungarian criminal courts. My conclusion is that the principle of legality may obviously infringe, for example, criminal liability extended by analogy. However, an overly restrictive interpretation must also be avoided, as this could threaten to violate the state's obligation for criminalization.

Keywords: analogy, customary law, criminal practice, legality, obligation for criminalization

Összefoglaló: Tanulmányomban a törvényesség elvéből fakadó és a büntetőbíró számára korlátot jelentő két princípiummal, az elkövető terhére érvényesülő szokásjog, illetve az analógia tilalmával foglalkozom. Kiindulási pontként a Magyar Királyi Kúria 1898. évi, az elektromos áram kapcsán a lopást megállapító döntése szolgált. Ezt követően a kiterjesztő (pl. kár fogalma), majd a megszorító értelmezésre (pl. éjjel fogalma) mutattam be példákat. Konklúzióm, hogy a törvényesség elvét nyilvánvalóan sértheti például az analógia révén kiterjesztett büntetőjogi felelősség, ugyanakkor a túlzottan megszorító értelmezéstől is tartózkodni szükséges, ez ugyanis az állam kriminalizációs kötelezettségének megsértésével fenyegethet.

Kulcsszavak: analógia, bírói gyakorlat, kriminalizációs kötelezettség, legalitás, szokásjog

1. Bevezetés

A büntető anyagi jog résztől fogva elismert, legfontosabbnak tekinthető princípiuma a *nullum crimen/nulla poena sine lege* alapelve, rövid megnevezéssel tehát a legalitás vagy a törvényesség követelménye.¹ Azt a követelményt, hogy csak az elkövetés időpontjában bűncselekményként büntetni rendelt cselekményt lehessen üldözni, továbbá csak

¹ Részletesen lásd GELLÉR Balázs: *Legalitás a vádpadon. Az anyagi büntetőnormák legalitásának elméleti elemzése*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.

a törvényben meghatározott szankcióval legyen sújtható, már az 1878. évi V. törvény-cikk (a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről, népszerű nevén a Csemegi-kódex) 1. §-a megfogalmazta. A korabeli definíció szerint „[b]üntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít”. Továbbá „[b]üntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint a melyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított”. Ezen alapelvből olyan, jogállami körülmények között nélkülözhetetlen alelvek vezethetők le, mint az elkövető terhére történő visszaható hatályú (praevia), illetve a pontatlan jogalkotás (certa) tilalma a törvényhozó irányába; továbbá az ugyancsak a terhelt számára hátrányos jogalkalmazás szokásjogi (scripta) vagy analogikus úton (stricta).² Nem véletlen, hogy a Magyarországon 1949-ben teljessé vált kommunista hatalomátvételt követően elfogadott, első nagyobb, a büntető anyagi jog általános részét újrászabályozó, a büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény a legalitás elvét elvetette, sőt az időbeli hatály kérdésköréről rendelkező 2. § (2) bekezdés b) pontjából kiolvasható, hogy kifejezetten lehetővé tette az elkövetőre hátrányosabb visszaható hatályú jogalkotást is, amely a praevia alelvének egyértelmű megsértését jelenti. Noha a későbbi államszocialista kódexek (1961. évi V. törvény, 1978. évi IV. törvény, utóbbi a továbbiakban: 1978. évi Btk.) a törvényesség elvével ilyen durván és egyértelműen nem mentek szembe, annak megjelenítésétől is tartózkodtak. Az elv a rendszerváltás időszakában, az 1989. évi XXXI. törvénnyel került be az akkor hatályos Alkotmány (1949. évi XX. törvény) 34. §-ába, a büntetőkódexből azonban továbbra is hiányzott, amelyet azután csak a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 1. §-ában orvosolt a jogalkotó.³ A törvényi elhelyezés tehát szimbolikusan is kifejezi, hogy a büntető anyagi jog legfontosabb elvéről van szó, így helye egyértelműen a Btk. legelején kell hogy legyen. A vonatkozó, jelenleg hatályos rendelkezések szerint:

- az elkövető büntetőjogi felelősségét csak olyan cselekmény miatt lehet megállapítani, amelyet – a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmények kivételével – törvény az elkövetés idején büntetni rendelt;
- bűncselekmény elkövetése miatt nem lehet olyan büntetést kiszabni vagy intézkedést alkalmazni, amelyről törvény az elkövetés – vagy a 2. § (2) bekezdés alkalmazása esetén az elbírálás – idején nem rendelkezett.

Az elv tehát tartalmában azonos a Csemegi-kódexben olvasható rendelkezésekkel, kiegészül ugyanakkor a nemzetközi jog *ius cogens* szabályaira utaló kivételekkel, melyek azonban nem képezik jelen írás tárgyát. A törvényesség teljességre törekvő feldolgozása ugyanis természetesen önálló monográfiá(ka)t igényel, jelen munkában tehát annak csupán két részaspektusára térek ki, és pedíg a *nullum crimen/nulla poena sine lege* elvéről a jogalkalmazóra/bíróságra háramló kötelezettségekre: a terhelte hátrányos szokásjog és analógia tilalmára, a régi és jelenlegi magyar joggyakorlat tükrében. Előrebocsátható, hogy ezen előírások sérelme nemcsak a XIX. és a XX. századi, hanem

² Ld. GELLÉR Balázs, AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.*, 2. kiadás, ELTE Eötvös, Budapest, 2019, 75. és NAGY Ferenc: *A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről*, Magyar Jog, 1995/5, 257–270.

³ HOLLÁN Miklós: *A visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalma és az Alaptörvény – Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*, szerk. KARSAI Krisztina, FANTOLY Zsanett, JUHÁSZ Zsuzsanna, SZOMORA Zsolt, GÁL Andor, Acta Juridica et Politica, Szeged, 2018, 419–431.

a jelenlegi judikatúrában is tetten érhető, azonban emellett az elvet ugyan nem sértő, de az állam kriminalizációs kötelezettségét adott esetben kikezdő bírósági döntésekre is találhatunk példát. A jövőbeli gyakorlatnak tehát arra lenne szükséges törekednie, hogy az inga egyik irányba se „lengjen ki”, tehát a legalitás elvét se pozitív, se negatív irányba ne szegje meg.

2. Szokásjog és analógia a magyar büntetőjog történetében: az áramlopás példája

A szokásjog a kötelező erővel rendelkező, nem írott, tehát bírói jog, az analógia pedig a nem szabályozott esetre egy hozzá hasonló, ugyanakkor szabályozott eset kapcsán érvényes jogszabályi rendelkezés alkalmazási technikáját jelenti. Bár a jogrendszerek általában elfogadják a legalitást és elvetik a bírói jogalkalmazást, az értelmezés szükségszerűségéből az következik, hogy Gellér Balázs szerint a bíróságok mindig is szembesülni fognak olyan esetekkel, amelyek a megengedett értelmezés és az analógia közötti szürke zónában helyezkednek el.⁴ Az ilyen zónák kitöltését célozhatja a bíró alkotás és az analogikus jogalkalmazás egyaránt, amennyiben azonban ezek az elkövető büntetőjogi felelősségét megalapozzák vagy súlyosbítják, sérülhet a *nullum crimen/nulla poena sine lege* elve.

Eklatáns példa volt erre a magyar jogtörténetben az ún. *áramlopás* mikénti megítélése. A lopás a Csemegi-kódex 333. §-a szerint ugyanis idegen ingó dologra volt elkövethető, a dolgot pedig alapvetően akkoriban is birtokba vehető testi tárgyként fogta fel, a villamos energia azonban ezen tulajdonsággal nem rendelkezett. A Magyar Királyi Kúria ennek dacára, 1898. január 19. napján kelt ítéletében mégis dolognak tekintette az áramot, és ennek folyományaként, annak szabálytalan vételezését lopásként értékelte.⁵ A döntés nagy vitát kavart a korabeli jogirodalomban.

A Magyar Királyi Kúria álláspontját osztotta Heil Fausztin. Szerinte az esetben a *„kérdés csak az, vajon a villamos erőnek elvonására a lopás fogalom meghatározása alkalmazható-e. Kétségtelen, hogy az elvonás a villamos erő tulajdonosának birtokából, annak beleegyezése nélkül, és azon célból történik, hogy a tettes azzal mint sajátjával rendelkezék, tehát azt jogtalanul eltulajdonítsa. A kétely a körül forog, s a kérdésnek eldöntése is – de lege lata – azon fordul meg, vajon, miután lopás tárgya csak dolog lehet, a villamos áram dolognak tekinthető-e vagy sem. Ez mindenekelőtt a villamos áram lényegének ismeretét tételezi fel; ez pedig nem jogi, hanem természettudományi kérdés.”* Kifejtette továbbá azt is, hogy a *„villamos áram jogtalan elvonása a lopás fogalma alá eshetik s a lopás tényálladékát akkor is megállapítani alkalmas, ha a villamos erő nem anyag, tehát nem dolog. A villamos erő előállításához ugyanis anyagok szükségesek, mert semmiből villamos erőt előállítani nem lehet. Mily anyagok szükségesek ehhez, az a jogászt nem érdeklő természettudományi kérdés. A jogásznak elég az, hogy az előállításhoz*

⁴ GELLÉR: *i. m.*, 145.

⁵ Büntető Jog Tára XXXV., 356.

anyagok, tehát dolgok szükségesek, s továbbá annak ismerete, hogy a szükséges anyagok mennyisége egyenes arányban áll a villamos erő mennyiségével.” Konklúziója szerint az, hogy „*a tettes az anyagot nem eredeti alakjában, hanem természettani hatásának alakjában vette el, az a jogi minősítés szempontjából közömbös. A végeredmény tehát az, hogy a villamos áramnak elvonása, ha a törvény 333. §-ának többi feltételei fenforognak, lopást képez, s a lopás tényálladékát nem zárja ki az, hogy a természettudomány szerint a villamos erő nem anyag.*”⁶

Merőben ellentétes álláspontra helyezkedett a kérdés kapcsán Weisz Ödön. Véleménye szerint „*a villamos erő jogtalan használata vagy elvonása lopást nem képez, azt ilyennek tekinteni a mai törvények szerint nem lehet, mint ilyen a mai törvények alapján el nem bírálható. Ezen kétségtelen jogellenes, tehát jogtalan cselekmény se sem a lopás, sem a csalás, sem semmiféle más, a büntető-törvényben szabályozott tényállás kritériumait fel nem tünteti, az ott szabályozott esetek közé nem tartozik, a büntető-törvénynek egyetlen szakasza alá sem vonható.*” Álláspontjának alátámasztásául kiemeli, hogy „*törvényhozási functio szükséges nemcsak akkor, ha az új viszony elemeiben és jellegében tér el a régitől, hanem már akkor is, ha a sértés maga akár saját magában, akár annak hatásaiban, akár végzetesebbek, mint a melyekre a tételes törvény a sanctiót megadni jónak látta, akár kevésbé veszedelmesebb, mint a melyekre a tételes törvényben megírt dispositio a súlyosabb sanctiót megadni szükségesnek tartotta. És ez természetes is, mert a törvényhozás ezen új viszonyt nem is szabályozhatta, hisz az akkor, mikor a törvény keletkezett, nem is létezett és így azon hatást, melyet annak megsértése magával hozott, el sem bírálhatta.*”⁷ Nézete tehát röviden úgy foglalható össze, hogy a villamos energia egy olyan új jelenség, amelyre a Csemegi-kódex megalkotása idején még nem lehettek figyelemmel, így az nem volt büntetendő, de a bíróság sem jogosult arra, hogy a nem szabályozott esetet (joghézagot) az elkövető felelősségének megállapítását eredményező analógia útján ítélje meg. A megoldás tehát csak a jogalkotótól érkezhethet, törvénymódosítás formájában.

Kiemelhető, hogy a Magyar Királyi Kúriával ellentétben, a német Reichsgericht nem tekintette az elektromosságot a lopás bűncselekményének lehetséges tárgyaként, és elutasította az erre vonatkozó analógiát is, ennél fogva az elektromos áram illegális felhasználására egy speciális tényállást kellett a németeknél kialakítani. Az 1900. évi április 9-ei német törvény a következő tényálladékot állította fel: Aki idegen elektromos erőt valamely villamos telepből vagy berendezésből olyan vezeték segítségével elvon, amely nem a villamos áram szokásos vezetésére van rendelve, ha cselekményét azzal a célzattal követte el, hogy az elektromos áramot jogtalanul eltulajdonítsa, fogházzal és 1500 márkáig terjedhető pénzbüntetéssel volt büntetendő. Ha e cselekményt azzal a célzattal követték el, hogy másnak jogtalanul kárt okozzanak, a büntetés 1000 márkáig terjedhető pénzbüntetés vagy két évig terjedhető fogház lehetett.

Végül ugyanakkor a magyar jogalkotó is felismerte, hogy az analogikus jogértelmezés nem felel meg a Csemegi-kódex 1. §-ában jelzett kívánalomnak, ezért a hazai ipar fejlesztéséről szóló 1907. évi III. törvénycikk 2. §-ában kimondta, hogy „*Az előállított villamos áram és technikai célokra értékesíthető minden egyéb erő (energia) ugyanazon büntetőjogi védelem alá helyeztetik, mely az ingó dolgokra nézve fennáll. Ennek megfelelőleg az említett erők bármely módon való jogtalan eltulajdonítása, ugyanszintén szándékos és jogtalan*

⁶ HEIL Fausztin: *Villamos erő lopása*, Jogtudományi Közlöny, 1897/53, 421–422.

⁷ WEISZ Ödön: *A hasznosított erők jogi védelméről. Villamos erő lopása [1. r.]*, Jogtudományi Közlöny, 1898/2, 13–14.

megrongálására, vagy megsemmisítése [...] az 1878:V. törvénycikknek az idegen ingó vagyron meg rongálására, illetőleg a lopásra vonatkozó rendelkezések [...] szerint büntetendő.” Ezáltal tehát az elektromos energiát – de ugyanígy az értékesíthető egyéb energiát – nem tekintette ugyan dolognak, ám ugyanazt a büntetőjogi védelmet terjesztette ki rá, mint a birtokba vehető testi tárgyakra, így a lopás megállapítása az áram szabálytalan vételezése esetén már összeegyeztethető volt a törvényesség elvével, nem sértette ugyanis a felelősséget megalapozó analógia tilalmát.

A problémakört utólagosan értékelő Angyal Pál kifejtette, hogy *„ha elfogulatlanul vizsgáljuk a gyakorlati életnek büntetőjogi jelenségeit, kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy nem egyszer a joggyakorlat által oly irányú jogszolgáltatás jut érvényre, amely jogszolgáltatást szembeállítva a törvénnyel, alig tekinthetjük egyébnek, mint a szokásjogot kifejező gyakorlat által új büntetendő cselekmény konstruálásának. A villamos erő jogtalan elvonását pl. az 1907. évi III. t.-c. előtt ismételten lopásnak minősítette a Curia, jöllehet a btk. 333. §-a értelmében a lopás tárgya ingó dolog, már pedig a villamos áram nem ingó dolog, tehát annak elvétele (pl. elvezetéssel) nem is lopás. Ha itt nem a szokásjog, hanem a btk. 333. §-a konstituálta volna a cselekményt büntetendővé, úgy nem kellett volna az 1907. évi III. t.-c. 2. §. b) pontjában kimondani, hogy 'az előállított villamos áram stb. ugyanazon büntetőjogi védelem alá helyzetetik, mely az ingó dolgokra nézve fennáll.'”⁸*

A hatályos magyar büntetőjog a dolog fogalma kapcsán impicite a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényre utal, a polgári jogi dolog fogalmat ugyanakkor a Btk. 383. § a) pontja kiterjeszti – egyebek mellett a villamos és a gazdaságilag hasznosítható más energiára is. Ma már tehát, szemben a korábbi megoldással, a villanyáram a jogalkotói interpretáció alapján maga is dolognak minősül, nem csupán a büntetőjogi védelem egyfajta kiterjesztéséről van szó.

A tanulmány következő két pontjában néhány olyan – sokszor nagy múltra visszatekintő – témakört mutatok be, ahol a gyakorlat kiterjesztő, avagy ellenkezőleg, megszorító irányba mozdult el, amelyek legalitási problémákat vethetnek fel.

3. Példák a kiterjesztő értelmezésre

Szokásjogi alapon értelmezte továbbá eltérően a régi magyar büntető joggyakorlat a *közösülés* fogalmát annak élettani/orvosi értelemben vett kategóriájától. Ahogy arra az 1978. évi Btk.-hoz fűzött miniszteri Indokolása is utalt: *„[a] közösülés büntetőjogi szempontból – amely nem fedi az élettani fogalmat – akkor befejezett, ha a férfi a nemi szervét közösülésre szándékkal a nő nemi szervéhez érinti. Így a bűncselekmény sértette gyermeklány is lehet, aki élettani értelemben vett közösülésre képtelen*”. Igaz, hogy az Alaptörvény – a hetedik módosítás 8. cikke alapján, 2019. január 1. napjától hatályos – 28. cikke szerint *„[a] jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni*”. A miniszteri Indokolás tehát kiemelt orientáló értelmezési iránytűvé vált, visszatekintve mégis

⁸ ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve*, 2. kiad., Athenaeum, Budapest, 1909, 96.

megnyugtatóbb lett volna a közösülés büntetőjogi fogalmát törvényben meghatározni. Más kérdés, hogy a hatályos magyar büntetőjogban a közösülést – mint önálló elkövetési magatartást – már csak a testvérek között elkövethető vérfertőzés vétségénél [Btk. 199. § (2) bekezdés] rendeli büntetni, így a kérdéskör ma már inkább jogtörténeti, mint napi gyakorlati jelentőséggel bír. Minden más nemi bűncselekménynél – a közösülést is magában foglaló, ám lényegesen tágabb körű – szexuális cselekmény [Btk. 459. § (1) bekezdés 27. pont] jelenik meg.

Érdekes még a lopás *zsebtolvajlás* útján elkövethető alakzatánál [Btk. 370. § (2) bekezdés b) pont bd) alpont] e minősítő körülmény mikénti értelmezése. Bár nyelvtani és ontológiai értelemben a „zsebtolvaj” kifejezetten a sértett zsebéből tulajdonítja el annak értékeit, a joggyakorlat e kategóriát is tágabb körűen fogja fel, így minden, a sértett közvetlen őrizetéből történő dologelvételelt zsebtolvajlásnak tekint, feltéve, hogy az elkövető a bűncselekmény megvalósítása során észrevétlenségre törekszik. Így például a BH 1982. 280. szám alatt publikált eseti döntés szerint „[a] sértett figyelmetlenségének kihasználásával a kezében tartott táskából történő lopás: zsebtolvajlás”.

Egyértelműen sértette a *nullum crimen sine lege* elvét az EBH 2010. 2124. szám alatt, a büntetőjogi *kár-fogalom* kapcsán publikált döntés. Az alapul fekvő történeti tényállás lényege szerint az elkövető számos szállodába bejelentkezett vendégéjszakákra, de azokból fizetés nélkül távozott. Az akkori Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy „[h]a valaki azzal a szándékkal vesz igénybe szállást, hogy annak ellenértékét nem kívánja kifizetni, az elmaradt ellenérték a szálloda kára, nem pedig elmaradt haszna, ezért a család megállapítható”. E felfogás alapvetően tarthatatlan voltát Deák Zoltán meggyőzően mutatta ki, amikor kifejtette, hogy ha valaki nem fizet egy szolgáltatásért, semmilyen vagyoni értékcsökkenésről (*damnum emergens*) nincs szó, hiszen ilyenkor a sértett vagyona nemhogy csökkenne, hanem egyenesen növekszik, egy – elvileg – behajtható passzívummal, jelen esetben a szoba ellenértékével (*lucrum cessans*).⁹ Hogy e nézetrel a jogalkotó is egyértelműen egyetértett, messzemenően jelzi, hogy a hatályos Btk. 373. § (7) bekezdésében nem látta feleslegesnek kiterjeszteni a család kapcsán a kár-fogalmat azzal a kitételrel, hogy „[e] § alkalmazása szempontjából kárnak kell tekinteni az igénybe vett szolgáltatás meg nem fizetett ellenértékét is”. Ha ugyanis az említett bírói gyakorlattal értett volna egyet a törvényhozó, ezen törvényi interpretáció bevezetése merőben felesleges lett volna. Az említett kiterjesztő rendelkezéssel ma már aggálytalanul lehet az ilyen, avagy más, szolgáltatás igénybevételével járó, de annak ellenértékét nem kiegyenlítő esetekben csalásról beszélni.

A pont utolsó példaként a *rendszeresség* kategóriáját emelem ki, amely kapcsán a legújabb joggyakorlat ugyancsak aggályos irányt vett. E kritérium – amelynek fogalmát a Btk. nem adja meg – nem előzmény és példa nélküli a magyar büntetőjogban. Erre való tekintettel a helytálló értelmezéshez indokolt segítségül hívnunk az ugyanezen kitévelt már a korábbiakban is tartalmazó bűncselekményi tényállásokkal kapcsolatban megfogalmazott jogirodalmi állásfoglalásokat. Földvári József 1962-ből származó álláspontja szerint a rendszeresség megállapításának feltétele az egymástól térben és időben jól elkülönülő cselekmények elkövetése. A szerző a rendszeres elkövetéshez szükséges

⁹ DEÁK Zoltán: *A kár büntetőjogi fogalmáról – megjegyzések egy eseti döntés margójára*, Magyar Jog, 2012/6, 269–374.

cselekmények minimális számát ugyan nem látta helyesnek megállapítani, a jogintézménynek a folytatólagos bűncselekménnyel való összehasonlításakor azonban további ismérveket állított fel: így a rendszeresség megállapításához – a folytatólagossághoz hasonlóan – megkívánta az egyes cselekmények közötti rövid időbeli távolságot és az egységes akaratelhatározást is.¹⁰

Az 1961. évi Btk. tényállási elemként szabályozta a rendszerességet – többek között – a kémkedés, a kuruzslás és a tiltott szerencsejáték szervezése kapcsán. A kémkedéshez fűzött törvénytárgy szerint a rendszeresség „szándékegységre és nem az adatszolgáltatás valamely szabályszerű ismétlődésére, tervszerűségére utal”. A kommentár e részének szerzője, Vágó Tibor olyan elméleti álláspontot ismertet, amely szerint „legalább négyeszeri alkalommal történt kémkedés” alapozza meg a rendszeres elkövetés miatti büntetőjogi felelősséget. A szerző azonban vitatja ezen álláspont helyességét, és egy olyan példát ismertet, amely esetében már három elkövetési alkalom is rendszeresnek lenne tekinthető. A példából egyébként implicite kiténik, hogy a szerző az egyes elkövetések közötti időköz rövidségét nem tekintette feltételnek, mivel a félévenkénti vagy évenkénti elkövetést is a rendszeresség fogalmkörébe vonta.¹¹

A későbbi jogirodalomban Moldoványi György,¹² illetve Bócz Endre¹³ a rövid időközönkénti (más helyen a huzamos időn át megvalósuló)¹⁴ ismételtséget követeli meg a rendszerességhez.

A Btk. hatálybalépése óta napvilágot látott munkák közül Lajtár István, a 2013. évi LXXVIII. törvényhez fűzött Miniszteri Indokolással¹⁵ egyetértve „legalább két, rövid időközönkénti elkövetést” ért rendszeresség alatt.¹⁶ Élesen vitatja e felfogás helyességét Szomora Zsolt, szerinte „téves a miniszteri indokolás azon megállapítása, hogy a rendszeres elkövetés legalább kettő elkövetést feltételez. A rendszeres elkövetés 'alsó határa' egzakt módon nem számszerűsíthető, de mindenképpen kettőnél több, nagyobb számú elkövetési alkalmat jelent.”¹⁷ Végül kiemelhető Márki Zoltán álláspontja, aki a „legalább két elkövetés” követelményével egyetért ugyan, a rövid időköz feltételét azonban elveti, amikor úgy fogalmaz, hogy „a rendszeresség valójában nem köztes időtartam hosszát, hanem az alkalmasság megállapításának kizártságát feltételező fogalom”, megköveteli továbbá „az elkövetőnek az

¹⁰ FÖLDVÁRI József: *Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban*, KJK, Budapest, 1962, 299.

¹¹ VÁGÓ Tibor: *IX. Fejezet. Az állam elleni bűncselekmények = A büntető törvénykönyv kommentárja. Első kötet*, szerk. HALÁSZ Sándor, KJK, Budapest, 1968, 651.

¹² MOLDOVÁNYI György: *XVI. Fejezet. A közrend elleni bűncselekmények = A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Második kötet*, szerk. LÁSZLÓ Jenő, KJK, Budapest, 1986, 769.

¹³ BÓCZ Endre: *XVI. Fejezet. A közrend elleni bűncselekmények = A Büntető Törvénykönyv magyarázata*, szerk. GYÖRGYI Kálmán, WIENER A. Imre, KJK, Budapest, 1996, 557.

¹⁴ *Uo.*, 587.

¹⁵ A 2013. évi LXXVIII. törvény indokolása. Részletes indokolás a 19. §-hoz. 5. pont. Forrás: Complex DVD Jogtár

¹⁶ LAJTÁR István: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények = Új Btk. Kommentár, 4. kötet, Különös Rész*, szerk. POLT Péter, Nemzeti és Közszolgálati Tankönyvkiadó, Budapest, 2013, 80.

¹⁷ SZOMORA Zsolt: *Btk. XX. Fejezet: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények = Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*, szerk. KARSAI Krisztina, Complex, Budapest, 2013, 445.

egyes alkalmakat összekapcsoló tudatállapotát".¹⁸ E tekintetben Márki felfogását osztja a legújabb budapesti jegyzetben Sinku Pál.¹⁹

A fenti áttekintésből láthatóan a rendszeresség megítélése igen ellentmondásos a jogirodalomban. Meggyőződésem, hogy ugyanazon tényállásbeli kitéltelt nem helyes az egyes bűncselekmények kapcsán eltérő tartalommal megtölteni (nem mondható pl., hogy ami rendszeresség lenne a kuruzslásnál, az még nem minősül így a kapcsolati erőszaknál stb.). Az egységes értelmezéshez tehát eldöntendő kérdésként jelentkezik, hogy *a*) a rendszeresség alatt objektív és szubjektív ismérveket egyesítő fogalmat kell-e értenünk, avagy elegendő az egyik oldal egyoldalú megkövetelése.

Helyes a kiindulópontja azoknak a szerzőknek, akik a rendszerességet a törvényi egység egyik eseteként számontartott folytatóságossággal [Btk. 6. § (2) bekezdés] hozzák összefüggésbe. Alapvetően mindkét jogintézményt a többszöri, időben megszakított cselekvés jellemzi. Még figyelemreméltóbb azonban a kapcsolat a rendszeresség és a Btk. 459. § (1) bekezdés 28. pontjában meghatározott *üzletszerűség* fogalma között, utóbbi esetben ugyanis az elkövető az ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekmények elkövetése révén *rendszeres* haszonszézésre törekszik. Ugyan kivételesen (a célzatra tekintettel) az üzletszerűség egyetlen bűncselekmény elkövetése esetén is megállapítható,²⁰ az esetek legnagyobb részéről mégis az mondható el, hogy az ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekmények rendszeres elkövetése jelenti az üzletszerű elkövetés *objektív oldalát*.

Ebből következő álláspontom szerint *a rendszeresség megállapíthatóságához* az elkövető tudattartalmát jellemző, *szubjektív momentumokat nem indokolt megkövetelni, az tisztán objektív* ismérvként írható körül. Nem kizárt természetesen – sőt az életben gyakori lehet –, hogy a rendszeres elkövetést a bizonyos időbeli ismétlődés mellett az elkövető egységes elhatározása, motívumainak, szándékának hasonlósága is jellemzi. Ezek esetleges hiánya vagy büntetőeljárás-beli bizonyítatlansága azonban a rendszeresség megállapítását nem gátolja. Erre való figyelemmel a rendszeresség tényállástani szempontból *objektív tényállási elem, az elkövetés módja* (szituációs elem).²¹

Arra nézve, hogy a rendszerességhez megkövetelhető-e a teljes cselekménysor bizonyos időbeli hosszúsága, ismét az üzletszerűség kapcsán folytatott bírói gyakorlat

¹⁸ MÁRKI Zoltán: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények = Magyar Büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára, III. kötet, 3. kiadás*, szerk. KÓNYA István, HVG ORAC, Budapest, 2013, 811.

¹⁹ SINKU Pál: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények – XX. fejezet = Büntetőjog II., Különös Rész, A 2012. C. törvény alapján, Második, hatályosított kiadás*, szerk. BELOVICS Ervin, MOLNÁR Gábor Miklós, SINKU Pál, HVG ORAC, Budapest, 2013, 239.

²⁰ AMBRUS István: *Az üzletszerűség büntetőjogi megítélésének lehetséges irányairól*, Magyar Jog, 2012/1, 7.

²¹ Jogi természetét tehát a magyar büntetőjogból már kikopott, a német jogirodalomban azonban napjainkban is külön nevesített *iparszerűségéhez* áll közel, amely az üzletszerűséghez hasonlóan rendszeres elkövetést feltételez ugyan, elkövetője azonban nyereségszerzésre nem törekszik. Ld. BALOGH Jenő: *A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana*, Franklin-társulat, Budapest, 1886, 12. A legutóbbi hazai egyetemi jegyzet, amely külön kategóriaként szerepeltette, ld. SCHULTHEISZ Emil: *A bűncselekmény tana*, Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1948, 133–134. A németeknél fenntartja a jogintézményt Claus ROXIN: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band II. Besondere Erscheinungsformen der Strafrecht*, Verlag C.H. Beck, München, 2003, 879.

alapján lehet következtetést levonni. A Legfelsőbb Bíróság nem állapította meg az üzletszerűséghez szükséges rendszerességet, amikor a bűncselekmény-sorozat elkövetésére rövid időszak (pár nap) alatt került sor.²² A konkrét időtartam meghatározása nélkül is kizárta az üzletszerűség köréből azokat az eseteket, amikor az elkövető cselekményeit *alkalomszerűen* követte el. Így korábban sem állapította meg a rendszerességet, amikor az elkövetők „*vádolt-társaik ráhatására azoknak [...] néhány nap alatt lebonyolított vállalkozását alkalomszerűen elősegítették*”.²³ Ugyancsak mellőzték annak megállapítását, amikor az elkövető a sikkasztás útján szerzett szerszámok eladásából két esetben alkalmi nyereségre tett szert,²⁴ továbbá abban az esetben, amikor autókalkatrészek ellopására alkalomszerűen, néhány órán belül került sor.²⁵ Egy friss kúriai döntés szerint a rendszeresség hiánya folytán mellőzendő az üzletszerűség megállapítása, amikor az elkövető „*alkalomszerűen valósít meg kisebb számú vagyon elleni bűncselekményt*”.²⁶ Üzletszerűen elkövetettnek minősült azonban azon elkövető cselekménye, aki több mint két évig a vele egy faluban élő lakosok háztartását rendszeresen fosztogatva élelmiszert, különféle használati tárgyakat stb. tulajdonított el.²⁷

Az állandósult bírói gyakorlat e vonatkozásban helyeselhető és a rendszeres elkövetést tényállási elemként tartalmazó bűncselekmények (így a kapcsolati erőszak) vonatkozásában is aggálytalanul elfogadható. A rendszeresség fogalmi ellentétpárjaként ugyanis tartalmilag kétségtelenül az *alkalomszerűség* jelölhető meg,²⁸ amely azon esetekben foroghat fenn, amikor az elkövetés egész folyamata viszonylag rövid idő alatt megy végbe. Erre való tekintettel a kapcsolati erőszak megállapításának sem lehet helye olyan esetekben, amikor az egyes elkövetési magatartások kifejtésére csak elszigetelten, alkalomszerűen kerül sor.

Vitatott kérdés, hogy a rendszeresség kritériuma megköveteli-e egyszersmind a folytatólagos bűncselekmény fogalmából ismert „rövid időköz” feltételének fennállását is. A joggyakorlat felfogása e kérdésben nem egységes. Egy korábban közzétett döntés szerint a rendszeresség megállapításához „*az egyes elkövetési időpontok közötti viszonylag rövidebb időköz*” szükséges.²⁹ Egy közelmúltbeli bírósági okfejtés pedig szintén jelentőséget tulajdonított az egyes részcselekmények között eltelt időtartamnak, mivel – többek között – azért mellőzte a rendszeresség (és így az üzletszerűség) megállapítását, mert az elkövető két lízingelt gépkocsit *egymástól távol eső időpontokban* adott jogellenesen bérbe.³⁰ Ezzel szemben egy másik eseti döntés szerint a rendszeresség megállapíthatóságát „*az ugyanolyan bűncselekmények egymástól viszonylag távol eső ismétlődése önmagában még nem*

²² BH2002. 469.

²³ BJD 3749.

²⁴ BH1990. 50.

²⁵ BH1991. 462.

²⁶ BH2013. 1.

²⁷ EBH2008. 1860. és BH2009. 37.

²⁸ A „kapcsolati” kommentár megállapításával szemben a rendszeresség ellentéte nem a „rendkívüli”, hanem a nem rendszeres/rendszerellen, tehát az alkalomszerű elkövetés. Ld. MÁRKI: *i. m.*, 811.

²⁹ BH1983. 350.

³⁰ BH2009. 228.

zárja ki”.³¹ Még kategorikusabban fogalmazott a Legfelsőbb Bíróság a legutóbbi időkben, amikor úgy foglalt állást, hogy „*az üzletszerűség esetében – szemben a folytatólágossággal – nem a rövid időközönkénti elkövetésnek, hanem a rendszerességnek van jelentősége, így az ismétlődésig eltelt idő hossza önmagában véve közömbös*” (kiemelés tőlem: A. I.).³²

Nézetem szerint az utóbbi megoldás tűnik meggyőzőbbnek. A rövid időköz és a rendszeresség közé ugyanis semmi esetre sem lehet egyenlőségjelet tenni. Témánkra vetített példával illusztrálva: azon, a hétköznapokban józan életvezetésű férj vonatkozásában, aki minden évben a karácsonyi asztalnál túlzott alkoholfogyasztása miatti dührohamban bántalmazza feleségét, a rendszeresség aggálytalanul megállapítható, mivel az elkövetés időről időre, többszörösen ismétlődik. A folytatólágossághoz szükséges rövid időköz azonban ez esetben már hiányzik.³³ Az a körülmény tehát, hogy az elkövető két cselekménye között olyan hosszú idő telik el, hogy azok folytatólágosan elkövetésként – a rövid időköz feltételének hiányában – nem lennének minősíthetők, a rendszeresség megállapításának önmagában nem képezi akadályát. A példaként felhozott esetben tehát a férj cselekményei kapcsolati erőszaknak minősülhetnek (a korábbi joghelyzet szerint pedig adott esetben nem folytatólágos, hanem több rendbeli testi sértés lett volna terhére megállapítható).

E felfogás helyességét támaszthatja alá az is, ha összevetjük a rendszeresség és a folytatólágosság jogintézményeinek tényállástani/jogpolitikai szerepét. A rendszeresség ugyanis a kapcsolati erőszak Btk. 212/A. § (1) bekezdés szerinti alakzatainál *büntetőjogi felelősséget alapító*, a (2) bekezdésben írt változatoknál pedig azt *súlyosító* tényállási elem. A folytatólágosság azonban – szemben (általában) a bűnhalmazati értékeléssel – az elkövető felelősségének mérséklésére szolgál.³⁴ Nincs indok tehát egy alapvetően felelősségenyhítéssel együtt járó fogalomból kölcsönzött ismérv – a rövid időköz kritériuma – megkövetelésével leszűkíteni a rendszeresség hatókörét.

Mint láttuk, a vonatkozó jogirodalmi munkák többségének álláspontja szerint a rendszeresség megállapításához szükséges *elkövetések száma* pontosan meghatározható, előre rögzíthető. Napjaink uralkodó felfogása a (legalább) kettő elkövetést tekinti ilyennek. Ebben a vonatkozásban azonban azon szerzők álláspontja tekinthető helyesebbnek, akik szerint a két elkövetés még nem értékelhető rendszerességgként. Ennek oka, hogy önmagában két elkövetésből az időről időre történő, „menetrendszerű” visszatérésre

³¹ EBH2006. 1490.

³² BH2011. 160. II.

³³ Így egy korábbi eseti döntés két súlyos testi sértési cselekmény viszonylatában már a három hónapos időköz sem tekintette rövidnek. Lásd BH1988. 169. Mindazonáltal megjegyezhető, hogy a jelenlegi ítélkezési gyakorlat lényegében folyamatosan a rövid időköz kritériuma tágításának irányába halad.

³⁴ A németeknél így Hans-Heinrich JESCHECK, Thomas WEIGEND: *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil*, 5. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1996, 716. Nálunk pl. BALOGH Jenő: *A folytonos és a folytatólágos büncselekvény tana*, Franklin-társulat, Budapest, 1885, 16.; FINKEY Ferenc: *Az egység és a többség tana*, Szerzői kiadás, Sárospatak, 1895, 61. Azt a napjaink hazai bírói gyakorlatából (pl. BH2004. 270., 2010. 66.) is következő körülményt, hogy a folytatólágosság nagyszámú elkövetés esetén, az értékek összeadódása miatt az elkövető terhére is érvényesülhet, a jogállamiság szempontjából komoly hátránynak minősítették. Ld. ROXIN: *i. m.*, 873. Hasonlóan Johannes WESSELS: *Strafrecht Allgemeiner Teil. 24.*, Neubearbeitete Auflage, C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg, 1994, 234.

nézve megnyugtató következtetés még egyáltalán nem vonható le, így az ilyen eseteket az – elkövetőre nézve egyébként is kedvezőbb – alkalmosságuk körébe indokolt besorolni.

Összefoglalásként: *a rendszeresség lényegileg az az objektív tényállási ismérv (elkövetési mód), amely előre nem meghatározható, de nagyobb számú, az alkalmosságukat kizáró, hosszabb időintervallumon belül, időről időre – akár nagyobb időközökkel is megszakítottan – visszatérő elkövetés esetén állapítható meg.*

Az előző pontban írt definícióval szemben a rendszeresség kitétele alatt a kapcsolati erőszak tényállását megfogalmazó törvény Miniszteri Indokolása azonban a minimum két elkövetést érti, tehát *a feltehető jogalkotói szándék már a kétszeri elkövetés kapcsolati erőszakkénti értékelését kívánja meg.* A családon belüli erőszakkal szembeni határozott állami fellépés iránti társadalmi elvárással szintén alátámasztható lehet már két (akár adott esetben egymástól elszigetelt) eset önálló, súlyosabb büntetéssel fenyegetett bűncselekménykénti minősítése. Erre azonban a rendszeresség tényállási elemkénti szerepelése – annak helyes értelmezése esetén – nem biztosíthat lehetőséget.

A vonatkozó bírói gyakorlat – feltehetően a Miniszteri Indokolásban kifejtettek okán – kimondta, hogy *„[a] kapcsolati erőszak büntetvény tényállásszerűségéhez megkívánt rendszeresség az elkövetési cselekmények alkalmosságukat kizáró fogalom. Jelentéstartalma több, mint ismétlődés, ugyanis tartalmazza az elkövetőnek az egyes alkalmakat összekapcsoló tudatállapotát, azt fejezi ki, hogy az elkövető 'rendszerint csinál' magatartásából, magatartása nem rendkívüli, tehát legalább két elkövetés esetében is megállapítható.”*³⁵ Legújabbban 2020-ban utalt arra a Kúria, hogy *„[a] kapcsolati erőszak bűncselekménye tényállásában szereplő 'rendszeresen' törvényi feltétel nemcsak sokszámú és időben elhúzódó magatartásokat jelent, az eset körülményeitől függően akár két alkalommal történő elkövetés esetén is megállapítható”*.³⁶ A fentiek tükrében ugyanakkor a nyelvtani értelmezéssel is szembemegy az a felfogás, amely már két elkövetést is rendszeresnek tekint. A megoldás tehát ez esetben is a jogalkotói lépés lenne: ha a rendszeres kitévelt ismételt elkövetéssel cserélnék fel a törvényben, a fenti aggályok tárgyatlanná válnának.

4. Példák a megszorító értelmezésre

A bíróságok, mint arra már történt utalás, a *nullum crimen sine lege* elvét nemcsak pozitív, hanem negatív irányban is feszegethetik. A nyelvtani értelmezés, illetve a közfelfogás szerint egyértelműen büntetést érdemlő magatartások kirekesztése a büntetendőség vagy a súlyosabb minősítés köréből ugyanis ellenében hathat az állam kriminalizációs kötelezettségének, amely ugyancsak veszélyeztetheti a legalitás elvéből levezethető előreláthatóság (kiszámíthatóság) követelményét.

Büntetnek minősül a – nem erőszakos – magánlaksértés, ha azt *éjjel* követik el [Btk. 221. § (2) bekezdés a) pont]. A gyakorlat éjjel alatt régtől fogva az emberek szokásos

³⁵ EBH 2017. B.17.

³⁶ BH 2020. 195.

pihenési idejéről szolgáló időszakot tekinti, közelebről alapvetően este 11 és hajnal 5 óra között.³⁷ Legújabban pedig a joggyakorlat az ún. szituációs jogos védelem [Btk. 21. § (2) bekezdés] intézménye miatt vált szükségessé a kérdéskör vizsgálata. Ezen új jogintézmény alapján ugyanis a lakásba éjjel behatoló betörő korlátozás nélkül megölhető, nem közömbös tehát, hogy mikor lehet éjjeli elkövetésről beszélni. Az EBH 2017. B.20. szám alatt közzétett kúriai döntés szerint „[é]jszaka hajtja végre a személy elleni jogtalan támadást, aki a vidéki település utcájában 01:30 és 02:00 óra között a neki háttal álló – vele előzőleg semmiféle nézeteltérésbe nem került – gyanútlan terhelten minden előzmény nélkül hátulról megrúgja, majd ököllel arcul üti”. Lényeges kiemelni, hogy a Kúria szerint a „közvilágítás működése az éjszaka tényét és annak büntetőjogi jelentőségét, törvény rendelkezése szerinti megítélését nem befolyásolja”. A döntés okfejtése alapján „[a] másodfokú bíróság tévedését az okozta, hogy az általa is helyesen idézett kommentárban ezzel kapcsolatosan irt azon okfejtésből, miszerint 'ha egy környezet mesterségesen kiküszöböli az éjjel említett tulajdonságait és a nappalal azonos körülményeket teremt, akkor az ilyen feltételek mellett végrehajtott támadást vizsgálni és az elhárító cselekmény megítélésére a 21. § (1) bekezdése, valamint a 22. §-ának (3) bekezdése alkalmazható', hibás következtetést vont le, és helyezkedett arra az álláspontra, hogy mivel az 'események széles utcán, működő közvilágítás mellett, jól látható fényviszonyok között történtek' a terhelten részéről, a többiek 'cselekvősege végig nyomon követhető volt', következőképpen 'végig látta az eseményeket', a védekezés teljes szabadsága nem volt megállapítható”. Mindezek alapján tehát kijelenthető, hogy az „éjjel” kategóriáját abszolút megszorító formában kell felfogni, továbbá arra kizárólag az óra mikénti állása lehet hatással, az esetleg mesterségesen generált, kiemelkedően jó fényt biztosító szituáció nem értékelhető nappali elkövetésként.

A Kúria a legutóbbi időszakban több esetben is foglalkozott a büntetőjogi analógia megengedhetőségével, amely körben megállapítható, hogy alapvetően még az olyan analogikus értelmezést is kerülni igyekszik, ahol az egyes törvényi fogalmak összefüggései alapján a kiterjesztő interpretáció is megmagyarázható lenne a törvényesség elvének sérelme nélkül. Így egy 2021-es döntés szerint a bünszervezet és a bünszövetség két különálló jogintézmény. A költségvetési csalás bűncselekménye esetén ezért a korlátlan enyhítés kizárása a társas elkövetési formák közül kizárólag a bünszövetségre vonatkozik. A *nulla poena sine lege* elve alapján, analógia alkalmazásával a bünszervezetben elkövetőkre ez a törvényi rendelkezés nem terjeszthető ki. Így a bünszervezetben elkövető terhelten vonatkozásában – a további törvényi feltételek megléte esetén – a Btk. 396. § (8) bekezdése alapján a büntetés korlátlan enyhítésének helye van.³⁸ Ez a döntés, noha a tiltott analógiát bizonyosan elkerüli, azért vitatható helyességű, mert kiindulópontja problematikus: a bünszervezet és a bünszövetség ugyanis éppenséggel nem két, teljes-séggel különálló intézmény, hanem egymással szoros kapcsolatban álló társas elkövetési alakzatok. Mindez abból is kitűnik, hogy a Btk. 459. § (1) bekezdés 2. pontjában szabályozott bünszövetség-fogalom (mint később látni fogjuk) negatív feltételül támasztja a bünszövetség létrejöttéhez azt, hogy ne jöjjön létre egyidejűleg bünszervezet [Btk. 459. §

³⁷ BH 1983. 347.

³⁸ BH 2021. 5.

(1) bekezdés 1. pont]. Ezen túl a Btk. 91. § (3) bekezdése rögzíti azt is, hogy a bűncselekmény bünszervezetben történő elkövetésének megállapítása esetén az e törvényben a bűncselekmény bünszövetségben történő elkövetésének esetére megállapított jogkövetkezmények nem alkalmazhatók. Mindezek alapján jogértelmezéssel kimutatható, hogy a bünszövetség és a bünszervezet ugyan – a kétszeres értékelés tilalma (*ne bis in idem*) miatt – egymást kizáró fogalmak, ontológiailag ugyanakkor a bünszervezet nem más, mint egy súlyosabb, ha úgy tetszik, minősített bünszövetség. Ebből pedig az is következik, hogy minden olyan hátrányos következmény, amely a bünszövetséget érinti, az a bünszervezetre is aggálytalanul alkalmazható. Így véleményem szerint a Btk. 396. § (8) bekezdése – amely nem teszi lehetővé a költségvetési csalás kapcsán a büntetés korlátlan enyhítését akkor, ha a bünszövetségben eljáró elkövető a bűncselekménnyel okozott vagyoni hátrányt a vádemelésig megtéríti – a bünszervezet kapcsán is ugyanúgy alkalmazható, éspedig az analógia tilalmának sérelme nélkül. Ha ugyanis két jogintézmény egymással a kevesebb és a több viszonyában van, az *argumentum a minore ad maius* logikai értelmezési elve alapján, ha egy bizonyos kedvezményből a relatíve enyhébb esetkör – ez esetben a bünszövetség – ki van zárva, akkor a súlyosabb eset – vagyis a bünszervezet – esetében ez a kedvezmény ugyancsak kizárt lesz. Ellenkező esetben jobban járna az elkövető, ha a vádhatóság bizonyítani tudná a bünszervezet létét, mint ha terhére „csupán” bünszövetségben elkövetett költségvetési csalást állapítanának meg, ekként kizárva őt a korlátlan enyhítés kedvezményéből. E körben a Kúria tehát az analógia-tilalom túllentül is óvatos értelmezése révén valójában a logikai értelmezés módszerével helyezkedett szembe.

Hasonlóképpen megszorító értelmezést követett a Fővárosi Ítélőtábla, amikor kimondta, hogy a különös visszaesés megállapíthatóságához szükséges hasonló jellegű bűncselekmények körét csak a törvény határozhatja meg, ezek köre nem bővíthető.³⁹ Érvelése szerint megállapítható, hogy a különös visszaesésnek a Btk. Záró Részében körülírt általános fogalmát egybe kell olvasni a Különös Rész egyes bűncselekményeihez fűzött speciális értelmező rendelkezésekkel. Ez utóbbiak bírói mérlegelést meg nem engedő, kógens rendelkezések. A különös visszaesés szempontjából hasonló jellegűnek tekintendő, taxatív módon felsorolt bűncselekmények köre egyedi mérlegelés eredményeként nem bővíthető, ugyanakkor a terhelt javára sem szűkíthető. Ezáltal tehát szembehelyezkedett a Legfelsőbb Bíróság – már hatálytalan – 14. Irányelvében foglaltakkal, amely részletes szempontokat adott arra nézve, hogy törvényi rendelkezés hiányában mely bűncselekmények tekinthetők egymással hasonló jellegűnek. Az igaz ugyan, hogy a Btk. egyes esetekben – mint például a vagyon elleni erőszakos, a vagyon elleni, valamint a szellemi tulajdonjog elleni deliktumoknál – kifejezetten rendelkezik arról, hogy bizonyos bűncselekményi csoportokat egymással hasonló jellegűnek kell tekinteni [Btk. 369. §, Btk. 383. § d) pont, Btk. 388/B. §]. Ezen rendelkezések ugyanakkor olyan deliktumok kapcsán is kötelezően kimondják azok hasonló jellegét, amelyek között ontológiai hasonlóság valójában nem áll fenn. Így ahhoz talán nem fér kétség, hogy például az uzso-ra-bűncselekmény (Btk. 381. §) és az iparjogvédelmi jogok megsértése (Btk. 388. §) között a valóságban semmilyen hasonlóság nincs, a törvény kötelező rendelkezése folytán

³⁹ EBD 2019. B.18.

mégis ilyennek kell őket tekinteni a különös visszaesés szempontjából. Ebből fakadóan nem ütközne az analógia tilalmába azon felfogás sem, amely szerint a törvény által kötelezően hasonló jellegűnek tekinteni rendelt tényállásokon felül a bíróság egyébként is jogosult lehet két deliktum hasonlóságának kimondására, feltéve, hogy a hasonló jelleg ontológiailag fennállt, mint például egy csalás és egy befolyással üzérkedés viszonylatában. A táblabíróság továbbá figyelmen kívül hagyta a jelenleg is irányadó 39. Büntető Kollégiumi véleményt is, amely az üzletszerűség [Btk. 459. § (1) bek. 28. pont] kapcsán foglalkozik a bűncselekmények hasonló jellegével. Ha e jogintézménynél nincsenek eltiltva a bíróságok két deliktum hasonlóságának kimondásától, akkor valójában ugyanez a helyzet a különös visszaesés kapcsán is; az a néhány törvényhely, amely hasonló jelleget mond ki egyes bűncselekmények között, nem megtiltja más esetben a hasonlóság megállapítását, hanem éppenséggel olyan esetekben is – lényegében fikciót teremtve – fennforgónak minősíti azokat, amikor az a valóságban nem igaz. Összességében megállapítható tehát, hogy az újabb bírói gyakorlat bizonyos körben szorosan – némileg talán túlzottan is szorosan – értelmezi az analógia tilalmát és így a törvényesség elvét.

5. Összegzés

A bírói szokásjog és az analógia kérdésköreivel történeti és jelenlegi vonatkozásban is foglalkozó írásom végére érve kiemelem, hogy a bíróságok természetesen akkor járnak el helyesebben, ha kétséges esetben az elkövető javára szolgáló értelmezést fogadják el, (*in dubio pro reo*), ezáltal ugyanis biztosan nem sérül a törvényesség elve (Btk. 1. §). Az érem másik oldalaként ugyanakkor figyelemmel kell lenni az állam – Alaptörvényből és a nemzetközi jogból is fakadó – kriminalizációs kötelezettségére is, amelynek nem teljesítése hasonló anomáliákkal fenyegethet, mint annak idején a Magyar Királyi Kúriának az elektromos áramot aggálytalanul dolognak tekintő döntése.

Irodalomjegyzék

1. AMBRUS István: *Az üzletszerűség büntetőjogi megítélésének lehetséges irányairól*, Magyar Jog, 2012/1.
2. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*, 2. kiad., Athenaeum, Budapest, 1909.
3. BALOGH Jenő: *A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana*, Franklin-társulat, Budapest, 1886.
4. BALOGH Jenő: *A folytonos és a folytatólagos bűncselekvény tana*, Franklin-társulat, Budapest, 1885.
5. BÓCZ Endre: *XVI. Fejezet. A közrend elleni bűncselekmények = A Büntető Törvénykönyv magyarázata*, szerk. GYÖRGYI Kálmán, WIENER A. Imre, KJK, Budapest, 1996.
6. DEÁK Zoltán: *A kár büntetőjogi fogalmáról – megjegyzések egy eseti döntés margójára*, Magyar Jog, 2012/6.
7. FINKEY Ferenc: *Az egység és a többség tana*, Szerzői kiadás, Sárospatak, 1895.

8. FÖLDVÁRI József: *Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban*, KJK, Budapest, 1962.
9. GELLÉR Balázs, AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.*, 2. kiadás, ELTE Eötvös, Budapest, 2019.
10. GELLÉR Balázs: *Legalitás a vádpadon. Az anyagi büntetőnormák legalitásának elméleti elemzése*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.
11. HEIL Fausztin: *Villamos erő lopása*, Jogtudományi Közlöny, 1897/53.
12. HOLLÁN Miklós: *A visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalma és az Alaptörvény = Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*, szerk. KARSAI Krisztina, FANTOLY Zsanett, JUHÁSZ Zsuzsanna, SZOMORA Zsolt, GÁL Andor, Acta Juridica et Politica, Szeged, 2018.
13. JESCHECK Hans-Heinrich, WEIGEND Thomas: *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil*, 5. Aufl., Duncker & Humblot, Berlin, 1996.
14. LAJTÁR István: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények = Új Btk. Kommentár, 4. kötet, Különös Rész*, szerk. POLT Péter, Nemzeti és Közszolgálati Tankönyvkiadó, Budapest, 2013.
15. MÁRKI Zoltán: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények = Magyar Büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára, III. kötet, 3. kiadás*, szerk. KÖNYA István, HVG ORAC, Budapest, 2013.
16. MOLDOVÁNYI György: *XVI. Fejezet. A közrend elleni bűncselekmények = A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Második kötet*, szerk. LÁSZLÓ Jenő, KJK, Budapest, 1986.
17. NAGY Ferenc: *A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről*, Magyar Jog, 1995/5.
18. CLAUS ROXIN: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band II. Besondere Erscheinungsformen der Strafrecht*, Verlag C.H. Beck, München, 2003.
19. SCHULTHEISZ Emil: *A bűncselekménytana*, Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1948.
20. SINKU Pál: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények – XX. fejezet = Büntetőjog II., Különös Rész, A 2012. C. törvény alapján, Második, hatályosított kiadás*, szerk. BELOVICS Ervin, MOLNÁR Gábor Miklós, SINKU Pál, HVG ORAC, Budapest, 2013.
21. SZOMORA Zsolt: *Btk. XX. Fejezet: A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények = Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*, szerk. KARSAI Krisztina, Complex, Budapest, 2013.
22. VÁGÓ Tibor: *IX. Fejezet. Az állam elleni bűncselekmények = A büntető törvénykönyv kommentárja. Első kötet*, szerk. HALÁSZ Sándor, KJK, Budapest, 1968.
23. WEISZ Ödön: *A hasznosított erők jogi védelméről. Villamos erő lopása [1. r.]*, Jogtudományi Közlöny, 1898/2.
24. WESSELS Johannes: *Strafrecht Allgemeiner Teil. 24.*, Neubearbeitete Auflage, C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg, 1994.

BALOGH ELEMÉR

Sobri Jóska, a leghíresebb bakonyi betyár

Jóska Sobri, the Most Famous Outlaw in Bakony

Abstract: In the beginning of the year 1837, the hunt started to catch Jóska Sobri, the famous Hungarian outlaw, and his gang. The then palatine ordered military forces to track them down and promised high reward for capturing them. The outlaw gang was hiding in Bakony Forest and had little chance against the soldiers. Not even Sobri and his closest fellow gang members could slip through the territory encircled by the authorities in Tolna County, close to Lápafő, on 17 February 1837. In the gunfight, Sobri has most probably died, but this has never been proven. He disappeared, and the myth was born in outlaw folklore, according to which he is alive even nowadays. Recently, a movie has been produced about his life, and there is also an adventure park in Bakony Forest named after him.

Keywords: palatine, outlaws, Bakony Forest, Jóska Sobri, Ferkó Milfait, reward, outlaw folklore, Sobri Adventure Park

Összefoglaló: Az 1837. esztendő elején nádori utasításra katonai erő bevetésére került sor, kézre kerítendő a körözött bakonyi betyárt, Sobri Jóskát, bandájával együtt. Magas vérdíjat is kítűztek a nyomravezetőnek. A Bakony rengetegét módszeresen átkutató katonaság elől menekülő betyároknak nem volt sok esélyük. Sobri és szűkebb bandája sem tudott kibújni a hurokból, 1837. február 17-én embereivel együtt Lápafő határában (Tolna) bekerítették a fegyveresek. A tűzharcban Sobri valószínűleg elesett, ám ez nem bizonyosodott be. eltűnését követően gazdag folklór kelt életre, amely máig eleven. A közelmúltban film is készült róla, a Bakonyban kalandpark viseli a nevét.

Kulcsszavak: nádor, betyárok, Bakony, Sobri Jóska, Milfait Ferkó, vérdíj, betyárfolkór, Sobri Kalandpark

1. Bevezető gondolatok

Az 1837. esztendő elején nádori utasítás parancsolta meg, hogy katonai erő bevetésével mihamarabb el kell fogni és törvény elé állítani a rettegett bakonyi betyárt, Sobri Jóskát, bandájával együtt. Erre az intézkedésre azért került sor, mert a szokásos rendfenntartó erők kézre kerítésre irányuló próbálkozásai sikertelennek bizonyultak. A legtöbb panasz a nyugat-dunántúli megyékből érkezett a kormányhoz: *„Miután Vas vármegye részéről érkezett jelentés szerint némely fegyveres csavargók merészsége oly annyira veszélyezteti a közbátorságot, hogy azoknak megzaboláztatására elégségesek nem lévén a megye fegyveresei, katonai hatalom is kívántatnék és Királyi Helytartó Tanács megkeresésére katonai részről már megtették a rendelések: hogy Vas vármegyébe egy század gyalog katonaság utasíttassék 's a*

vármegyével egyetértőleg a csendháborítókat úzóbe vegye.”¹ Ki volt ez a Sobri Jóska, akit hat vármegyében (Vas, Zala, Győr, Veszprém, Tolna, Fejér) rendelt katonai erővel üldözni az államhatalom?²

2. Sobri életútja

A XIX. század első felének leghíresebb dunántúli betyárvezére a Vas megyei Erdőd majorban jött világra, 1810-ben (születésének pontosabb dátuma nem ismert). Apja után a keresztségben eredetileg a Pap családi nevet kapta és viselte sokáig – majd csak felnőttkorában vette fel az apja szülőfalujának nevét (Sobor) mint ragadványnevet (Zsubri). Családjáról annyit tudunk, hogy apját Tóth Istvánnak hívták, és volt még két kisebb testvére, egy öccse és egy húga. Fiatal éveinek viselt dolgairól nem sokat tudunk, de annyit igen, hogy a törvénnyel hamar összeütközésbe került. Társaival malaclopáson kapták, s a Vas megyei *sedria* két év tömlőre ítélte. „*Sobri Józsi tehát két évre a vármegye kosztosává szegődött.*”³ Intelligenciája ugyan nem lehetett kimagasló, de a népi emlékezet azt is tudni vélte, hogy a börtönben megtanult írni-olvasni. A néphagyomány szerint elcsábította az egyik porkoláb (Benkő Lázár) feleségét, kinek segítségével talán hamarabb is szabadult a büntetésben rendelt időnél.

A börtönből időnként közmunkára vezényelt rabok közül Szombathely polgárai hamar felfigyeltek a jó kiállású, szép vonású legényre, aki különösen a lányokra, asszonyokra gyakorolt élénk hatást. A bakonybéli „paraszt Adonisz” mély benyomást gyakorolhatott a szebbik nemre, ami különben a betyárság egyik fontos attribútuma volt a romantika századában. Ez a bebörtönzése indította el a bűnözés útján, egyúttal megalapozta az alakja körül gyorsan kibomló legendáját. Rabságából szabadulva hamarosan és elszántan a bűnözés útjára tért Sobri.

Első dokumentált büntetést ezután 1835-ben követte el: társával, Fényes Istókkal kirabolta a kolomposi juhászt. Ezután rablást rablás követett, így pl. Kónyban a győri káptalan pénztárát rabolták ki és az uradalmi számtartó minden pénzét elvitték, mígnem sor került egy kiemelkedő társadalmi helyzetű „célszemélyre”, Hunkár Antalra (1782–1862) is. Ő még a napóleoni háborúkban szolgált, ezredesi rangig emelkedő, az udvarba is bejáratos személy volt, aki kárvallottként nem hagyta annyiban a dolgot. Talán magához a királyhoz/császárhoz is elment, hogy kieszközölje hatékony, katonai erő mozgósítását a rablóbanda kézre kerítése céljából. Folyamodása nem is maradt eredménytelen, mert valóban bevetésre került egy jelentős katonai erő.

Szabályos körözést adtak ki és vérdíjat tűztek ki Sobri és büntársai fejére. Veszprém vármegye körözési hirdetményében ezt olvassuk: „*Felséges első Ferdinánd, ausztriai császár, Magyarország e néven V. királya [...] az országban elhatalmazott gonosztevők által*

¹ Magyar Nemzeti Levéltár, Zala Megyei Levéltár (a továbbiakban: MNL ZML), Zala Vármegye közgyűlési jegyzőkönyve, 1836. november 21. és december 3. közt folytatott kisgyűlése, 35.936.

² A híres-hírhedt bakonyi rablóvezérről értékes összefoglaló tanulmányt írt Balogh Gyula. Lásd BALOGH Gyula: *Sobri Józsi = Klio szolgálatában*, Szombathely, 1895, 220–227.

³ BALOGH: *i. m.*, 221.

veszedelmeztetett hív alattvalóinak vagyombeli bátorsága helyre állítását atyáskodó szívéen viselvén [...] megengedni kegyesen méltóztatott, hogy: SOBRI JÓSEF és PAP ANDOR fő gonosztevők társaságához tartozó minden egyes cimboráknak életben való megfogásáért 50, kivégzőiknek 25 [...] elevenen leendő megfogásáért 100, holtan való kézre keréttéséért pedig 50, végre azoknak, akik a gonosztevők hollétét sikerrel bejelentendik, ezen aránybeli fele menyinségű CSÁSZÁRI SPECIES ARANYOK azonnal kifizetessenek.” A körözésben Sobrival egy szinten „díjazott” Pap Andorról nem sokat tudunk,⁴ de minden bizonnyal oka lehetett, hogy így került bele a szövegbe. Hatalmas összegeket helyeztek tehát kilátásba, s a vármegyék ezt még meg is toldották. Zala megye rendjei veszprémi példát követték: „Az üldözés foganatját a RR. annál sikeresebbnek remélvén, ha az ily gonosztevők megfogásáért a Kincstár által fizetendő jutalom béren túl önmagok is ajándékokat rendelendének, azért Ns. Veszprém megye példájára ezen rabló társaság vezető fejének, Sobri Józsefnek személyesen megfogóinak vagy a hiteles bebizonyítás utáni megölőinek 200 pengő, Pap Andor vezértársa elnyomóinak 150, úgy rabló társaságokhoz tartozó akár melly gonosztévőnek [...] 50 pengő forint jutalom bérül megállapítanak [...] Azok részére pedig, kik ezen rabló társaság lappangó helyét felfedezik, s a gonosztévők elnyomására az üldözőket bizonyos sikerrel elvezetik [...] 100 pengő forint jutalom határoztatik.”⁵

Adataink vannak arról, hogy bizonyos összegek valóban kifizetésre kerültek. „Az MM. kir. H. Tanács f.é. Sz. György hó 24-ről 694. sz. a. kelt felírás folytában a vármegyét értesíti: hogy Sobri és Milfait rablók társai Sipos József, Holits György és Gráfi Ádám elfogatásokért járó vérdíj fejében mindenikért 50 drb. cs. arany, az üldözés közben magát agyonlőtt Lakat Miskáért 25 drb. cs. arany, Lakat Miska feladóinak számára pedig 12 drb. cs. arany, s 2 ft 30 kr. a m. udvari camara által a budai fő fizető hivatalnál kifizettetni rendeltetett, f.é. szept. 12.”⁶

A Bakony rengetegét módszeresen átkutató katonaság⁷ elől menekülő betyároknak nem volt sok esélyük. Úgy határoztak, hogy kétfelé oszlanak, hogy könnyebben kereket oldhassanak, nehezebben találjanak rájuk. Az egyik részt Sobri legismertebb bűntársa, Milfait Ferkó vezette. Ő a Vértes felé vette útját, de egy mulatozás során véletlenül lábba lőtte magát, és megsebesülve a zsandárok fogságába esett (kihallgatása során további részletek is kiderültek).

Sobri és szűkebb bandája sem tudott kibújni a hurokból, eltűnni az őt üldöző karhatalom elől. 1837. február 17-én embereivel együtt Lápafő határában (Tolna) bekerítették a fegyveresek. A betyárok nem adták meg magukat, hanem felvették a harcot a túlerőben lévő császári fegyveresekkel. A Magyar Néprajzi Lexikon adatai szerint sebesülten fogságba esett a vezér, és osztozott hasonlóan járt társai sorsában: „1836-ban

⁴ Sobri feltűnését megelőzően már ismert rabló hírében állt. Ő is azok közé tartozhatott, akiknek sikerült kereket oldaniuk a lápafői összecsapásból, mert az Eötvös Károly által közreadott, Répa Ferkótól hallott elbeszélés szerint Pap Andor értesítette Répa Rozit Sobri haláláról – megjegyezve mindazonáltal, hogy magát a halálos sebesülést nem látta, mert röviddel azelőtt hagyta el a csatateret. Ld. BALOGH: *i. m.*, 221; EÖTVÖS Károly: *Utazás a Balaton körül*, Vitis aureus, Veszprém, 2019, 15. kiadás, 267; EÖTVÖS Károly: *A Bakony rossz híre*, Budapesti Hírlap, 1847, 287–295.

⁵ MNL ZML IV. 1., Zala Vármegye közgyűlési jegyzőkönyve 1837. január 9.

⁶ MNL ZML IV. 1., Zala Vármegye közgyűlési jegyzőkönyve 1837. szeptember 12. 28.459. 9. köt. 48. o. 2461. sz.

⁷ A kirendelt katonaság csapatai különböző alakulatokból kerültek ki, pl. a Savoyai Eugen herceg nevét viselő dragonyos ezred, a bakonyi gyalogezred, a Benczur gyalogezred stb. Ez a katonaság a lápafői összecsapás után is folytatta egy ideig a rablók üldözését.

egy császári ezredes kastélyának kirablása után, a bécsi kormány öt vármegye pandúrjával katonai hajtóvadászatot indított ellene, és a Tamási környéki erdőkben elfogták, majd 1837-ben felakasztották.”⁸

Hogy azonban pontosan mi történt Sobri Jóskával, ma már nem állapítható meg teljes bizonyossággal – a levéltári adatok hallgatnak arról, hogy statáriális eljárás alá vették volna a foglyul ejtett bandavezért. Zala vármegye egyik közgyűlési jegyzőkönyvi bejegyzése annak emlékét őrzi, hogy a rablóvezér önkezével vetett véget életének. Egy Tolna vármegyéhez intézett közgyűlési átiratról van szó, amely más elítéltekre vonatkozó fontos adatokat is tartalmaz, például azzal kapcsolatban, hogy a törvényhatóságok igyekeztek a rablások során eltulajdonított értékeket visszaszármasztatni a kárvallottakhoz. *„Lápfőnél Ngtok Ktek kebelében magát agyon lőtt Sobri József s ottan elfogatott Varga Ferkó rablók két társaik, ú. m. Kis vagy Fümag vagy Karalábé Jancsi, igazán pedig Retse vagy Mészáros Marci, még is Csuha Anti a nyomban ítélő törvényszék által nálunk halálra kárhoztatott gonosztevők végső óráiban tett, s ide ./. mellékelt nyilatkozatjaikból, részint szabad vallásaikból, részint: hogy a felül megnevezett 2 gonosztevők ezekkel egyetemben a szöpötki, megvénykbeli kocsmáros felülésében részesültek légyen. Ennél fogva Mgtokat Kteket hivatalosan kérjük, hogy mind azon eszközöket, ruházatokat, jegyverekeket a vagy pénzeket, mellyek azon két gonosztevőtől befogatattasakor az üldöző katonaság által elvételtek, hogy a kárvallottak kezére szolgáltatassanak, hozzánk által küldeni méltóztassanak.”⁹*

3. A legendárium

A Sobri Jóska személye körül gyorsan kibontakozó legendárium éppen abból táplálkozott, hogy halálának körülményeivel kapcsolatban erősen hiányosak és ellentmondásosak a források. Azt sem lehet tudni, egyáltalán meghalt-e a lápfői ütközetben. Sobri alakja mondák, népmesék s főleg legendák sorát ihlette meg.

Egyes adatok szerint a tűzharcban Sobri megsebesült és öngyilkos lett, föbe lőtte magát. Más források szerint elfogták és rövid úton elítélték, majd kivégezték (felakasztották). A legendáknak azonban azok a verziók adták leginkább a táptalajt, amelyek szerint Sobri az ütközetből nyomtalanul eltűnt. E tekintetben figyelemre méltó Vahot Imre beszámolója, aki interjút készített – igaz, évekkel később – Sobri akkor már 75 éves édesapjával, aki azt közölte, hogy őt a hatóságok emberei a tűzharc után a helyszínrre

⁸ KRIZA Ildikó: *Sobri Jóska = Magyar Néprajzi Lexikon, IV. kötet*, szerk. ORTUTAY Gyula, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 460–461.

⁹ Forrásmegjelölés: Zeg. lt. Kjkv. 1025–1026. sz. 1837. május 29. Az eredeti levéltári iratok mellett haszonnal forgattam azt az anyaggyűjteményt is, amely a zalai betyárság történetére vonatkozóan tartalmaz gazdag gyűjtést. Ld. FÜLEP István: *Közbátorság Zalában a XIX. században*, Zalai betyárvilág, Történelmi forrásanyag, I–II. kötet, Kézirat, Zalaegerszeg, 1958. Innen való az idézett jegyzőkönyvi bejegyzés. Értékes adatokat olvashatunk abban az emlékiratban, amely az író édesapját, Galsai Kovách Vendel zalai várnagyot említi, mint aki maga is részt vett a Sobri elleni hajtóvadászatban. Ld. HERMANN Róbert (szerk.): *Zala vármegyétől a bécsi Magyar Királyi Nemesi Testőrségig. Galsai Kovách Ernő honvéd őrnagy emlékiratai*, I. kötet, Line Design Kft., Budapest, 2020.

vezették és felkérték, hogy azonosítsa fia holttestét, akit azonban ő egyik halott betyárban sem ismert föl.¹⁰

Sobri alakja a neoabszolutizmus éveiben a színpadi szerzőknek is szolgáltatott anyagot. Egy fennmaradt színházi plakát 1854. december 9-én német nyelvű előadást hirdetett Pesten. A darab címe: *Das Leben und Ende des Räuberhauptmanns Sobri, oder die letzte Stunde eines Bösewichts*. Az informatív hirdetményből az is kiolvasható, hogy a színmű zenés betétekkel és komikus jelenetekkel mutatta be Sobri élettörténetét, három felvonásban. Az első szín: *A rablóeskü*, második szín: *Rajtaütés a somogyi erdőben*, harmadik szín: *Az elfogatás*. A darabot rendező Johann Stöger szerepet is vállalt: Leopold Fingerhut személyében egy vidám bécsi szabólegényt alakított. Sajnos nem állapítható meg, hogy a színmű végén Sobri életben marad-e, pedig ez a körülmény a vele kapcsolatos legendák egyik kulcsmotívuma. A darabról a plakát nyújtotta információkon kívül többet nem tudni, de ennyi is elég annak érzékeltetésére, hogy Sobri alakja élénken foglalkoztatta a kortárs közvéleményt.

A népi hagyomány egyik erős vonulata kitaróan képviselte azt a hiedelmet, hogy Sobri meg sem halt. Az egyik változat szerint nevet változtatott, s számadó juhászként élte életét tovább az Alföldön. Egy további legenda szerint külföldre, méghozzá Amerikába távozott, ahol módos polgár lett belőle. Részben ezt a változatot villantotta föl az a filmfeldolgozás (2002), amelyet kitűnő színészek – Törőcsik Mari, Szarvas Attila, Eperjes Károly, Tordy Géza) közreműködésével készítettek.

Egy betyár életéből és legendáriumból nem hiányozhatnak a nők. A porkoláb-néről fentebb már szó esett, Sobri igazi nagy szerelme azonban Répa Rozi volt, a kisapáti malom szolgálólánya. Az Eötvös Károlynak személyesen Rozi bátyja, Ferkó által előadott történet szerint a betyárvezér azt követően vette szárnyai alá Rozit, hogy az véletlenül a malom gazdájának egyik, öt molesztáló rokonát a lapátkerek közé lökte, s ott életét is vesztette (vagy súlyosan megsebesült). Hamarosan Sobri egyik rejtegetőjéhez, a Tapolca melletti Billege csárda gazdájához vitte, ahol aztán többször találkoztak is. Sobri Jóska és Répa Rozi szerelme a XIX. század eszményi tisztaságához illeszkedett. Eötvös Károly írásában Répa Ferkó így beszél hűgáról és Sobriról: „[Rozit] nem is bántották soha. Hanem amikor megtudták, hogy a hűgom hol van, s hogy ő a Sobri szívbéli mátkája: elmentek abba a rongyos csárdába még az urak is Tapolcáról, Halápról, Badacsonyból, Keszthelyről, hogy a hűgomat láthassák. De olyan becsülettel beszéltek vele, mint egy úri kisasszonnyal. Akkor támadt az a dal is: 'Répa Rozi Billegében – Játszik a Sobri ölében. A nyakát általszorítja: Száját csókra igazítja.' Pedig dehogyjátszott. Sobri Jóska sokszor megjött, meg is ölelte, meg is csókolta mátkáját, de különben úgy bánt vele, mintha templomban lettek volna, s a feszület nézett volna rájuk. Pedig csak abban a rongyos csárdában voltak, s rájuk nem mert volna nézni senki.”¹¹

A talán legérdekesebb legendaváltozat Toldalági Róza grófnőtől (bárá Schleinitz osztrák diplomata felesége) származik. Az ő visszaemlékezései szerint az apjának élt

¹⁰ Ld. VAHOT Imre: *Sobri család Vas megyében = Magyarföld és népei eredeti képekben. Föld- és népismei, statistikai és történelmi folyóirat*, 1848/I, 13. Egy másik hagyományszál szerint fölismerete fiát, de nem akarta, hogy emlékét tovább bolygassák, ezért vallotta az ellenkezőjét.

¹¹ Sobri kedveséről részletesen ír Eötvös Károly nevezetes könyvében, lényegében a leány bátyja, Répa Ferkó elbeszélésére alapozva beszámolóját. A fejezet címe: Répa Rozi története. Lásd Eötvös, *i. m.*, 260–270.

egy unokatestvére, Vay Károly gróf. Róla szólt a fáma, hogy azonos lenne Sobri Jóskával. Családja ugyanis a kérdéses esztendőkből évekig nem látta, azt gondolták, talán utazgat, s mikor nagy sokára felbukkant, ráadásul dúsgazdagon, alig ismertek rá. Ezt azonban a sok megpróbáltatásnak és az idő múlásának tudták be. Az előkerült gróf mulatozós életet élt, s mámoros állapotában maga is gyakran vallotta önnönmagát Sobri Jóskával azonos személynek.

A híres bakonyi betyárról meleg szavakkal emlékezett meg Eötvös Károly is: „*Sobri Jóska volt az ország legdelibb betyárja. Ifjú, bátor, csodaszép, legények büszkesége, asszonyok bálványja. Vér nem tapad hozzá. Kincset nem gyűjt, szegény embert nem bánt. Amit úrtól, paptól, zsidótól elvesz: felosztja a szegények közt. A Bakony az ő országa, száz bújdosó legény kísérője.*”¹² Biztosan nem véletlen, hogy a betyár neve ma is jól cseng: a Bakonyban hatalmas kalandpark viseli a nevét és bizonyos fokig az emlékét, Baján csárdát és halászlét neveztek el róla.

4. Jogtörténeti értékelés

Tárgyilagosan értékelve Sobri ismertté vált bűntetteit, megállapítható, hogy szándékos emberölést sohasem követett el, sőt erre mutató szándékról vagy kísérletről sem tudunk. Persze neki és cinkosainak voltak fegyvereik, amelyekkel az emberi életet is ki lehetett oltani, de az adatok szerint ezek inkább csak ijesztésül voltak náluk, ténylegesen inkább csak a rájuk támadó zsandárok és katonák ellenében használták. Jellemző elkövetési magatartásuk a fosztogatás, rablás, útonállás volt. Sobri nyilván számos olyan jogsértést is elkövetett, amiről nincs tudomásunk, ellenben biztosan végrehajtotta azt a magára és társaira nézve végzetes gonosztettet, Hunkár Antal császári ezredes kirablását, ami kiváltotta a hatóságok, sőt az országos kormányzék (helytartótanács) reakcióját.

A jogtörténeti értékelésre két forráscsoport mutatkozik alkalmasnak: a fiatalon elkövetett malaclopás, amely alkalommal Sobrit nemcsak elfogták, de törvény elé állították és ítéletet is kapott, valamint a már híres betyárként elkövetett számtalan rablás miatt bűntársai ellen indult eljárások irathagyatéka.

a) A disznólopás

Ennek jogtörténeti iratai fellelhetők a Vas megyei levéltárban: ez a Sobri Jóska egyetlen törvényszéki eljárás ránk maradt dokumentuma.¹³ Az 1832. esztendő Szent István-napi törvénykezési szakaszában lefolytatott fenyítő perben hozott ítélet szerint a „*fegyveres csavargók*” között az első személy még nem Sobri volt, hanem bizonyos Kertész János, a második Szép vagy Gubi Miska, majd utánuk következett Pap vagy Sobri Józsi és Páncsér Istók. Az elkövetett gonosztett tehát egy disznókonda („*sertvés sereg*”) elhajtása volt, amelynek végrehajtására az elsőrendű vádlott, aki már több ízben volt büntetve, a

¹² *Uo.*, 260.

¹³ MNL VasML IV.12.11. köt. 6. sz.

többieket felbízta. Az ítélet szerint a büntetésük két esztendei fogva tartás, botbüntetéssel súlyosítva. Akként pedig, hogy az elsőrendű vádlott (a felbújtó) felesztendőként elveendő 30, összesen 150, a másod- és harmadrendű vádlottak pedig „fertályonként nyerendő” (azaz évnegyedenként elszenvedendő) 30, összesen 240 pálcaütésre ítéltett; végezetül a negyedrendű elkövető egyesztendei tömlöcöt kapott, fertályonként 40, összesen 120 pálcaütéssel súlyosítva. A fogvatartásuk költségeinek fedezésére pedig, szokásos módon, Márton István alszolgabíró utasított, „*javadalmaikból bevétetni*”.¹⁴

Nem tudni, hogy az elhajtott konda mekkora értéket képviselt, de a kiszabott büntetések meglehetősen súlyosnak mondhatók. A büntetettre a többiek rábíró személynél az ítélet kifejezetten említi a rovott múltat, a többieknél erre utaló megjegyzés nincs, de lehet, hogy csak elmulasztották följegyezni. A fél- vagy negyedévenként kirótt botbüntetés teljesen általános volt az országban, a valóságban tehát nem tisztán szabadságvesztést alkalmaztak a törvényszékek, hanem jelentősnek mondható testfenyítést is.

b) A betyárvezér társai ellenében lefolyt eljárások

Sobri Jóskát tehát a komolynak tekinthető, valódi betyárként elkövetett bűncselekményekért sohasem vonták felelősségre, szemben bűntársaival, akik közül többen is fogságba estek. Az ellenük lefolytatott statáriális eljárás jegyzőkönyvei zömmel ránk maradtak, a továbbiakban ezek summáját közlöm.¹⁵ A statáriális eljárásról röviden annyit, hogy külön, e célra kibocsátott jogi norma szolgált kútfőként, a vádlottnak védője nem volt, kihallgatását követően pedig – a Sobri-féle banda tagjait illetően kivétel nélkül – jellemzően kivégezték; a rendes büntetés kötél általi halál volt, amelyet azonnal (néhány órán belül) végre is hajtottak. Jogorvoslatra nem nyílt lehetőség.¹⁶

Az első személy, akit még nem a statáriális rendelet nyomán vontak felelősségre Sobri bandájából, Szőke János volt. A Zala megyei törvényszék 1836. május 6-án tárgyalta az ügyét, aki ellen a tiszti ügyész példás büntetést kért rá, mint aki Sobri Józsi bandájának tagja volt. A megvádolt elismerte bűnösségét, az ítélet pedig így szólt: „*Szőke Jancsi rabszemély ellen más egyéb vétek nem lévén, mint hogy az írott strázsamestertől [Dombi József pandúr] hűtelenül megszökvén, magát ismét csavargásra adta [...] fogsága beszámításával most egyszerre elveendő 25 pálca ütése után szabadon eresztendő.*”¹⁷ A fogolyszökés és a keresett rablóvezérhez fűződő viszony önmagában megalapozta a büntetést.

A statáriális eljárásra okot adó cselekmények nyomán többek ellen folytattak vizsgálatokat. Az elsők között került hurokra Sobri legismertebb társa, Milfait Ferkó. Egy duhaj mulatozás közben lőtt sebet kapott, minekutána társai szekéren Kéthelyre szállították sérülését gyógyítandó. Itt azonban hamarosan meglepték, letartóztatták, és a rögtönítélő bíróság megkezdte az eljárást. A Veszprémben, 1836. december 21-én lefolytatott kihallgatás során feltett első kérdések és a rájuk adott válaszok így hangzottak: „*I. Kinek*

¹⁴ BALOGH, *i. m.*, 221.

¹⁵ Az eredeti iratok mellett haszonnal forgattam azt az anyaggyűjteményt is, amely a zalai betyárság történetére vonatkozóan tartalmaz gazdag gyűjtést. Ld. FÜLEP: *i. m.*

¹⁶ Ld. BATÓ Szilvia: *Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon*, Acta Juridica et Politica Szegediensis, 2012, Tomus 74 (Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára), 51–60.

¹⁷ MNL ZML IV. 14/4., Zala Vármegye Törvényszékének iratai. Tiszti és büntetőpercek, 1836. F. 22. No. 12.

hivnak, hova való, hány esztendő, micsoda sorsú és vallású ember vagy? [Válasz:] Nevem Dobronyi, T.N.Veszprém vmegyei helységbeli születésű, 28 esztendő, sorsomra nézve juhász, most csavargó, R.catholikus, feleséges és gyermekekes vagyok. 2. Hol, mikor, ki által 's micsoda körülállások közt fogadtattál meg és késértettel ide a 'Ns. Vgye fogházába? [Válasz:] Kéthelyen T.N. Komárom megyei helységben legközelebb múlt szerdán mintegy nyolcadfél órakor Gerhard András törvénybírónál az irt Ns. vgyei pandúrok 's gyalog ragularis katonák által az ágyban fekvő fogattattam meg, hol egy ingre le vetkezvén könyökölvén a 'reám nyitott ajtón a katonák a fegyvereiket reám fogták, a pandúrok pedig az ágyban lenyomtak, s megvasaltak, s megfogattatásom helyéül a kocsmaházba késértettem, hol eltöltvén az éjcekát, másnap vagy csütörtökön Kisbérre, innét szombaton délután, ezen ns. vgyebeli Szombathely helységben, innét ismét hétfőn dél tájban Szt. Királyra, kedden reggel Szirczre, végre mai napon déltájban, ide Ns. Vgye házában vgyei és katonai szoros őrizet alatt eljuttattam.”¹⁸ A bevallott rengeteg büntett nyomán hozott ítélet a „rendes” halálbüntetés volt.

Holics György és Grófi Ádám a lápafői csatában kerültek kézre. A Sümegen lefolytatott statáriális kihallgatás nyomán 1837. február 28-án a beismert gonoszítottak (útonállás, rablás) elkövetőiként halálra ítélték mindkettőjüket: 3 órát kaptak „a végső elkészülésre”.¹⁹

Sipos József szintén Sobri és Milfait bandájához tartozott. Az ítéletben ezt olvassuk: „Sipos vagy Zsidó, mégis másképp Fekete Józsi rab személy mint megrögzött [...] gonosztevő s rabló, ki ellen több rendbeli rablások s azokbani részvétele be vannak bizonyítva, s aki elkövetett rablásai után nyomban folyvást s szakadatlanul [...] üldöztetett, a nyomban ítéltő törvény értelmében kiadott rendszabásoknak 5. pontja 2. § és 3. pontja 1. és 2. §, a 4. pontja 2. és 3. § értelméhez képest magának ugyan megérdemlett büntetésül, másoknak pedig rettentő példájokra ugyanazon rendszabások 8. pontjának 1. §-a szerént akasztófára ítéltetik, ki az élők számából kitörültni és ezen ítéletnek a kihirdetésétől számlálendő 3. órák lefolyta alatt leendő végrehajtása megrendeltetik.”²⁰

Hasonló sorsa jutott Recse Márton (*alias* Mészáros Marci), akit májusban állítottak törvény elé Karmacsban.²¹ A statáriális eljárására különböző helyeken került sor, így például a somogyi illetőségű (Dézsénybe való) Csuka/Csuha Antalt Zalaegerszegen maga a másodalispán, Kerkápol István hallgatta ki, s a „fegyveres utonálló és rabló” itt sem kerülhette el a bitót.²²

A statáriális eljárás gyors és kíméletlen, kegyelmet nem ismerő *processus* volt, de térben és időben csak határoltan gyakorolható. A megyéknek talán kényelmes is volt, s mivel az összes gonosztevő nem „fogyott el”, szerették volna a statáriális eljárás folytatásának lehetőségét meghosszabbíttatni. Evégből a helytartótanács elnökéhez 1837. május 29-én kelt folyamodványt intéztek a zalai hatóságok; az ezt megőrkítő közgyűlési

¹⁸ „Milfait Ferkó rabszemély szabad vallása. 1836. december 21.” Közli: FÜLEP: *i. m.*, 150.

¹⁹ MNL ZML IV. 14/4., Zala Vármegye Törvényszékének iratai. Tiszti és büntetőpercek, 1837. F. 30. No. 12.

²⁰ MNL ZML IV. 14/4., Zala Vármegye Törvényszékének iratai. Tiszti és büntetőpercek, 1837. február 13. F. 37. No. 151.

²¹ MNL ZML IV. 14/4., Zala Vármegye Törvényszékének iratai. Tiszti és büntetőpercek, 1837. május 22. F. 37. No. 152.

²² MNL ZML IV. 14/4., Zala Vármegye Törvényszékének iratai. Tiszti és büntetőpercek, 1837. május 30. F. 37. No. 153.

jegyzőkönyvben ezt olvassuk: „Ország Fenséges Nádorának! Miután a kebelünkben elhatalmazott gonosztevők megzabolázására C. K. fenségednek m. e. Szent Jakab hó 29. 1173. sz. alatt kelt kegyes levele által a nyomban ítélő törvények gyakorlására adott engelelem a közelgő Szent Mihály hó 10. napján eltelve, azon rendkívüli móddal való élést pedig a megyénkben olly annyira elhatalmazott gonosztevők, kik elnyomására még katonai erőre is folyamodni, s azt jelenleg is használni kénytelenek vagyunk, zabolázhatása jövődre is szükségessé tennék. Cs. K. fenségedet teljes alázattal kérjük, hogy a nyomban ítélő törvénynek gyakorolhatását továbbra is az Ő Cs. Kir. fenségedtől adott hatalmán fogva s a szántszándékos gyűjtogatókra kiterjesztve kegyelmesen megengedni méltóztassák.”²³ A statárium meghosszabbítására azonban nem került sor, maradt a régi, törvényes vármegyei eljárásrend.

Irodalomjegyzék

1. BALOGH Gyula: *Sobri Józsi = Klio szolgálatában*, Szombathely, 1895.
2. BATÓ Szilvia: *Adalékok a statáriális eljárás korai történetéhez Magyarországon*, Acta Juridica et Politica Szegediensis, 2012, Tomus 74 (Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára)
3. EÖTVÖS Károly: *A Bakony rossz híre*, Budapesti Hírlap, 1847.
4. EÖTVÖS Károly: *Utazás a Balaton körül*, Vitis aureus, Veszprém, 2019, 15. kiadás.
5. FÜLEP István: *Közbátorság Zalában a XIX. században*, Zalai betyárvilág, Történelmi forrásanyag, I–II. kötet, Kézirat, Zalaegerszeg, 1958.
6. HERMANN Róbert (szerk.): *Zala vármegyétől a bécsi Magyar Királyi Nemesi Testőrségig. Galsai Kovách Ernő honvéd őrnagy emlékiratai*, I. kötet, Line Design Kft., Budapest, 2020.
7. KRIZA Ildikó: *Sobri Jóska = Magyar Néprajzi Lexikon, IV. kötet*, szerk. ORTUTAY Gyula, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
8. VAHOT Imre: *Sobri család Vas megyében = Magyarföld és népei eredeti képekben. Föld- és népismeii, statisztikai és történelmi folyóirat*, 1848/I.

²³ FÜLEP: *i. m.*, 281–282.

BATÓ SZILVIA

Az orvosi láttelelet szerepe a csecsemőgyilkosság miatt indított eljárásokban

The Role of Medical Findings in Criminal Proceedings Initiated for Infanticide

Abstract: The study examines the role of medical records (*visum repertum*) in three criminal proceedings initiated for infanticides in Békés County. The expert opinions were written in accordance with the provisions of decrees and with the regulations of the medical profession. The prosecution and the defence based their arguments on the expert opinions, and the court accepted, in every instance, the forensic medical expert's position. In one case, the body of the infant was not found, wherefore the woman was convicted for adultery, on the basis of the medical examination proving childbirth (1823). In the second case, a preterm birth occurred, so the widow was punished for concealing her pregnancy (1847). In the third case, only the infant's fatal bleeding could be proven, but the intent to cause injury could not; consequently, the girl was found guilty in wrongful death caused by negligence (1834).

Keywords: Reform Era, criminal process, medical record (*visum repertum*), infanticide, Békés County, county court (*sedria*)

Összefoglaló: A tanulmány három, Békés vármegyében csecsemőgyilkosság (infanticidium) miatt indult büntetőeljárás esetében vizsgálja az orvosi szakvélemény (*visum repertum*) szerepét. A szakértői vélemények a rendeletek előírásainak és az orvosi szakmai szabályoknak megfelelően születtek. A vád és a védelem a szakvéleményre alapozta az érveket, a bíróság minden esetben elfogadta a törvényszéki orvos álláspontját. Egy esetben nem találták meg a csecsemő holttestét, ezért a szülést bizonyító orvosi vizsgálat alapján házasságtörésért ítélték el az asszonyt (1823). A második esetben koraszülés történt, így a terhesség eltitkolása miatt büntették az özvegyasszonyt (1847). A harmadik esetben a sérülés szándékos okozását nem lehetett bizonyítani, csak a csecsemő elvérést, így a lányt gondatlan halálokozásban találták bűnösnek (1834).

Kulcsszavak: reformkor, büntetőeljárás, orvosi szakvélemény, csecsemőgyilkosság, Békés vármegye, *sedria*

„a' gyermek élete ellen irányzott tetten alapuló gyanú
vagy megerősítések, vagy megsemmisítések”

1. Bevezető gondolatok

A büntetőjog-történet és a történeti kriminológia kedvelt témái közé tartozik Közép-Európában az infanticidium, amely a 18. század utolsó harmadától a jogászok és az orvosok körében élénk érdeklődést váltott ki.¹ Az elkövető (nő) és az elkövetés okai (tudatlanság és társadalmi kirekesztés) mellett a bizonyítása is sajátos jegyeket mutatott, hiszen orvosi szakvélemény nélkül nem lehetett megítélni.² A tanulmány a Békés vármegye törvényszéke által az 1820–1840-es években elbírált három jogeset elemzésével mutatja be a csecsemőgyilkosság elhatárolási és bizonyítási nehézségeit.³

2. A csecsemőgyilkosság reformkori megítélése

Az élet elleni cselekményeket vizsgálva jól felismerhető a XVIII–XIX. századi büntetőjogi gondolkodás legfontosabb jellemzője, a bűncselekmények differenciálódási folyamata, amely az egyes modern tényállások kialakulásához vezet. Ez különösen jól

¹ További irodalommal: Wilhelm WÄCHTERSCHÄUSER: *Das Verbrechen des Kindesmordes im Zeitalter der Aufklärung. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung der dogmatischen, prozessualen und rechtssociologischen Aspekte*, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1973, 27–57; Otto ULBRICHT: *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland*, Oldenburg, München, 1990, 217–328; Kerstin MICHALIK: *Kindsmord. Sozial- und Rechtsgeschichte der Kindstötung im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert am Beispiel Preußen*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1997, 287–352; Regula LUDI: *Die Fabrikaton des Verbrechens. Zur Geschichte der modernen Kriminalpolitik 1750–1850*, Bibliotheca Academica, Tübingen, 1999, 113–123; Hinrich RÜPING, Günter JEROUSCHEK: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte*, Beck, München, 2002, 68; Günter JEROUSCHEK: *Lebensschutz und Lebensbeginn. Die Geschichte des Abtreibungsverbots*, Ed. Diskord, Tübingen, 2002, 157–159; BATÓ Szilvia: *Mert az Ördög velem volt. Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében*, L'Harmattan, Budapest, 2012, 212.

² SZLEMENICS Pál: *Elementa juris criminalis hungarici*, Typis Haeredum Belnayanorum, Pozsony, 1817, 170–171; SZLEMENICS Pál: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*, A Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1836, 169–170; VUCHETICH Mátyás: *Institutiones iuris criminalis hungarici in usum Academicarum Regni Hungariae*, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, Buda, 1819, 359–364; VUCHETICH Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere, II. könyv gyakorlati büntetőjog*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007, 78–81; FABRICZY Sámuel: *Elementa juris criminalis hungarici*, Typis Joannis Werthmüller, Lőcse, 1819, 95; SZOKOLAY István: *Büntető jogtan a codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk és ügyvédek számára*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1848, 369–373, 433–434; KASSAY Adolf: *Büntető magyar jogtan*, Kilian György, Pest, 1848, 57, 68; VARGA Endre: *Késő és hanyatló feudális korszak (1526–1848)* = BÓNIS György, VARGA Endre, DEGRÉ Alajos: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zala Megyei Bíróság, Zalaegerszeg, 1996, 82–189, 177. Az orvosszakértő szerepéről átfogóan: KATONA Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 289–324.

³ Társadalomtörténeti szempontból lásd HÉJJA Julianna Erika: *„Leányi viselettemmel nem egyező terhem...” A leányszületés és házasságon kívül született gyermekek helyzete a 18–19. század fordulóján Békés megyében*, Levéltári Szemle, 2014/3, 61–73.

látszik a magzat, az újszülött és a csecsemő sérelmére a gondoskodásra kötelezett, a felmenő – tipikusan az anya – által elkövetett különböző büntetendő magatartások esetében. A „sajátos ölési cselekmények” összefoglaló elnevezés fedi le a legjobban a csecsemőgyilkosságot, a gyermekkitételt és a magzatelhajtást magában foglaló csoportot. Ennek a három bűncselekménynek két közös jellegzetessége van, egyrészt ezek nem minden elemükben ölési cselekmények, másrészt jól láthatóan „mozognak” a minősített esettől a privilegizált esetig vagy a teljes kiválásig.

2.1. Jogforrások, kodifikációs kísérletek és jogtudomány

Az ölési cselekményeknek csak egy része nyert törvényi szabályozást 1848 előtt,⁴ ezek közé tartozik az 1723. évi 11. törvénycikk 1. §-ában az a rokongyilkosság esetei között felsorolt infanticidium. A jogalkotó azonban csak egyszerű diszpozíciót alkalmazott, így a 7. §-ban meghatározott főbenjáró büntetés mellett egyebet nem tudunk meg a csecsemőgyilkosságról. Az 1848 előtti kodifikációs termékekben és a szakirodalomban legalább az utalás szintjén azonosítható ez a bűncselekmény, csupán Gochetz Gábor könyvéből (1746) hiányzik.⁵

A csecsemőgyilkosság a rokongyilkosságból válik ki, a passzív alany és a tettes között rokoni kapcsolat van, tehát vizsgált források alapján a bűncselekmény által védett értékek (jogi tárgyak) a rokongyilkosságéval azonosak, új elem nem merült fel. A rokoni és családi kapcsolatok, az anyai szeretet, a természetes vérségi kapcsolatok, a törvényes házasság, a természetjog és az „emberiség” szerepel a kodifikációs termékekben és az egykorú szakirodalomban.

A csecsemőgyilkosság elnevezését és rendszerbeli helyét tekintve hat megoldással találkozhatunk a vizsgált forrásokban, a teljes figyelmen kívül hagyástól a teljes önállósodásig minden lehetséges változat előfordul. A (1) Josephina (1787) nem nevesítette és külön tényállást sem épített rá, hanem ezt a cselekményt a rokongyilkosság körében minősített esetként lehet elbírálni. Ezzel szemben (2) Huszty István (1794) csak egyszerű diszpozíciót alkalmazva megemlítette a vonatkozó jogforrással (1723:11. törvénycikk) együtt, valamint iratmintát csatolt hozzá. A (3) Praxis Criminalis (1697) és ennek nyomán Bodó Mátyás (1751) a rokongyilkosság egy elemének tekintette, de a speciális gyanújelek és a kérdőpontok alapján külön artikulusban foglalkozott vele.

A szerzők és a kodifikációs termékek többsége azonban relatív önállóságot tulajdonított az újszülött sérelmére megvalósított ölésnek, de ezen belül is eltérések mutatkoznak. A (4) egyik véglet az 1830-as tervezet és az 1843. évi javaslat, amelyek szerkezetük miatt nem szerepeltették külön cím alatt, ettől eltekintve külön bűncselekményként kezelték. A (5) másik álláspontot Kassay Adolf (1848) és Szlemenics Pál (1817, 1827, 1833, 1836, 1847) képviselte, akik a rokongyilkossághoz fűzött megjegyzésben tértek ki röviden a csecsemőgyilkosságra. Kövy Sándor (1814) előadásainak sajátos felépítése miatt besorolhatatlan, ezzel szemben Fabriczy Sámuel (1819) és Henfner János (1849) jól azonosíthatóan a többi minősített esettel egy fejezetben foglalkozott ezzel a bűncselekménnyel.

⁴ A reformkori büntetőjog jogforrásairól, szakirodalmáról és kodifikációs kísérleteiről lásd BARÓ: *i. m.*, 23–58.

⁵ A források és a szakirodalom pontos megjelölésével lásd *uo.*, 62, 212–216, 298–303. A továbbiakban az egyes forrásokra külön nem történik hivatkozás.

Viszont (6) önálló alfejezetben szerepel az 1795. évi tervezetben, valamint Vuchetich Mátyás (1819) és Szokolay István (1848) munkájában. Vuchetich még erősebben kötötte a rokongyilkossághoz, Szokolay azonban már leválasztotta.

Az elhelyezés kérdése szorosan összefügg azzal, hogy mennyire sikerült a rokongyilkosságtól az adott szerzőknek elválasztaniuk a csecsemőgyilkosságot. Nagyon sajátos módon nem a legkorábbi források tekintették egyértelműen minősített esetnek az újszülött megölését, hanem a Josephina, Szlemenics, Vuchetich és Kassay. Fabriczy a minősítettek között tárgyalta, azonban érvelt az enyhébb megítélés mellett. A Praxis Criminalis és Bodó a rokongyilkosság egy elemének tekintve minősítettként határozta meg, azonban büntetése az egyszerű emberölésével megegyező, tehát enyhébbnek tekintette a két forrás. Önálló alapeset a szabályozási technika miatt az 1795. évi tervezetben, sőt Kövy előadásjegyzete ebből a szempontból szintén idesorolható.

A csecsemőgyilkosság a bűnösség szempontjából is érdekes tényállás, ugyanis rokongyilkossággal való kapcsolata miatt feltételezni lehetne a kizárólagos szándékosságot, a források azonban nem ilyen egyértelműek. Nem világos, hogy a gondatlan elkövetés mely szerzőnél realitás, és hol van szó csupán fogalmi zavarról. Így egy sajátos dogmatikai tévedés is megfigyelhető az 1840-es évek legvégének vonatkozó szakirodalmában. Kassay, Szokolay és Henfner valamiért összekapcsolta a gondatlan elkövetést a mulasztással, amely feltehetően tipikus lehet ennél a cselekménynél, de fogalmi szempontból megtévesztő.

A saját újszülött sérelmére megvalósított öléshez szorosan kapcsolódik a terhesség eltitkolása, amelyet a hazai szakirodalom általában – talán a központi rendelkezések hatására – nem tekintett büntetendőnek. A csecsemőgyilkosságok megelőzésére kiadott rendeletek (1769, 1781, 1795) előtti Praxis Criminalis és így Bodó a csecsemő halála esetén viszont büntetni rendelte. Az 1795. évi és az 1830-as tervezetekben súlyosító körülményként szerepel a terhes nő ilyen magatartása, feltételezve, hogy a szándék kialakulása hosszabb folyamat volt. Teljesen egyedülálló Henfner felfogása, hiszen ő fogalmi elemként kezelte a várandós nő titkolózását.

A privilegizált tényállássá válás két jelenséggel jár együtt, az egyik az újszülött törvényes vagy törvénytelen voltának megkülönböztetése, a másik pedig ezzel összefüggésben az anya különleges állapotának felismerése. Feltehetően csak ez utóbbi vezette az 1830. évi tervezet összeállítását, itt ugyanis nincs szerepe a csecsemő törvényes származásának. A törvényes házasságon kívüli terhesség és az ebből fakadó rendkívüli lelkiállapot az oka, hogy az 1843. évi javaslatban, Szokolay könyvében és Henfner előadásanyagában enyhébbnek minősül a cselekmény. Ezzel párhuzamosan azonban a törvényes újszülött megölése minősített emberölés, vagyis rokongyilkosság lesz. Nagyon érdekes, hogy már a XVIII. század közepétől érezhető egy kezdetben még nagyon halvány, később egyre markánsabb kiállás a csecsemőgyilkosság enyhébb büntetése mellett. Bodó még csak a gyanújelek között rejtett el néhány enyhítésre okot adó körülményt, Kövy, Fabriczy, Szokolay és Henfner viszont már egyértelműen felhozta érvként a szülés által okozott beszűkült tudatállapotot, valamint az anya és születendő gyermekének esetenként kilátástalan helyzetét a helyi társadalomban.

A jogforrások, kodifikációs termékek és az egykorú szakirodalom anyagi jogi szempontú elemzése alapján az infanticidium elkövetésének két kulcskérdése van, a passzív alany újszülött élve születése, valamint az, hogy az anya magatartása vezetett a halálos

eredményhez. Ezek a kérdések azonban olyan szakértelmet – szakszerű boncolás elvégzését – igényelnek, amellyel a bíróság nem rendelkezett, így orvosszakértőt kellett igénybe venni.

2.2. Törvényszéki orvostan

A XVIII. század második felétől a közigazgatási jog jogforrása a pátens vagy a helytartótanácsi rendelet, így a közegészségügyi közigazgatás körébe tartozó orvosi tevékenység sem nyert törvényi szabályozást.⁶ Erre való tekintettel a rendeletalkotás határait meghatározó 1791. évi 12. törvénycikk szerint továbbra sem kellett törvényi szinten szabályoznia a kormánzatnak az orvosi szakvélemények kiadásának rendjét. A büntetőeljárás szokásjogi mivoltából következően nemcsak az orvosi vélemények szakmai tartalma, hanem az eljárásokban történő felhasználása is a Helytartótanács rendeleteiben került meghatározásra. Egyetlen kísérlet történt a korszakban a törvényben történő szabályozásra, az 1830. évi tervezetben készült egy instrukció, amely azonban soha nem lépett hatályba.⁷ A közegészségügy és az orvosi tevékenységek első átfogó szabályozása az 1770. évi Hauptsanitátsnormativ, amelynek magyar viszonyokhoz igazított változata az 1770. október 4-én 4698. számon kiadott helytartótanácsi rendelet (Generale Normativum in Re Sanitatis). Ennek első rész 1. fejezet III. §-a és 2. fejezet IV. §-a írta elő, hogy a boncolást annak „szabályai szerint kell elvégezni”, majd „az orvosi észrevételek szabályszerű feljegyzése után a szakma előírásainak megfelelő jelentést” kell küldeni az illetékes hatóság számára.⁸ A Helytartótanács 1786-ban és 1787-ben a főorvosi utasításokban határozta meg, hogy a halálet esetén meg kell vizsgálni a holttestet, majd kötelezővé tette a halottkémlést (1788. március 26. 13076. számon). Az orvosi szakvéleményt 1788-ban (30465) és 1800-ban is szabályozták, de külön rendelkezés született arról is 1803-ban, hogy a bűnügyekben az aktához kell csatolni a visum repertumot. A törvényszéki orvosi vizsgálat és a boncolás szabályait végül 1829. január 20-án 1628. számon állapította meg a kormányzat.⁹ Ezek a rendeletek a vizsgálandó kérdéseket határozták meg, a technikai részleteket a lassan kibontakozó törvényszéki orvosi irodalom foglalta össze.¹⁰

⁶ CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 69.

⁷ BALOGH Elemér: *A törvényszéki orvoslás jogi szabályozásának kezdetei = Sapiienti iniuria non potest fieri, ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*, szerk. HORVÁTH Attila, KOLTAY András, MÁTHÉ Gábor, Gondolat Kiadó, Budapest, 2009, 75–95; MASA Gabriella: *A magyar törvényszéki orvostan jogi szabályozásának kialakulása és története a 19. században*, FORUM: Publicationes Doctorandorum Juridicorum, 2015, 147–163, 150–151.

⁸ Franz Xaver LINZBAUER: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae II.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1852, 535571; BALÁZS Péter: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba–Budapest, 2007, 114, 118.

⁹ Franz Xaver LINZBAUER: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/1.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1853, 245–249, 424–432, 443–459, 506, 840–841; LINZBAUER Franz Xaver: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/2.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1855, 47; Franz Xaver LINZBAUER: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/3.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1860, 247–303.

¹⁰ BENE Ferenc: *Elementa medicina forensis*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1811, 242–250; KOVÁTS Mihály: *Medicina forensis, Vagy: orvosi törvénytudomány*, Landerer, Pest, 1828, 268–328; ELTÉR József: *Törvényszéki orvostan (medicina forensis) orvosok, seborvosok, bírák, törvénytudósok számára*, Landerer és Heckenast, Pest, 1842, 259–291; FROMMHOLD Károly:

A XIX. század első felében az életmód és az életkörülmények nem kedveztek az törvényszéki orvosi vizsgálatnak, több esetben a holttest állapota sem tette lehetővé a bevett módszerek alkalmazását.

3. Csecsemőgyilkosságok Békés vármegye törvényszéke előtt (1790–1847)

A békési sedria 1790–1847 közötti ítélkezési gyakorlatában kivételes volt az anya által saját nem újszülött gyermeke elleni ölési cselekmény (1),¹¹ a gyermekkitétel (1)¹² és a magzatelhajtás (5),¹³ de a csecsemőgyilkosság (20) is ritkának számított. A vizsgált jogesetekben a bíróság az orvosi látteletekre (boncolási jegyzőkönyvekre) alapozva hozta meg az ítéletét.

4. Csecsemőgyilkosság helyett házasságtörés: a holttest hiánya

4.1. Történeti tényállás

Orosházán, Pápai István házzal bíró zsellér házában a két hete lakóképpen tartózkodó nemes Sziráky Gáspár szűrszabó mester felesége, Sonkoly Mária (evangélikus, Szarvas, 1796. január 28.) 1823. május 20-án kedden délelőtt egy fiúgyermeket szült. A testet az ágyba a szalma alá tette három napig, majd negyednapra behívta Pápai István feleségét, Kultsár Erzsók (46) gazdasszonyt, hogy nézze meg, micsoda az ott. Nagyon bűdös volt az ágnál, így a gazdasszony látni nem akarta. Ekkor déltájban egy darab ruhába betekerte és kivitte a gyermeket az udvaron lévő kút melletti, vízzel és sárral teli gödörhöz, a ruhából kifordította és bedobta a holttestet, amely minden nyomás nélkül a gödörben elsüllyedt. A gazdasszony vett ki sarat a gödörből, de a holttestet nem találta, talán a kutyák vitték el. A nő korábban a férjével Orosházán élt, de Bogdy József szolgabíró¹⁴ levele szerint „*a köztudomány szerént botránkoztató feslet életet viselt*”. Elszegényedtek a nő életmódja miatt, a férje többször panaszkodott, a szolgabíró meg is intette Sonkoly

Törvényszéki orvostan alapszabályai, Landerer és Heckenast, Pest, 1843, 13–20; KATONA: *i. m.*, 308.

¹¹ BATÓ Szilvia: „*jozan észnek felfogo 's megfontoló tehetségében, pillanatnyira megzavarva vitte véghez a borzasztó merényt*”: *Egy gyermekgyilkosság 1844-ben, és ami mögötte van = Történelem és erőszak*, szerk. MARGITTAI Linda, TOMKA Béla, HAJNAL István, Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Szeged, 2021, 82–98.

¹² BATÓ Szilvia: *A magzatelhajtás Békés vármegye törvényszéke előtt (1790–1847)*, *Acta Juridica et Politica Szegediensis*, Tomus LXVI. Fasc. 1., 2004, 1–30, 10–11.

¹³ *Uo.*, 6–11.

¹⁴ HÉJJA Julianna Erika: *Békés vármegye archontológiája és propozográfiája 1715–1848*, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2009, 239, 240.

Máriát, de „*haszontalan volt*”. Ennek ellenére együtt Nógrád vármegyébe költöztek, de a nő elhagyta Szirákyt és visszatért Orosházára. A kaszaperi (Csanád vármegye) Lukáts Istvántól esett teherbe 1822. november 30-án Hegyi István házában, de a férfinak nem szólt a várandósságáról. A gazdasszonya nem tudta, hogy viselős, de az észrevette, hogy „*vastag*”, így többször rákérdezett. Szóbeszéd tárgya volt az esetleges terhessége, de nem jelentették a bíráknak.¹⁵

4.2. Orvosi szakvélemény

Az ügyben szokatlan módon két orvosi szakvélemény született,¹⁶ az elsődleges Képegy György chyrurgusé,¹⁷ amely „*Orvosi bizonyág levél*” elnevezéssel Orosházán kelt 1823. június 18-án. A seborvos május 24-én az orosházi előjárók utasítására megvizsgálta a „*férjét hitetlenül elhagyott személyt, aki gyermeke gyilkolása esetébe igen terhes gyanuba vétetett*”. Részletesen leírta a szülésre utaló jeleket, majd kijelentette, hogy ezek a „*leírt Symptomák, 3. vagy 4. nappal vizsgálás előtt valóságos és idejére való szülést bizonyítják. Egyéb eránt az új született gyermekről, mint hogy annak hol létét mindeddig kinyomozni nem lehetett, semmi tudósítást nem adhatok.*” A szakvélemény nem tesz említést arról, hogy bába közreműködött volna a vizsgálatnál, holott az elsődleges vizsgálatot tipikusan ők végezték seborvos vagy orvos felügyeletével.

A vádat képviselő ügyész azonban – az 1823. szeptember 3-ai perfelvétel után – nem volt megelégedve a megállapításokkal, ezért Tormássy Lajos megyei főorvostól¹⁸ felülvéleményt kért. A physicus 1823. november 28-án kifejtette, hogy „*az elő számlált jelekből, tsak azt lehet és kell minden kétségen kívül ki-hozni, hogy az a Személy azokban a napokban valóságosan szült légyen; de valyjon éppen a rendes időre é, vagy talán jóval is elébb, 's élő vagy holt gyermeket szült é, - ezt a leírt jelekből ki-világosítani*” nem lehet.

4.3. A vád és a védelem érvei az orvosi szakvéleményre alapozva

A vádat képviselő Lengyel Márton ügyész¹⁹ az idéző levélben abból indult ki, hogy a vádlott az élő gyermeket az ágy lábába a szalmába dugta, „*melytől a léleketnek nem vehetése miatt az ártatlannak meg fullani természetesen kellett*”. Majd a sárgödörbe vetette, „*mindezeknél fogva szülőtyét szánt szándékkal meggyilkolni*” és ismeretlen helyre elásni nem iszonyodott. A feleletváltásnál – Tormássy véleménye alapján – már úgy érvelt, hogy ugyan nem bizonyítható, hogy a gyermek teljes időre és élve született, de ha halva szülte volna, akkor azonnal megmutatja, nem három nappal később. A vádló szerint a nő azonnal is eláshatta volna, de tudtak a terhességéről, így félt, hogy kérdőre vonják. Felhozta az alperes saját vallomását is, hogy „*gyilkosságot*” követett el. Az ügyész ragaszkodott ahhoz, hogy azért gyilkolta meg szántszándékkal, hogy ne akadályozza semmi az élete folytatásában.

¹⁵ Magyar Nemzeti Levéltár, Békés Megyei Fiókleveletára (a továbbiakban MNL BML) Békés Vármegye Törvényszékének iratai, 1715–1848. Büntető perek. IV.A.10.c/1. 1823/73, 1823/105, 1824/14, 1824/106; IV.A.10.c/8. 1823/73, 1823/105, 1824/14; IV.A.10.c/43. 1823/105, 1824/14; MNL BML, Békés vármegye tiszti főorvosának iratai 1810–1847. IV.A.18/1. 1823/22.

¹⁶ Ez a megoldás máshol is előfordult. Ld. MAGYAR Károly: *Az orvosszakértői bizonyítás – orvosi láttelel a reformkori Zala megye büntető ítélkezésében*, Jogtörténeti Szemle, 2006/2, 59–63, 63.

¹⁷ HÉJJA: *Békés...*, i. m., 332–333.

¹⁸ *Uo.*, 491–492.

¹⁹ *Uo.*, 366–367.

A kirendelt védő feladatait ellátó Stummer Imre tiszteletbeli alügyész²⁰ szerint a vádlott a terhes volta és a fiúgyermek születése „minden környülállásokból ki tettzene”, de a megyei főorvos véleménye alapján nem bizonyosodott be, hogy tökéletes időre szült és élt a gyermek. Azzal érvelt, hogy férjzett létére nem tarthatott a szégyentől, tehát nem is volt oka a gyilkosság elkövetésére. A vád álláspontjára kifejtette, hogy még inkább bizonyítja az ártatlanságát, hogy megmutatta a gazdasszonyának. Nem lehet feltételezni olyan tudást Sonkoly Máriától, hogy azért lökte a sáros gödörbe, hogy ne lehessen megállapítani a korát. Ennek a tettnek inkább az az oka, hogy a holttest már romlott volt és a levegőn undorodást okozott volna.

4.4. A bíróság álláspontja az orvosi szakvélemény alapján

A sedria 1823. december 12-én hozott ítélete²¹ szerint a gyermek megszülése, három napig rejtegetése és a gödörbe való eltemetése Sonkoly Mária önvallomása alapján is bizonyított, azonban „ki nyomozni éppen nem lehetne, hogy vallyon az Alperes személy kérdéses gyermekét életben, és tökéletesen meg érlelt korára szülte é, vagy sem”. Tehát a vádlott „azon gyermeknek az életből történt vétkes elsikkasztása tsupán terhes gyauujával terheltettne”. Az erkölcsi bizonyítvány alapján feslett életéről már megjegyzett, „ezen szülése által világos házasságtörés vétkébe keveredett személy”, az eddigi rabsága betudása mellett egy év bilincsekben töltendő árestomra ítélték. A teherbe ejtő Lukáts István kérdőre vonása végett Csanád vármegyét is megkeresik. A fellebbezés nyomán a Királyi Tábla 1824. március 14-én hozott ítélete csak a büntetést emelte, az ítélet kihirdetésétől kellett számítani az egy évet, amely heti két böjttel és közmunkával töltendő. A megszokottaktól eltérően a Hétszemélyes Tábla is foglalkozott az ügygel, és 1824. március 18-án jóváhagyta a Királyi Tábla ítéletét.

5. Csecsemőgyilkosság helyett a holttest rejtegetése: az élve születés bizonyíthatatlansága

5.1. Történeti tényállás

Özveggy Mihailovits Mihályné Domianovits Kata (32 éves, gyermekes, görög nem egyesült vallású, komlósi származású), Csabán Szinovits Józsefné pékné szolgálója 6 hónapos terhesen 1846. október 17-én a padlásról tengerit vitt a hízóknak. A zsákot a hátára véve „zökkent”, fájni kezdett a dereka és vérzett, de nem gondolta, hogy szülni fog. Este 9-10 óra tájban a ház előtt megszülte a gyermeket, aki fel sem szuszogott. Mire a nő feleszmélt, látta, hogy halott az újszülött, így ruhába tekerte és az ágyába rejtette.

²⁰ Uo., 452.

²¹ Rosty Albert másodalispán elnök; Rudnyánszky Sándor, Csepicsányi Tamás, Karassiy István, Platsintár György táblabírák; Szombathelyi József, Vidovich Ferenc szolgabírák; Thorma János, Platsintár Gergely esküdtek; Kállay Ignác, Németh Antal aljegyzők; Lengyel Márton, Stummer Imre ügyész. Ld. HÉJJA: *Békés...*, i. m., 252–253, 317–318, 322–323, 391–392, 421–422, 430–432, 434–435, 471, 484–485, 505.

Mivel mindig csúfolták, és a gyermek halva jött a világra, jobbnak látta, ha csendesen eltemeti, de irtózott tőle. A háziak látták, hogy „igen vaskosodott”, de tagadta a terhességet. Amikor a gazdasszonya észrevette, hogy a hasa nagyon megcsappant, a gyermeket az egész házban kutatta, de semmi nyomára nem akadt, csak október 25-én, vasárnap érzett a konyhában valami kellemetlen „bűdös dög” szagot. Végül Kata október 27-éig az ágyban rejtegette, majd átvitte korábbi munkaadója, Dombár András boltos házához, és véres ruhába csavarva az árnyékszékbe vetette. A holttestet aznap délután Popovits Sándor (14) inas felfedezte, de csak este mert szólni. Dombár András felesége utasítására Mazere Maximilian (24) hetes vasvillával kivette a rossz állapotú holttestet az árnyékszékéből, a ház háta mögé vitte és elásta. Másnap, amikor az éjjel hazaért Dombár elment a dolgot feljelenteni, Mazere Maximilian kiásta, de amíg az istállóba ment a lovak között széjjelnézni, a „*pudli oda futott s a gyermek kezét s fejét meg ette*”. Domianovits Kata három éve szolgált különböző házaknál Csabán, jó magaviseletéről ismert, egy István nevű péklegénytől esett teherbe, aki már elment a városból.²²

5.2. Orvosi szakvélemény

A csabai városházán 1846. október 28-án délután 3 órakor, „*alkalmas helyen*” dr. Kozárics György, a vármegye rendes orvosa és Réthy Pál „*orvos doctor*”, a vármegye tiszteletbeli főorvosa²³ végezte a boncolást Povázsay Sámuel és Novák Ádám esküdtek jelenlétében.

Az újszülött leány magzat feje, nyaka, jobb keze, sőt a mellkasa és tüdeje egy része is hiányzott, a rothadás alapján „*már egy hét előtti halálát gyaníhattuk*”. A hossza, a bőr és körmök alapján 6-7 hónapos magzat lehetett, határozottan azonban nem lehetett megmondani, mert sem a „*szemfényhártyát*”, sem a haját nem láthatták, a súlyát sem tudták megállapítani. A gyermek ennek alapján „*rövid ideig életjelenséget nyilatkozhatott ugyan, de önálló, azaz méhen kívüli életet élni képes nem vala*”. Külön kiemelték, hogy „*a gyermekölésről való fogalom szükségeskép föltételezi az ujdjon szülött gyermek életben voltát, különben ujdonszülött gyermekölésről szó sem lehet*”, ezért megemlítették az ennek megállapítására alkalmazható négy módszert. A tüdő-vízi próba során a tüdő a felszínen úszott, „*melly tüneményből azt, hogy a gyermek születése után még élhetett éppen nem következtethetjük, hanem azt egyedül a már rothadásnak indúlt tüdőnek tulajdonítottuk*”. Erőszak nyomát nem találták a testen, több jellegzetesség is arra utalt, hogy a születése után nem élhetett. Véleményként megfogalmazták, hogy „*éretlen, idétlen, és pedig élni nem képes magzat volt. Hogy ha halva nem is jött volna a világra, de csak hamar születése után éretlensége miatt meg is meghalt volna, és hogy rajta erőszakos halál bélyegei nem mutatkoztak, mellyeknek a kora halált tulajdonítani lehetne*”.

5.3. A vád és a védelem érvei az orvosi szakvéleményre alapozva

Farkas Gábor tiszti alügyész²⁴ képviselte a vádat gyanús gyermekgyilkolás és -elrejtés miatt. Álláspontja szerint a vádlott a teherben létét a háziak előtt palástolta,

²² MNL BML, Békés Vármegye Törvényszékének iratai, 1715–1848. Büntető perek. IV.A.10.c/11. 1846/160, 1847/5, 1847/125; IV.A.10.c/13. 1846/II/196; IV.A.10.c/69. 1847/5; IV.A.10.c/70. 1847/125.

²³ HÉJJA: Békés..., i. m., 352, 427.

²⁴ Uo., 272.

„*hihetőleg azon gondolattól üzetett miszerint méhében hordott terhétől másnak tudtán kívül megszabaduland*”. Azt feltételezte, hogy „*az udvaron megszülvén kisdédjét – a rejtegetődzés körülményiből gyaníthatólag – annak megfojtása után, ágyába takarva*” tartogatta. A feleletváltás során a vádló kénytelen volt elismerni, hogy a kisdéd nem volt egészen kifejlett az orvosi láttelelet szerint, de a láttelelet a születés után egy héttel született, azért határozott és biztos véleményt nem adhatott.

A védelmet Kis Lajos címzetes alügyész²⁵ látta el, az első feleltben inkább a vádlott személyi körülményeire hivatkozott. Emellett leszögezte, hogy az orvosi látteleletből kiderül, hogy a kérdéses magzat éretlen, idétlen, és élni nem képes volt. Sőt az orvosi vélemény szerint a vádlottra legkisebb „*gyilkossági tény, avagy nyomos gyanu sem hárulhatott*”. A második feleltben már erősebben támaszkodott a szakértői véleményre. Szerinte azt, hogy a nő a gyermeke gyilkosa, „*élő tanukal világositni nem lehet: az orvosi műtétel, és vizsgálat az egyedüli eszköz, mely a kereset alá vett gyanut erős lábra állítja, s a büntettet felderíti, vagy pedig azon gyanut is eloszlatja, s a tettes ártatlanságát világosságra hozza*”. Úgy látta, hogy a belső szervek változását a rothadás miatt a vádló vitatta, ezért tételesen végigvette az orvosi vélemény megállapításait. Azt hangsúlyozta, hogy a gyermek éretlen, idétlen, és élni nem képes volt, ezért a nő gyilkosa sem lehetett. Hangsúlyozta, hogy „*mivel gyanura a törvény és igazság senkit sem büntetethet*”, az orvosi véleményt nem lehet kétségbe vonni.

5.4. A bíróság álláspontja az orvosi szakvélemény alapján

A sedria 1847. február 1-jén hozott ítélete²⁶ összefoglalta a két fél álláspontját és az általuk fel sem hozott, de az iratokban található információkat. A vádló szerint a vádlott „*saját szülöttének gyilkosa, még pedig szándékos gyilkosa lett volna*”, de ezt csak a terhesség és szülés titkolásából következtette. A vád nem tudta a gyermek életben létét bizonyítani sem tanúkkal, sem adatokkal. Az okiratok és a jelek alapján a nő időtlen és élettelen gyermeket szült, „*élet kioltó nem volt, sőt nem is lehetett, – annál fogva a puszta gyanúra épített, de be nem bizonyított gyermek gyilkolási borzasztó vád sulya alól próbák általános hiánya miatt, a sorsüldözött szerencsétlen alperesnő felmentetik*”. Azonban „*ama szerencsétlen eredményű titkolódzás és fel nem jelentés méltó büntetéseül, eddigelé t. i. 1846ki év Novemb. 1ső napjától mint börtönbe lett kísértetése idejétől fogva, a megye börtönében szokott böjt és közmunka mellet azonban vas nélkül kitöltött folyamatos fogságán kívül, még a mai naptól számítandó 3 hónap vasban, közmunkán, hetenkint kétszeri böjt mellett kitöltendő rabságra ítéltetik*”.

A Királyi Tábla 1847. április 8-án kelt ítélete szerint az alperes érettebb kora és vétkes titkolózása tekintetéből nagyobb beszámítás alá esik, így a sedria által kiszabott büntetést a jelen ítélet kihirdetésétől kell számítani.

²⁵ Uo., 339.

²⁶ Tomcsányi József másodalispán elnök; Lehoczky Lajos, Karassiy István, Novák Ferenc, Horváth László, Kállay Ignác táblabírák; Kis Péter főszolgabíró; Szeghő Alajos esküdt; Farkas Gábor rendszerinti alügyész; Kis Lajos címzetes alügyész; Szakál Lajos aljegyző. Ld. HÉJJA: Békés..., i. m., 303, 339, 363–364, 398, 457, 461, 488–489.

6. Csecsemőgyilkosság helyett a „gyermekének illy hibás meggondolatlanságból halálát mégis okozó”: a szándékosság bizonyíthatatlansága

6.1. Történeti tényállás

A mostohaapja, öreg Kiszely György csabai határban lévő szállásán a házban 1834. május 8-án (áldozócsütörtök) esti 10 óra tájban Gréts Mária (evangélikus, Csaba 1813. november 7.) hajadon egy leánygyermeket szült. A szülési fájdalmak miatt csak később vette kézbe az újszülöttet, de azt halottnak látta. Nem fejtett ki erőszakot, de négy nappal korábban vízfordás közben elesett az ároknál és megütötte magát. A szülésnél nem volt egyedül, a tanyán tartózkodott – sőt a szülés elején a házban is bent volt – a mostohaestvére, ifjú Kiszely György (18), aki a lány jajgatásától megijedve áthívta a szomszéd szállásról Dudás Gronyecz Györgyöt (18). A két „*siheder*” megkérdezte, hogy mi a baja, meg fog-e halni. Erre Gréts Mária azt felelte, hogy beteg. Kiszely György nem ment be többet, hanem egész éjjel kint maradt az ablak alatt a pitvarban, Dudás Gronyecz György viszont bent aludt, többször kiment, sőt vizet is adott a vajúdo nőnek. Nem tudták, hogy mi zajlik, a gyermek mozgását vagy sírását nem hallották. A lány szerint, ha élt volna az újszülött, akkor azt a fiúknak hallaniuk kellett volna. Hajnalban Dudás Gronyecz visszament az apja tanyájára, Kiszely György pedig megkérdezte a mostohanővérét, hogy mi baja volt. A lány azt válaszolta, hogy elmúlt a betegsége, szégyellte elmondani, hogy mi történt. Dél tájban kivitte a holttestet, és az ablak előtt a tanya árkába (garad) elásta. Több hónappal ezelőtt Gyurkó Jánosnál volt szolgálatban, ott Lechoczky János nevezetű nőtlen legénytől esett teherbe. A következő szombaton (május 10.) visszament kocsin a faluba, vasárnap pedig elmondta az anyjának (Kiszely György felesége) és az ángyának (Kiszely Ilona). Az anyja kiküldte őket a tanyára, kiásták a holttestet, bevitték a faluba. Közben az anyja hívta Gubis Katalin bábát, aki megszemlélve a holttestet értesítette az evangélikus prédikátort (Haán János). Az pedig megtiltotta az eltemetést „*addig, míg az orvosi Kar meg-vizsgálja*”, és május 13-án (kedd) értesítette Stummer János csabai főszolgabíró.²⁷

6.2. Orvosi szakvélemény

1834. május 13-án Csabán dr. Kozarics György vármegyei orvos és Fülöp Sámuel seb orvos végezte a boncolást Mazán János esküdt és Kliment János esküdt jelenlétében. A mindenre kiterjedő vizsgálat alapján az újszülött „*érett, idős, ép gyermek volt, hogy a születés után élt még; hogy halálát okozta a meg nem köttetett köldökszinóron való vér-elfolyás. – Az első, nagy forrása /:fontan. anterior:/ felett találtatott kanálnyi aludt vér, az anya által elkövetett erőszak, vagy inkább vagy inkább annak tulajdonittathatik? hogy állva szülvén az anya,*

²⁷ MNL BML, Békés Vármegye Törvényszékének iratai, 1715–1848. Büntető perek. IV.A.10.c/3. 1834/81, 1835/26; IV.A.10.c/9. 1834/81, 1835/26; IV.A.10.c/54. 1834/81; IV.A.10.c/55. 1835/26; HÉJJA: *Békés...*, i. m., 452–453.

a gyermek fővel valamely kemény testre esett, meg nem határozhatjuk, mivel mint említettük, különösen a feje rothadásnak indult.”

A sedria ítélete napján pedig Bauer József seborvos²⁸ adott bizonyítványt arról, hogy Gréts Mária egészséges személy és a testi büntetést kiállhatja.

6.3. A vád és a védelem érvei az orvosi szakvéleményre

A vádat képviselő Lengyel Márton ügyész szerint azért ment a szállásra, hogy a terhességét továbbra is eltitkolhassa és a születendő gyermeket „*elolthassa*”. Szándéka végrehajtásához addig nem fogott, amíg a vele egy szobában lévő fiú tanyáról elmenését nem tapasztalta. A „*jajgatásait más súlyos nyavalyának magyarázó, és a miatti következő halált gondoló sihedereknek*” nem mondta el, hogy éppen szül. Az újszülött a kötetlen köldöközsinór miatti elvérzésben halt meg. Eleséssel magyarázta, de az ölésre előre törekedett, ezt mutatja, hogy másnap az öccse kérdésére sem mondta el, hogy mi történt. Hangsúlyozta, hogy ép, tökéletes érettségű gyermek volt, az orvosi bizonyítvány szerint az anya erőszakosan vagy állva szülve okozta a fején az ütést. A „*szándékos törekvés*”-t mutatja, hogy a sihedereknek sem fedte fel, pedig valamelyik szomszédos tanyából asszonyt hívhattak volna.

Stummer Imre tiszti ügyész nem vitatta, hogy a védenca az „*uj szülötte gyermekét gondatlansága által életéből ki mulni engedte, s azt halgatással el titkolni kívánta volna*”. Azonban nem volt nő a tanyán, és talán a fájdalom miatt nem tudott gyermekén segíteni. A két sihedernek azért nem mondta el, mert nem tudtak volna rajta segíteni. Nem rossz szándékból, hanem a szégyen miatt titkolta a terhességet, de később az anyjának elmondta. Azzal érvelt, hogy minden segítség nélkül volt, és egy ilyen fiatal személy, aki először szül, nem tudhatja, hogy állva vagy fekvé kell a szülést várni. Nem tudták a fejét ért ütés okát meghatározni. A lány talán azt sem tudta, hogy a gyermek köldökét el kell kötni. Szerinte akkor lehetne szántsándékos gyilkosnak nevezni, ha már szült volna, vagy korosabb volna és másnál tapasztalta volna. Így „*illy fiatal, s tapasztalatlan léteire olly véletlen s szerencsétlen szülés érte inkább*”, ezért „*valamennyire gondatlan vétkesnek*” kell tekinteni.

6.4. A bíróság álláspontja az orvosi szakvélemény alapján

A sedria 1834. szeptember 2-án hozott ítélete²⁹ szerint az, hogy a vele egy szobában lévők nem hallották a gyermek sírását és felfedte az anyjának, „*oda mutatnának, hogy annak szántsándékos gyilkosa éppen nem kívánt lenni*”. Így „*nem ugyan mint szántsándékos gyilkos – hanem hogy terhének elpalástolására az minden segedelem kikerülésével magát imígy meg húzván, az által gyermekének illy hibás meggondolatlanságból halálát mégis okozó tekintik*”. Ezért három év, heti két böjttel és közmunkával töltenő rabságra, valamint negyedszentdönként huszonötödével elverendő 300 korbácsra ítélték.

A Királyi Tábla 1834. január 14-én hozott ítélete a – meg nem nevezett – enyhítő körülményekre tekintettel az eddigi raboskodás betudásán felül a jelen ítélet kihirdetésétől számítandó 1,5 év tömlöcöt és félesztendőnként elverendő 25 korbácsot írt elő, a böjt és közmunka helybenhagyásával.

²⁸ HÉJJA: *Békés...*, i. m., 221.

²⁹ Horváth Antal másodalispán elnök; Stummer János, Kállay Ignác, Németh Antal, Tormássy Lajos táblabíró; Lengyel Márton tiszti főügyész; Paulovitz Gábor szolgabíró; Kövér János esküdt; Kis János aljegyző. Ld. HÉJJA: *Békés...*, i. m., 300–301, 337–338, 353–354, 415.

7. Az orvosi szakvélemény szerepe

A vizsgált három jogesetben Békés vármegye törvényszéke a korszakban érvényesülő, helytartótanácsi rendeletekben lefektetett, a büntetőeljárás szakirodalomban és a törvényszéki orvosi szakirodalomban több-kevesebb részletességgel ismertetett elveknek és előírásoknak megfelelően alkalmazta a csecsemőgyilkosság miatt indult eljárásokban az orvosszakértői bizonyítást. A holttest hiányában a szülés tényének és időpontjának bizonyítására törekedett a vád, az orvosi vizsgálatot a bejelentést követően haladéktalanul elvégezték. Amennyiben holttest is előkerült, a boncolás néhány órán belül megtörtént, a jegyzőkönyvek megfeleltek a rendeleti és a szakmai előírásoknak. A vádat képviselő ügyész mindhárom esetben némileg átértékelte az orvosi jelentést, az eltitkolás tényéből következtetett az anya erőszakos és szándékos magatartására. Egy esetben az alkalmazott módszer által mutatott eredményből levont következtetést is megkérdőjelezte. A védelem minden esetben szó szerint ragaszkodott a megfogalmazott orvosi véleményhez, csak az így kijelölt határok között ismerte el a vádlottak bűnösségét. A sedria mindhárom ügyben az orvosi véleményre alapozta az ítéletet. Nemes Sziráky Gáspárné Sonkoly Mária (1823) esetében az élve születés tényét holttest hiányában nem lehetett bizonyítani, így csak a házasságtörésért vonták felelősségre. Özvegy Mihajlovics Mihályné Domianovics Kata (1847) perében a szakvélemény szerint a gyermek idő előtt, feltehetően halva született, így a nőt csak a szülés előtti eltitkolás és a holttest rejtgetése miatt ítélte el a törvényszék. Gréts Mária (1834) élve született lánya fejsérülésének a pontos okát nem tudta a boncolás feltárni, csak az elvérzés és ellátatlanság nyert igazolást, így gondatlannak minősítették a bűncselekményt.

Irodalomjegyzék

1. BALÁZS Péter: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba–Budapest, 2007.
2. BALOGH Elemér: *A törvényszéki orvoslás jogi szabályozásának kezdetei = Sipienti iniuria non potest fieri, Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*, szerk. HORVÁTH Attila, KOLTAY András, MÁTHÉ GÁBOR, Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.
3. BATÓ Szilvia: *A magzatelhajtás Békés vármegye törvényszéke előtt (1790–1847)*, Acta Juridica et Politica Szegediensis, Tomus LXVI. Fasc. 1., 2004.
4. BATÓ Szilvia: *Mert az Ördög velem volt. Élet elleni bűncselekmények a 19. század első felében*, L'Harmattan, Budapest, 2012.
5. BATÓ Szilvia: *„jozan észnek felfogo 's megfontoló tehetségében, pillanatnyira megzavarva vitte véghez a borzasztó merényt”: Egy gyermekgyilkosság 1844-ben, és ami mögötte van = Történelem és erőszak*, szerk. MARGITTAI Linda, TOMKA Béla, HAJNAL István, Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Szeged, 2021.
6. BENE Ferenc: *Elementa medicina forensis*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1811.

7. CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
8. ELTÉR József: *Törvényszéki orvostan (medicina forensis) orvosok, seborvosok, bírák, törvénytudósok számára*, Landerer és Heckenast, Pest, 1842.
9. FABRICZY Sámuel: *Elementa juris criminalis hungarici*, Typis Joannis Werthmüller, Lőcse, 1819.
10. FROMMHOLD Károly: *Törvényszéki orvostan alapszabályai*, Landerer és Heckenast, Pest, 1843.
11. HÉJJA Julianna Erika: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715–1848*, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2009.
12. HÉJJA Julianna Erika: „Leányi viselettemmel nem egyező terhem...” *A leánynyák és házasságon kívül született gyermekeik helyzete a 18–19. század fordulóján Békés megyében*, Levéltári Szemle 2014/3.
13. Günter JEROUSCHEK: *Lebenschutz und Lebensbeginn. Die Geschichte des Abtreibungsverbots*, Ed. Diskord, Tübingen, 2002.
14. KASSAY Adolf: *Büntető magyar jogtan*, Kilian György, Pest, 1848.
15. KATONA Géza: *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
16. KOVÁTS Mihály: *Medicina forensis, Vagy: orvosi törvénytudomány*, Landerer, Pest, 1828.
17. Franz Xaver LINZBAUER: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae II.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1852.
18. Franz Xaver LINZBAUER: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/1.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1853.
19. Franz Xaver LINZBAUER: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/2.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1855.
20. Franz Xaver LINZBAUER: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae III/3.*, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, Buda, 1860.
21. Regula LUDI: *Die Fabrikaton des Verbrechenens. Zur Geschichte der modernen Kriminalpolitik 1750–1850*, Bibliotheca Academica, Tübingen, 1999.
22. MAGYAR Károly: *Az orvosszakértői bizonyítás – orvosi látlet a reformkori Zala megye büntető ítélezésében*, Jogtörténeti Szemle 2006/2.
23. MASA Gabriella: *A magyar törvényszéki orvostan jogi szabályozásának kialakulása és története a 19. században*, FORUM: Publicationes Doctorandorum Juridicorum, 2015.
24. Kerstin MICHALIK: *Kindsmord. Sozial- und Rechtsgeschichte der Kindstötung im 18. und beginnenden 19. Jahrhundert am Beispiel Preußen*, Centaurus, Pfaffenweiler, 1997.
25. SZLEMENICS Pál: *Elementa juris criminalis hungarici*, Typis Haeredum Belnayanorum, Pozsony, 1817.
26. SZLEMENICS Pál: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény*, A Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1836.
27. SZOKOLAY István: *Büntető jogtan a codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk és ügyvédeink számára*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1848.
28. Hinrich RÜPING, Günter JEROUSCHEK: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte*, Beck, München, 2002.
29. Otto ULBRICHT: *Kindsmord und Aufklärung in Deutschland*, Oldenburg, München, 1990.
30. VARGA Endre: *Késő és hanyatló feudalizmus korszaka (1526–1848)* = BÓNIS György, VARGA Endre, DEGRÉ Alajos: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zala Megyei Bíróság, Zalaegerszeg, 1996.

31. VUCHETICH Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere, II. könyv, gyakorlati büntetőjog*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007.
32. VUCHETICH Mátyás: *Institutiones iuris criminalis hungarici in usum Academiarum Regni Hungariae*, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, Buda, 1819.
33. Wilhelm WÄCHTERSÄUSER: *Das Verbrechen des Kindesmordes im Zeitalter der Aufklärung. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung der dogmatischen, prozessualen und rechtssoziologischen Aspekte*, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1973.

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

A büntetőjog alkotmányos alapjai és gyakorlata, valamint a kisebbségi magyarság az 1918–1938 közötti Romániában

Constitutional Foundations and Practice of the Criminal Law and the Hungarian Minority in Romania between 1918 and 1940

Abstract: Pursuant to the First World War, Romania's territory increased, and thus it inherited a complex social, economic, and legal environment different from that of the predecessor states. The Romanian state's response to these challenges is to be found in the political goal of building a homogeneous nation-state. This political agenda has had an impact on all areas of law, not only on legislation but also on the application of the law. The use of essentially ethnically neutral legal instruments of criminal law for state policy purposes can also be seen as an element of exclusionary nationality policy. The Romanian state's actions have thus not only failed to resolve existing internal tensions but have also made the relations between the majority and minorities, as well as the possibility of consolidation impossible for the past century.

Keywords: interbellum, Romania, constitutionalism, criminal law, nation-state, minorities, minority law, equality, freedom of press, freedom of speech, freedom of religion

Összefoglaló: Az I. világháborút követően Románia államterülete megnövekedett, az elődállamoktól különböző összetett társadalmi, gazdasági és jogi környezetet örökölt meg. A román állam e kihívásokra a választ változatlanul a homogén nemzetállam kiépítésének politikai céljában lelta fel. A politikai program valamennyi jogág esetében érezte hatását nemcsak a jogalkotás, hanem a jogalkalmazás során is. A kirekesztő nemzetiségi politika egyik elemeként figyelhető meg a büntetőjog alapvetően nemzetiségi szempontból semleges jogintézményeinek állampolitikai célú alkalmazása is. A román állam eljárása így nem csak a létező belső feszültségeket nem oldotta fel, hanem az elmúlt évszázadra kihatóan ellehetlenítette a többség-kisebbség viszonyát és a konszolidáció lehetőségét.

Kulcsszavak: interbellum, Románia, alkotmányosság, büntetőjog, nemzetállam, kisebbségek, kisebbségi jog, jogegyenlőség, sajtószabadság, véleménynyilvánítás szabadsága, vallásszabadság

1. Bevezető gondolatok

Romániának az I. világháborús győzelme eredményeként bekövetkezett terület- és népességgyarapodása az addigi homogén nemzetállam társadalmi viszonyait döntő módon változtatta meg. Tekintettel arra, hogy a román állam által megszerzett területek korábban egy kormányzat alatt nem álltak, az eltérő jogrendszerekkel és gazdasági fejlettséggel rendelkező régiók különböző társadalmi viszonyai Romániát partikuláris jogok otthonává tették.¹ E társadalmi és jogi környezet olyan integrációs politikát feltételezett Románia részéről, amely az elődállamok örökségéből fakadó különbségeket sikerrel feloldhatják. Mindezek ellenére Románia a korábban kizárólagosan érvényesülő egységes nemzetállami alapállását nem változtatta meg, a homogén nagyromán állam célja ekkortól az új államhatárokon belül érvényesült.

A valamennyi jogág esetében érvényesülő nemzetállami program és alkotmányos értékválasztás egyik kiemelt jelentőségű eleme volt a román állam diszkriminatív, kirekesztő nemzetiségi politikája.² Ennek a nemzetiségi politikának elemeként a minden napok részévé vált a kisebbségek tagjainak hatósági, igazságszolgáltatási üldöztetése, amely tételesen állt szemben mind a hatályos román alkotmányokkal, mind Románia nemzetközi jogi kötelezettségeivel. A román alkotmányok modern jogszemlélete, a kisebbségek nemzetközi jogi védelme és a ténylegesen érvényesülő román állampolitikai célok közötti ellentmondás a jogélet torzulásaira világít rá. Míg a román államot terhelő alkotmányos és nemzetközi jogi kötelezettségek az állampolgári jogegyenlőség valós tartalmi érvényesülését írták elő, a hatósági és bírói jogalkalmazás a nemzeti és vallási kisebbségek ellehetetlenítését vallotta a román nemzetállam építésének eszközeiként.

2. A román nemzetállami program és a tárgyi jogszabályi környezet

2.1. Az alkotmányos alapok és államcéllok változatlansága, a társadalmi és jogi környezet változásai az I. világháborút követően

A nacionalizmusra összpontosító társadalomtudományi részletes elemzést mellőzve kiindulópontként rögzíthető, hogy Románia esetében a centralizált nemzetállami alapállás döntő jelentőségű alkotmányjogi kiindulópont. A nemzetállami alapállás értelmezése lényegét tekintve az 1866. évi román Alkotmány³ óta változatlan, következőképpen

¹ Mihail ELIESCU: *Câteva cuvinte despre proiectul Codului Civil = Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*, Institutul de Arte Grafice „Luceafărul” S.A., București, 1936, 167–169.

² NAGY Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1944, 5–207.

³ A Hivatalos Közlöny 1866. június 1-jei 142. számában kihirdetett Román Alkotmány – Constituția României din 1866.

a román jogalkotás nemcsak annak döntő korlátai közé szorított,⁴ hanem annak alá is rendelt mind a mai napig.

A román nemzeti ébredés a nacionalizmus alapján állva nemzetközi segítséggel 1859-re elérte a román fejedelemségek egy államban, Oláhország és Moldova Egyesült Fejedelemségében⁵ történt egyesítését, amely állam 1862-ben vette fel a Románia nevet. A megalakult román állam gyorsított ütemben modernizálta és egységesítette jogrendszerét alapvetően francia és olasz minták átültetésével,⁶ ugyanakkor e folyamat sok esetben formai volt, amelynek következtében az súlyos torzulásokat szenvedett.⁷ Az új állam még a teljes függetlenség elnyerése előtt, 1866. július 12-én hirdette ki – az 1831. február 7-én elfogadott belga alkotmányon alapuló⁸ – első Alkotmányát, amelynek 1. cikke az azóta is alkotmányos jelentőséggel bíró egységes és oszthatatlan állam tényét rögzítette⁹ – az akkori társadalmi valósággal egyezően.¹⁰ Az 1866. évi Alkotmány formailag egy modern alkotmányos monarchia államszervezetét írta le,¹¹ ennek megfelelően a románok jogait a jogegyenlőség és az egyéni jogok alapján tartalmazta.¹² Az 1866. évi Alkotmány a románok mint politikai közösség fogalmát nem adta meg, amely tény ekkor a társadalmi és kulturális valóság, az állam valós román jellegének egyes következménye volt. A nemzetállami értékválasztás tehát a társadalmi valósággal egyező volt, azonban már ekkor megjelent az az alkotmányos alaptétel, amely szerint a jogok gyakorlása és élvezete az állampolgárság mellett a román minőséghez kötötként volt értelmezett, amely alatt morális kötelezettségeket értettek a román nemzettel szemben.¹³ Ezen morális kötelezettségek nehezen megragadható tartalma már ekkor előrevetítette az ezen alkotmányos értékválasztásból fakadó későbbi nehézségeket, értelmezési problémákat, majd további jogalkotási és joggyakorlati torzulásokat.

A függetlenségét az 1878. évi berlini szerződéssel elnyert¹⁴ Románia ezt követően közvetlenül, majd 1913-tól hivatalosan is irredenta, azaz valamennyi román nemzet-rész egy államban történő egyesítését valló államcél követett.¹⁵ Az I. világháború ezen államcél részleges vagy teljes érvényesítésére valós lehetőséget biztosított, amelynek több lépcsőben történt teljesítését az 1916-ban hadba lépett Románia számára a Központi

⁴ Cristinel Ioan MURZEA, Roxana MATEFI: *Evoluția statului și dreptului românesc*, Editura Hamangiu, București, 2015, 243.

⁵ *Uo.*, 150–152.

⁶ *Uo.*, 143–179.

⁷ HORVÁTH Pál: *A modern jog, a felzárkózás típusjegyei = Egyetemes jogtörténet II.*, szerk. HORVÁTH Pál, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1999, 109–110.

⁸ Cristian IONESCU: *Tratat de drept constituțional contemporan*, Editura C.H. Beck, București, 2019, 722, 729.

⁹ George ALEXIANU: *Dreptul constituțional*, Editura Librăriei Socec & Co., București, 1926, 118–119.

¹⁰ E körben lásd a 19. lábjegyzetet.

¹¹ VÖLGYESI Levente: *Kelet-Európa és a Balkán államai = Európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet*, szerk. MEZEY Barna, SZENTE Zoltán, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 367–368.

¹² Constantin DISSESCU G.: *Dreptul constituțional*, Editura Librăriei Socec & Co., București, 1915, 430, 440–614.

¹³ *Uo.*, 619., 622–623.

¹⁴ Anibal TEODORESCU: *Tratat de drept administrativ*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu” S.A., București, 1929, 105.

¹⁵ MURZEA, MATEFI: *i. m.*, 134–142.

Hatalmak 1918. őszi összeomlása, majd az ezen eredményt szentesítő Párizs környéki békeszerződések biztosították.¹⁶ Az 1918. őszi események a román irredenta államcél megvalósítása mellett azonban megteremtették a többnemzetiségű, eltérő gazdasági és társadalmi, illetve jogi viszonyokkal rendelkező Romániát is.¹⁷

A román állam és politikai elit – alapvetően Ausztria–Magyarország szétesésén okulva¹⁸ – az I. világháborút követően következetesen tartózkodott az egységes nemzetállami alapállás megváltoztatásától, amely kiindulópont így a társadalmi valóság radikális megváltozása ellenére fennmaradt.¹⁹

Romániától eltérően a Szövetséges és Társult Főhatalmak azonban felismerték a többnemzetiségűvé vált állam kihívásait, és az azokra adandó, Romániától elvart

¹⁶ MURZEA, MATEFI: *i. m.*, 224.; TEODORESCU: *i. m.*, 102.

¹⁷ A ténylegesen többnemzetiségű Románia megteremtésének egyik kulcsfontosságú eseménye volt a Magyar Királyságban élő románok 1918. december 1-jei gyulafehérvári nemzetgyűlése, ahol elfogadásra kerültek az úgynevezett Gyulafehérvári Határozatok (a továbbiakban: Gyulafehérvári Határozatok). A Gyulafehérvári Határozatok rendelkezései alapvetően tartalmaztak olyan elemeket, amelyek az új román államkeretek integrációs szemléletét és alapjait jelenthették volna. Romániát azonban az egységes nemzetállam változatlan eszméje, a homogén nagyromán állam célja a Gyulafehérvári Határozatok ezen elemeinek figyelmen kívül hagyására ösztönözték. A Gyulafehérvári Határozatok részletes elemzését mellőzve, a tanulmány tárgyát illetően annak az Erdély és a magyarországi románok által lakott vármegyék Román Királysággal való egyesülését rögzítő I. pontja mellett a III. pont emelhető ki. A III. pont tartalmazta a teljes nemzeti szabadság elismerését valamennyi nemzetiségnek, amely alatt az anyanyelvű oktatást, közigazgatást és igazságszolgáltatást értették. Az egyenlő jogok, a vallás-szabadság, a gondolatszabadság, a sajtószabadság, a gyülekezési jog és az egyesülési jog kérdésében megfogalmazott tételek a román alkotmányos rend tartalmi hiányosságaira világítanak rá. A Gyulafehérvári Határozatok azonban nem képeztek tételek jogforrást, a korabeli román jogirodalom azok politikai nyilatkozat jellegét emelte ki. Ld. NAGY: *i. m.*, 16–20.

¹⁸ VINTILĂ BRĂȚIANU I.: *Nevoile statului modern și constituția României Mari = Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. Constantin DIȘCESCU G., Institutul Social Român, București, 1922, 27–28.

¹⁹ Románia az I. világháborút lezáró Párizs környéki békerendszerig lényegét tekintve egy nyelvű, a nyelvi alapon képzett nemzeti eszme alapállását tekintve egynemzetiségű államnak volt tekinthető. Az 1912. évi népszámlálás Romániában hétmillió-háromszázhuszonegyezer-kilencszázhusz lakost számolt össze 93,47%-os román nemzetiségű aránnyal. Lásd ANDREI Tudorel (ed.): *România: un secol de istorie: date statistice*, Editura Institutului Național de Statistică, București, 2012.

A fenti statisztikai adatokat a korabeli hivatalos forrásokkal összevetve az egységes és egynemű állam képét kismértékben árnyalni szükséges elsősorban az állampolgári jogokkal nem rendelkező – de több éve vagy évtizede Romániában élő – zsidók és az őshonos római katolikus magyar lakosság, továbbá a külföldi alattvalók okán. Az adatfelvételek szerint a román vidéki lakosság szinte kizárólag román nyelvű, míg az össznépességhez vetített 18%-os arányú városokban részben multietnikus társadalom volt fellelhető. Ld. Lucian BOIA: *România elrománosodása*, Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár, 2016, 9–23.

A kritikai éllel kezelt 1930. évi népszámlálás eredményei alapján a Román Királyság összlakossága tizennyolcmillió-ötvenhét ezer-huszonnyolc főre növekedett az Ausztriától, Magyarországtól, Oroszországtól és Bulgáriától megszerzett területek eredményeképpen. Az összlakosságból a román nemzetiség aránya kerekítve 71,9%, a magyar nemzetiség aránya 7,9% volt a 20%-ot kitevő egyéb nemzetiségek mellett. Ld. Sabin MANUIȚĂ: *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II.*, Editura Institutului central de statistică, București, 1938, XXIV.

válaszok alapvető elemeit a Párizs környéki békerendszer részeként a Romániával 1919. december 9-én aláírt párizsi kisebbségvédelmi szerződés (a továbbiakban: párizsi kisebbségvédelmi szerződés)²⁰ keretei között rögzítették. Románia hevesen tiltakozott a szerződés megkötése ellen, az álláspontja szerint súlyosan sértette az államok egyenlőségét és szuverenitását.²¹ Románia hangsúlyozta, hogy a szerződésben foglalt kötelezettségeket mint tárgyi jogokat kisebbségei számára már biztosította külön kötelezettségvállalás nélkül, így annak megkötése felesleges.²² A Szövetséges és Társult Főhatalmak ezen érveket nem fogadták el, és gyakorlatilag ultimátumot intéztek a román kormányhoz.²³ A párizsi kisebbségvédelmi szerződés ultimátum jellegéből fakadóan – annak megkötése ellenére – a szerződésben rögzített rendelkezések elfogadásához, a rendelkezésekből fakadó jogok tényleges biztosításához hiányzott a román állam valós akarata.²⁴ A valós törvényhozói akarat és szándék hiányában a későbbi jogszabályok megalkotása és értelmezése a Párizsi kisebbségvédelmi rendelkezések lényegével ellentétes eredményekre vezetett.

A párizsi kisebbségvédelmi szerződés kiemelt alkotmányjogi jelentőségű rendelkezéseket és kötelezettségeket írt elő.²⁵ A párizsi kisebbségvédelmi szerződés alkotmányjogi garanciájaként és egyben jogalkotási kötelezettségeként Románia vállalta a szerződés rendelkezéseinek alaptörvényként való elismerését, és kötelezte magát arra, hogy a szerződés rendelkezéseivel szemben sem törvényt, sem rendeletet vagy hivatalos intézkedést nem hoz, illetve ilyen állami aktus nem lehetett hatályos.²⁶ A párizsi kisebbségvédelmi szerződés 2. cikke így rögzítette az ország minden lakosát illetően az élet és szabadság védelmét születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül, a 8–10. cikkek a törvény előtti egyenlőséget biztosították polgári és politikai jogok, gazdasági és kulturális és oktatási jogok tekintetében.

A fentiek szerint az I. világháború megvalósította a román nemzeti és részben állami célokat, amelynek egyik következményeként került elfogadásra a Román Királyság 1923. évi Alkotmánya.²⁷ Az 1923. évi Alkotmány megalkotását a megnövekedett államterület,

²⁰ A Hivatalos Közlöny 1920. szeptember 23-i 140. számában kihirdetett 3699. törvény a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Ausztria között 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben kötött békeszerződés és a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között 1919. december 9-én Párizsban kötött kisebbségvédelmi szerződés becikkelyezéséről – Lege Nr. 3699. prin care guvernul este autorizat a ratifica și a face să se execute tratatul de pace împreună cu anexele lui, încheiat de Puterile Aliate și Asociate cu Austria, în Saint Germain, la 10 septembrie 1919, și Tratatul asupra minorităților semnat la Paris la 9 decembrie 1919.

²¹ George SOFRONIE: *Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților*, „Profesorului G. Meitani. Omagiu” Tipografia I. N. Copuzeanu, București, 1936, 30–38.

²² Vintilă GAFTOESCU I.: *Poziții juridice în dreptul internațional. Problema minorităților*, Imprimeriile „Curentul” S.A., București, 1939, 134–137; NAGY: *i. m.*, 22.

²³ Viorel Virgil TILEA: *România diplomăciului mĂködése. 1919 novembertől 1920 mĂrciusig (Harmadik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1926/6, 210–213.

²⁴ L. BALOGH BÉNI: *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020, 56.

²⁵ NAGY: *i. m.*, 20–25.

²⁶ GAFTOESCU: *i. m.*, 115–116; TEODORESCU: *i. m.*, 62, 66.

²⁷ A Hivatalos Közlöny 1923. március 29-i 282. számában kihirdetett Románia Alkotmánya – Constituția Romăniei din 1923.

valamint az 1866 óta eltelt időszak gazdasági, társadalmi változásai,²⁸ a korábbi alkotmány tételes alkotmányjogi szabályokkal összeegyeztethetetlen rendeleti úton való módosításai egyaránt indokolták.²⁹ Az alkotmányozás során a tudományos élet és a politikum képviselői³⁰ egyaránt fontos elképzeléseket és javaslatokat fogalmaztak meg, beismerve az 1866. évi Alkotmány és tartalmi érvényesülése súlyos fogyatékoságait,³¹ egyben megfogalmazva azt az igényt, hogy az új állam új alaptörvénye egy valóban hatékony alkotmányosság alapja legyen.³²

Annak ellenére, hogy egyes szerzők kiemelt szerepet tulajdonítottak többek között a gyulafehérvári határozatoknak és az abban foglalt alapelveknek,³³ a tényleges decentralizációnak és a régiók sajátosságainak,³⁴ a többségi álláspont az egységes nemzetállam kiinduló koncepcióját vallotta.³⁵ Ennek jegyében az alkotmányozás során nem került sor a nemzetállami értékválasztás megváltoztatására, illetve nyíltan megtagadva a párizsi kisebbségvédelmi szerződés előírásait annak alkotmányba emelését is elmulasztották.³⁶ Ennek megfelelően a párizsi kisebbségvédelmi szerződés hatékony végrehajtása nemcsak kétségesse vált,³⁷ hanem annak egyes rendelkezéseit hallgatólagosan hatályon kívül is helyezték.³⁸ Az alkotmányozás során az az álláspont nyert elismerést, hogy a szerződés világos szövegével ellentétben az alkotmányba nem foglalható, mert ellenkező esetben Románia szuverenitása sérülne.³⁹ A román politikum álláspontja szerint egyetlen nemzetközi szerződés sem írhatta felül a román alkotmányokat és nem vezethetett belügyei nemzetközi ellenőrzésére,⁴⁰ sőt, a nemzetközi jog szabályai nem képezhették a törvénytervezetek alkotmányellenesség-értékelésének kritériumát sem.⁴¹ Mindezen törvényhozói alapállás a párizsi kisebbségvédelmi szerződést a jogforrások hierarchiájában a mindenkor alatti törvényi szintre helyezte. Románia a nemzetközi jog és

²⁸ Catherine DURANDIN: *A román nép története*, Maecenas Könyvek, Budapest, 1998, 224–225.

²⁹ NAGY: *i. m.*, 15.

³⁰ IONESCU: *i. m.*, 742–744.

³¹ DURANDIN: *i. m.*, 224–225.

³² NAGY: *i. m.*, 25.

³³ Romul BOILĂ: *Principiile constituției noi = Noua constituție României, României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. Constantin DIȘCESCU G., Institutul Social Român, București, 1922, 383.

³⁴ Gheorghe GRIGOROVICI: *Constituția sovietică și constituția democratică = Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. Constantin DIȘCESCU G., Institutul Social Român, București, 1922, 70–71.

³⁵ Dimitrie GUSTI: *Cuvânt de deschidere = Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. Constantin DIȘCESCU G., Institutul Social Român, București, 1922, 2.

³⁶ NAGY: *i. m.*, 49–50.

³⁷ L. BALOGH: *i. m.*, 57.

³⁸ NAGY: *i. m.*, 74, 77–78.

³⁹ *Uo.*, 51.

⁴⁰ Ion I. C. Brătianu levele Victor Antonescu párizsi követnek a kisebbségi szerződésről való megállapodás feltételeiről (Bukarest, 1919. november 2.) = *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban*, szerk. L. BALOGH Béni, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020, 214–215.

⁴¹ Constantin VASILIU G.: *Consiliul Legislativ și interpretarea constituției = Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926–1936*, Institutul de Arte Grafice „Lucafeărul” S.A., București, 1936, 316.

a belső jog közötti ellentmondást a belső jog javára döntötte el politikai, törvényhozási és bírói szinten egyaránt.⁴²

A fentieknek megfelelően az 1923. évi Alkotmány 1. cikke változatlanul az egységes és oszthatatlan állam, de már a nemzetállam alapján állt.⁴³ Románia a fiatal nemzetállamok türelmetlen nacionalizmusának példajaként⁴⁴ mindvégig központosító politikát folytatott a valós nemzetállama megteremtése érdekében.⁴⁵ A nemzetállami alapállást pontosította – és a jogegyenlőség 1923. évi Alkotmány 5. cikkében foglalt formai teljesítését árnyalta – a román alkotmányjog azon felfogása, amely szerint a nemzet tagjai egyének,⁴⁶ amely egyének összessége nemzetként egyfajta spirituális-lelki közösséget eredményez.⁴⁷ A román alkotmányjogi gondolkodásból tehát az a következtetés vonható le, hogy a nemzet mint közösség tagja csak az lehet, aki a fenti lelki összetartozást vallja. Következésképpen a román lelki összetartozás egyéni megvallása, annak tudata és az azzal való azonosulás hiányában a kirekesztés, az összetartozást nem valló egyének alárendeltsége alkotmányjogi legitimitást nyerhet. A fenti alapokon az állampolgári jogegyenlőség rögzítése ellenére a kisebbségek védelmének nemzetközi kötelezettsége és a nemzetállami cél antagonisztikus viszonya figyelhető meg.⁴⁸ A deklarált állampolgári jogegyenlőség az alacsonyabb szintű jogszabályok megalkotása, illetve a jogszabályok végrehajtása során súlyos torzulásokat szenvedett.⁴⁹ Ennek megfelelően sok esetben nyíltan alkotmány sértő módon járt el mind a törvényhozás, mind a központi kormányzat, mind pedig a helyi közigazgatás. Ezen politikai és jogi helyzet szemléletes példajaként állhat a kisebbségekre vonatkozó represszív hatósági és büntetőjogi jogalkalmazás.

2.2. A büntetőjog releváns forrásai Erdélyben az interbellum korában

A fentebb említettek szerint Románia a tárgyi időszakban partikuláris jogok otthonává vált. A jogforrási hierarchia csúcsán az 1923. évi Alkotmány állt, amelynek 11–16. cikkei modern és klasszikus büntető anyagi jogi és büntetőeljárás alapelveket tartalmaztak, amelyek közül kiemelendő a halálbüntetés békeidőben való kizártsága.⁵⁰

Erdély, illetve a Magyar Királyságtól megszerzett többi terület esetében a gyulafehérvári határozatok alapján felállított Kormányzótanács szerepét kell kiemelni, amely

⁴² NAGY: *i. m.*, 54–56.

⁴³ BRĂȚIANU: *i. m.*, 28; IONESCU: *i. m.*, 745; MURZEA, MATEFI: *i. m.*, 239; TEODORESCU: *i. m.*, 25.

⁴⁴ JOHN LUKACS: *A történetírás jövője*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012, 37; GRIGOROVICI: *i. m.*, 73.

⁴⁵ A román politikum ezen attitűdjéből fakadóan a korszakban az állam nem vált tényleges demokráciává, centralizációs és homogenizációs államcéljai a helyi évszázados viszonyok áttörését eredményezték. Mindezek ugyan a nacionalizmus eredeti tartalmi oldaláról igazolhatók, ugyanakkor a valós társadalmi integrációt ellhetetlenítő körülményként érvényesülve végül kevesebb mint két évtized alatt az állam totális diktatúrába fordulását, illetve államterülete szétesését is eredményezték.

⁴⁶ RADU BUDIȘTEANU: *Un nou capitol în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice, Minoritățile etnice un nou capitol în dreptul internațional public și privat*, „Voința” Const. Antonescu, București, 1928, 13; TEODORESCU: *i. m.*, 49–50.

⁴⁷ ALEXIANU: *i. m.*, 10; DIȘCESCU: *i. m.*, 619.

⁴⁸ BOIA: *i. m.*, 45–46.

⁴⁹ NAGY: *i. m.*, 65–69.

⁵⁰ ALEXIANU: *i. m.*, 153.

Kormányzótanács jogalkotási feladatokat⁵¹ is ellátott a későbbi bírói gyakorlat és a törvényhozás utólagos elismerése mellett.⁵² A Kormányzótanács I. számú rendelete⁵³ 1. cikke az 1918. október 18-a előtt alkotott magyar jogszabályokat hatályukban fenntartotta,⁵⁴ amelynek következtében a büntetőjog törvényi szintjét ezeken a területeken a magyar 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről képviselte.⁵⁵ A jogegységesítés során az egész királyságra csak 1937-ben került hatályba léptetésre büntető törvénykönyv, az úgynevezett II. Károly Büntetőtörvénykönyv.⁵⁶ A törvényi szintet képviselte különösen, de nem kizárólagosan az úgynevezett Márzescu-törvény,⁵⁷ amely államellenes bűncselekményeknek tekintett minden olyan cselekményt, amely a román társadalmi rend erőszakos megdöntésére irányult, ezáltal a represszív büntetőpolitika alapvető eszközévé vált.⁵⁸

A tiszta jogforrási hierarchia ellenére a büntetőjog valós forrásainak valós képe jóval árnyaltabb tekintettel arra, hogy gyakorlatilag a teljes vizsgált korszakban Románia államterületek bizonyos részein, adott esetben az egész államterületen ostromállapot került elrendelésre.⁵⁹ Az ostromállapot az alkotmányos jogok élvezetét és a szabadságjogokat ténylegesen korlátozta, adott esetben rendeleti úton alkalmaztak kriminalizációt és egyéb különleges intézkedéseket, valamint katonai igazgatás került bevezetésre.⁶⁰ E ténynek azért van különös jelentősége, mert ostromállapot idején a szabadságjogok felfüggesztése ezen kivételes állapot szükségképpeni része.⁶¹ A jogállami keretek között elvárt törvényi szintű kriminalizációval szemben így a katonai igazgatás büntető jogalkotására figyelhetünk fel. Ennek példájaként állhat többek közt a kolozsvári VI. hadtest parancsnokának 1938. február 23-i I. számú rendelete, amely egy hónaptól két évig

⁵¹ *Decretele, Regulamentele și Ordonanțele Consiliul Dirigent din Transilvania publicate în Gazeta Oficială din 1918-1920 (retipărire)*, Editura Buletinului Justiției, Cluj, 1929.

⁵² A Hivatalos Közlöny 1920. április 4-i 4. számában kihirdetett 1462. számú rendelettvény – Decretul-Lege nr. 1462.

⁵³ A Gazeta Oficială 1919. január 14/27-i 6. számában megjelent dekrétum a közszolgáltatások, közigazgatás, a hatályban fenntartott jogszabályokról és a nyelvek szabályozásáról – Decret I. despre funcționarea în provizoriu serviciilor publice, aplicarea legilor, despre funcționari și întrebuințarea limbilor.

⁵⁴ NÁNÁSI László: *Büntetőjog = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, HVG-Orac Könyvkiadó – Forum Iuris, Budapest–Kolozsvár, 525.

⁵⁵ *Uo.*, 525–526.

⁵⁶ A Hivatalos Közlöny 1936. március 18-i 65. számában kihirdetett II. Károly Büntetőtörvénykönyv – Codul Penal Carol al II-lea.

⁵⁷ A Hivatalos Közlöny 1924. december 18-i 279. számában kihirdetett törvény a közrend elleni bűncselekmények megtorlásáról – Legea pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștii publice.

⁵⁸ NÁNÁSI: *i. m.*, 526–528.

⁵⁹ *Willer József beszéde az ostromállapot bevezetéséről (1933. február 3.) = Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*, szerk. BALÁZS Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008, 427–428; *Willer Józseffelszólalása a magyar párt nyilatkozatáról az ostromállapottal kapcsolatban (1937. március 11.) = Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*, szerk. BALÁZS Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008; Paul NEGULESCU: *Tratat de drept administrativ Volumul 1.*, „Tipografie Romane Unite”, București, 1925, 443–445.

⁶⁰ NAGY: *i. m.*, 88–95.

⁶¹ ALEXIANU: *i. m.*, 140–144.

terjedő fogházbüntetéssel rendelte büntetni a hivatalos nyelven kívüli nyelvhasználatot a közintézményekben és a közforgalomban,⁶² illetve az 1938. szeptember 24-i rendelet, amely az élet gyakorlatilag minden területére vonatkozó magatartási szabályokat írt elő – teljesen kiüresítve az alkotmányos jogok tartalmát –, hadbíróági eljárással fenyegetve a rendelkezések megszegőit.⁶³

3. A joggyakorlat a nemzetállam építésének szolgálatában

3.1. A romániai jogalkalmazás alaptételei

A fentiek alapján látható, hogy mind a nemzetközi jog előírásai, mind a korszakban hatályos román alkotmányok esetében formailag széles körű jogok garantáltak, amelyeket kiegészítettek az alkotmányok jogegyenlőség klauzulái, valamint modern büntetőjogi rendelkezései és elvei. A kisebbségek védelmét pedig nemzetközi szinten a párizsi kisebbségvédelmi szerződés 12. cikke alapján a Nemzetek Szövetsége is ellátta.⁶⁴

A Román Királyságban azonban a garantált és formailag széles körű jogok élvezetének feltétele az állampolgárság volt, amelynek megszerzésének nehézkessége a fenti kérdéseket árnyalja. A párizsi kisebbségvédelmi szerződés 3–7. cikkeiben garantált alakítás nélküli állampolgárság kérdésének – évtizedekig tartó⁶⁵ – rendezetlensége⁶⁶ ugyanis alapvetően adott lehetőségeket a visszaélésekre. Az 1924. évi állampolgársági törvény⁶⁷ a párizsi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseivel⁶⁸ szemben ténylegesen alakítási feltételekhez kötötte a román állampolgárság megszerzését.⁶⁹ A nemzetközi szerződésben foglaltaktól eltérő, szűkebb jogi fogalmak és feltételek a román állampolgárság

⁶² MIKÓ Imre: *Huszonkét év – az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, Studium, Budapest, 1941, 205.

⁶³ *Új rendelet a közrend biztosítására*, Magyar Kisebbség, 1938/19–20, 461–464.

⁶⁴ A Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelem feladatát jogilag nem töltötte be a romániai magyar kisebbség védelme tekintetében, amelynek oka egyrészt a román állam jogi utat lehetőleg elkerülni kívánó elutasító magatartásán túl arra vezethető vissza, hogy maga a Nemzetek Szövetsége is a politikai megoldásokat favorizálta a bírói út helyett. Mindazonáltal a Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelmi eljárás pusztán ténye alkalmas volt egyes esetekben arra, hogy Románia egyes sérelmeit ténylegesen orvosoljon, azonban összességében a betérjesztett panaszok számából, azok elintézésének arányából is az a következtetés vonható le, hogy a romániai magyarság számára a nemzetközi jogi védelem valójában illuzórikus volt, ténylegesen nem volt hatékony, nem akadályozta meg, illetve nem szorította tényleges korlátok közé a román jogalkotást, amely a nemzetközi kötelezettségeknek ténylegesen nem tett eleget. Lásd MIKÓ: *i. m.*, 304–308.

⁶⁵ NAGY: *i. m.*, 79–87.

⁶⁶ GANCZER Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013, 201–205; NEGULESCU: *i. m.*, 98, 143–144.

⁶⁷ A Hivatalos Közlöny 1924. február 24-i 41. számában kihirdetett román állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvény – lege privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române.

⁶⁸ GANCZER: *i. m.*, 205–206, 212–213.

⁶⁹ NAGY: *i. m.*, 77–79.

megszerzését részben lehetetlenné tette, részben az állampolgársági helyzet megítélését a közigazgatási hatóságok döntésére bízta,⁷⁰ amely által az érintett személyek kiszolgáltatottsága és nyílt ellenségként kezelése következett be. A büntetőjogi védelem teljessége pedig az állampolgárságon felül a fenti alkotmányos alapokon elvárt, a román erkölcsi minőség megvallásától is függött, ezzel is szolgálva a tényleges asszimilációt és a nemzetállami programot, amely körülményeket tovább árnyalja és a jogok illúzió-természetét bizonyítja a korszakban elrendelt ostromállapotok összessége is.

Mindezek alapján olyan nézet is elterjedt – a tényleges gyakorlattal egyezően –, amely szerint a büntetőjog célja a kisebbségek valós helyzetének tudatosítása, a megkérdőjelezett államhűségük okán a megtorlás alkalmazása,⁷¹ amelynek hatékonysága érdekében egyes vélemények szerint a halálbüntetés is indokolt.⁷²

3.2. A romániai magyar kisebbség és a büntetőjog közötti kapcsolat néhány jellemző esete

A romániai jogalkalmazás a fenti alapokon számtalan egyedi és közösségi jogsérelmet eredményezett, amelyeket a szakirodalom mellett korabeli források, sajtótermékek – különösen a *Magyar Kisebbség* című nemzetpolitikai szemle –, visszaemlékezések egyaránt tanúsítanak. Az alábbiakban, a tanulmány kereteit is szem előtt tartva, főbb vonalakban felvázolhatók az interbellum korának büntetőjogi szempontból tekintett nemzetiségi kérdésre vetített tanulságai.

A korabeli forrásokat áttekintve és nemzetiségi jogi szempontból elemezve elsőként azt szükséges rögzíteni, hogy a nyilvánvaló hatósági visszaélések ellenére a korszakban jellemzően nem indultak eljárások a hatóságok ellen még abban az esetben sem, ha a nemzetiségi célzat a bűncselekmény vagy hatósági visszaélés során egyértelműen megállapítható volt. Másik oldalról megközelítve a kérdést, a jogsérelmek, illetve az eljárások alapja nemzetiségi jogi szempontból pedig – a tételes jogon túl – abban a fent elemzett alkotmányos jogértelmezésben lelhető fel, amely szerint a román nemzetudatot és összetartozást nem valló egyének kirekesztése, a romántól eltérő különbségek, így különösen vallási és kulturális különbségek felvállalása kirekesztést, büntetést indokol, illetve von maga után.

A jogsérelmek első köre a hitélet, a gyülekezési jog, illetve a kulturális jogok élvezetének akadályozásaként írható le.⁷³ Ilyen eset volt többek között a lelkészek hatósági üldözése és megveretése,⁷⁴ amelynek alapja az ortodox román uralkodó egyháztól való különbségben, illetve ezen lelkészek nemzeti jellegű egyházi minőségben végzett szolgáltatásban lelhető fel. A családi, egyesületi, kulturális alkalmak során elkövetett visszaélések, erőszakoskodások sorozatának alapja nyilvánvalóan az eltérő kulturális alapokban

⁷⁰ BEDŐ Árpád: *A román állampolgársági törvény revíziója*, Magyar Kisebbség, 1926/11, 423–428.

⁷¹ HEGEDŰS Nándor: *Megtorlás a kisebbségi panaszokért*, Magyar Kisebbség, 1932/11–12, 324–329.

⁷² WILLER József: *A halálbüntetés*, Magyar Kisebbség, 1922/7, 226–227.

⁷³ *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (3-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/12, 461–469.

⁷⁴ *Uo.*, 467–468; *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (4-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/13, 508.

gyökerezik. Ebbe a jogsérelemi sorozatba illeszkednek a jellemző csendőri túlkapások,⁷⁵ korrupciós esetek, többek között a csendőr földjének lakossági műveltetése,⁷⁶ a gyülekezés és hitélet gyakorlásának ellehetetlenítése⁷⁷ vagy vesztegetéshez kötése.

A hatósági visszaéléseken túl klasszikusan nemzetiségi szempontból elkövetett bűncselekménynek tekinthető a „*harói büntett*”-ként elhíresült eset, amelyben a romániai agrárreform során kisajátított földek szegény sorsú csángó földművesek részére történt átadását a hatóságok a jogerős döntés ellenére megtagadták, a birtokbavételi eljárást évekig szabotálták, majd az emberélelet követelő egyik birtokbavételi kísérlet kudarcát követően nemcsak a nyomozást, hanem a kegyeleti jogok gyakorlását is megtagadták.⁷⁸ Hasonlóan nemzetiségi célzatú esetet jelent a csikszenttamási közbirtokosságnál elkövetett sikkasztási ügy, amelyben a nyomozó tiszthez a román rendőrtiszt betört, és olyan bizonyítékokat rejtett el, amely egy magyar gazdálkodó bűncselekmény elkövetését beismerte, igaz, kínzásokat követően, amely kínzásokat a csendőrség az ügyészség és bíróság tudtával hajtották végre, és amelyekbe a gyanúsított belehalt – bár a hivatalos magyarázat szerint szívszélhűdésben hunyt el.⁷⁹ A Szörény megyei Igazfálván az azonos célt, beismerő vallomást szolgáló hatósági eljárás is tragédiát eredményezett. A csendőri brutalitás ellenére a magyar gyanúsított a beismerő vallomás megtételét megtagadta, és a további kínzások elől öngyilkosságba menekült.⁸⁰

Külön esetként képeznek a választási erőszak esetei. Romániában a torz választási rendszer és a választási földrajz állami közigazgatás újjászervezése során érvényesített politikája, valamint a választások során elkövetett visszaélések⁸¹ azt eredményezték, hogy a kisebbségek számarányuknak megfelelő törvényhozásbeli képviselőre nem tettek szert.⁸² Előfordult olyan választási eredmény is, amelyben a túlnyomó többségben kisebbségek által lakott területeken a nemzeti kisebbség jelöltje nem nyert mandátumot,⁸³ vagy a valós kisebbségi arányoktól eltérő választási névjegyzék és eredmény került megállapításra.⁸⁴ Ennek okai voltak többek között azok az esetek, amikor a választójo-

⁷⁵ Dr. Pál Gábor képviselő beadványa Csikmegye prefektusához a sorozatos csendőrbrutalitások miatt, Magyar Kisebbség, 1934/21, 631–632.

⁷⁶ Uo., 462–463.; *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (4-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/13, 501–504; *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (Befejező közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/20, 778.

⁷⁷ *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (9-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/19, 730–731; *Események*, Magyar Kisebbség, 1934/13, 381.

⁷⁸ MESKÓ Miklós: *A harói büntett*, Magyar Kisebbség, 1927/9, 318–324.

⁷⁹ Willer József dr. képviselő közlése a Szakáll ügyben a kamara 1931 december 3-iki ülésén, Magyar Kisebbség, 1931/24, 888–892.

⁸⁰ Willer József képviselő előterjesztése az igazfalvi csendőrbrutalitás tárgyában a kamara 1929 július 4-iki ülésén, Magyar Kisebbség, 1929/14, 560.

⁸¹ FRITZ László: *A Iorga-kormány 1931. évi parlamenti választása*, Magyar Kisebbség, 1931/14, 512–516.

⁸² *Összehasonlító kimutatás a román kormányok által Erdélyben 1922., 1926. és 1927. években rendezett választások eredményeiről*, Magyar Kisebbség, 1927/21, 790–791.

⁸³ BALÁZS Sándor: *Magyar képviselet a királyi Románia parlamentjében*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008, 30–31, 57.

⁸⁴ Uo., 69, 112–113, 133.

gukkal élni kívánó személyeket letartóztatták, megverték,⁸⁵ vagy egyéb adminisztratív eszközökkel akadályozták a politikai jogaik gyakorlását.⁸⁶

A legjellemzőbb esetkör a korszakban a véleménynyilvánítás szabadságának, illetve a sajtószabadságnak a hatósági, illetve bírósági üldözése, különösen a Márzescu-törvény alapján. Ezekben az esetekben egyértelmű a nemzetállami államm cél, az állam román jellegének a védelme, illetve a megtorló büntetőpolitika alkalmazása. A legjellemzőbb vádpontok a nemzetgyalázás, illetve az izgatás azzal, hogy a kisebbségek elleni izgatás esetében a hatósági, bírósági fellépés elmaradt. A sajtó esetében a vád tárgyává tett cselekmények cikkek, vélemények,⁸⁷ de akár lapszemlék, tudósítások,⁸⁸ útleírások,⁸⁹ sőt maga a Biblia is lehetett.⁹⁰ Ennek eredményeként a sajtó öncenzúrát gyakorolt, több esetben a tudósítások a történeti tényeket le sem írták annak érdekében, hogy a tudósításból fakadó szükségképpen ismétlés ne eredményezzen újabb vádemelést. A vádlottak a legtöbb esetben újságírók, szerkesztők, lelkészek voltak, de e körben jól rámutat a román alkotmányosság tartalmi hiányosságaira az az eset, amikor hivatalban lévő szenátort, a nemzetközi hírű Balogh Arthur professzort, vagy a parlamenti képviselőt, Abrudbányai Edét⁹¹ mentelmi joga ellenére hallgatták ki, illetve folytattak eljárást ellene. A sajtószabadság esetében tehát a román állam a hatályában fenntartott 1878. évi

⁸⁵ *A mandátumok igazolásához*, Magyar Kisebbség, 1927/16, 560–570; Magyar Kisebbség, 1927/17, 607–616; Magyar Kisebbség, 1927/18, 661–668; *Hegedűs Nándor beszéde a kamara 1931. január 16-iki ülésén a háromszéki választás ügyében*, Magyar Kisebbség, 1931/14, 541–542; *Sándor József beszéde a háromszéki általános szenátorválasztás igazolásához a szenátus 1931. június 16-iki délutáni ülésén*, Magyar Kisebbség, 1931/14, 542–544; *Gyárfás Elemér beszéde a marostordai községi és megyei tanácsok által történt szenátorválasztás igazolásához a szenátus 1931. június 16-iki délutáni ülésén*, Magyar Kisebbség, 1931/14, 544–545; *Gyárfás Elemér beszéde a marostordai általános szenátorválasztás igazolásához a szenátus 1931. június 25-iki délutáni ülésén*, Magyar Kisebbség, 1931/14, 546–548.

⁸⁶ A törvényhozóknak, illetve a jelölteknek egyebek mellett az államhűségüket folyamatosan megkérdőjelező politikai, olykor hatósági támadásokkal kellett szembenézniük.

⁸⁷ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1933/23–24, 662–666; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/20, 603–604; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/15–16, 465–466; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/14, 409–411; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/8, 215–220.

⁸⁸ „Két év előtt egész Erdélyben nagy feltűnést keltett a szomorú emlékü turdamegyei rombolás, amelynek során felizgatott román parasztok több magyar községben véres verekedést provokáltak és házakat is leromboltak. Az esetből kifolyólag több embert letartóztattak, de úgy a törvényszéki, mint a táblai tárgyaláson felmentették őket. Az ügy ezzel azonban még nem fejeződött be. A clujai ügyészség eljárást indított több magyar hírlapíró ellen, mert megírták a sajnálatos esetet és ezt a pert tárgyalta több nap óta a clujai törvényszék. Tegnap befejezték a bizonyítási eljárást, majd felállt Colfescu ügyész, aki azzal tette nevét ismertté, hogy minden sajtóperben gyűlöletes kirohanásokat intéz a magyarok ellen. Az ügyész ezúttal is hű maradt önmagához, mert azt hangoztatta, hogy a vádlottak padján ülő újságírók mind professzionátus államelleni izgatok, akiknek már eddig számtalan hasonlóan minősített sajtóperük volt folyamatban. Felsorolja a vádlott újságírók sajtóperreit, akik közül az egyiknek jogerőre emelkedett ítélete van. Végül kijelentette az ügyész, hogy ezek az elemek nem érdemlik meg, hogy civilizált országban éljenek.” Ld. *Események*, Magyar Kisebbség, 1935/7, 190.

⁸⁹ *Események*, Magyar Kisebbség, 1935/7, 190.

⁹⁰ „Az állambiztonsági hivatal egydőben tényleg megtiltotta bizonyos könyveknek Budapestről való behozatalát, mert meggyőződést szerzett róla, hogy magát a biblia szövegét is a román állam elleni propaganda céljára használták fel.” A román kormány választát idézi a *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (9-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/19, 732.

⁹¹ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/6, 158.

V. törvénycikk kapcsolódó rendelkezéseit nem alkalmazta a kisebbségek védelme érdekében,⁹² de a Márzescu-törvény alapján a román érdek védelme érdekében hatékonyan lépett fel.⁹³ Ennek megfelelően a kisebbségi közösségek ellen elkövetett sajtóvétségeket a román jog nem ismerte el és nem is szankcionálta,⁹⁴ amelynek eredményeként a sajtó több antiszemita és magyarellenes agitációnak adott teret.⁹⁵

A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása körébe tartoznak azok a kisebb esetek, amelyek a legelemibb emberi megnyilvánulásokkal szemben indultak, illetve azokat szankcionálták, tudatosítva, számon kérve a román többségi nemzettől való különbséget, az összetartozás meg nem vallását. Ilyennek tekinthetők többek között a magyar dalok éneklései,⁹⁶ felindulásban⁹⁷ vagy anélkül, emberi reakcióként született⁹⁸ véleménynyilvánítások.⁹⁹ Adott esetben vádemelést eredményezhetett magyarországi tankönyvek birtoklása,¹⁰⁰ magyarul kért telefonkapcsolás vagy telefonszolgáltatás igénylése,¹⁰¹ naiv versek,¹⁰² regények írása,¹⁰³ imádkozás, illetve imák¹⁰⁴ vagy kifogásolt tartalmú levelek birtoklása.¹⁰⁵ Nemzeti jelkép megsértését, illetve himnuszgyalázást eredményezett a román lobogó kifüggesztésének elmulasztása,¹⁰⁶ vagy kifüggesztés során magyar nemzeti színű zászlórúd használata,¹⁰⁷ a királyi himnusz éneklésének elmulasztása,¹⁰⁸ vagy egy román állami ünnep időpontjának téves kihirdetése.¹⁰⁹ Ilyen

⁹² MIKÓ: *i. m.*, 168–170.

⁹³ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/22, 663–665.

⁹⁴ ALEXIANU: *i. m.*, 196.

⁹⁵ *Willer Józseffelszólalása a felirati vitában (1936. november 24.) = Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*, szerk. BALÁZS Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008, 512–514.

⁹⁶ *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (4-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/13, 503; *Események*, Magyar Kisebbség, 1934/21, 639; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/20, 601; *Események*, Magyar Kisebbség, 1935/8, 221; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1937/1, 17; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1937/8, 228.

⁹⁷ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/23, 640–641; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/14, 409–410.

⁹⁸ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/23–24, 703–705; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/22, 661–662; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/10, 311–312.

⁹⁹ Egy felmentéssel zárult ügyben az elbocsátott munkavállaló sérelmezte korábbi munkáltatója intézkedéseit, illetve vállalatot károsító magatartásait. A román vállalatvezetőket kiritizáló véleménye miatt az elbocsátott magyar tisztviselőt nemzetgyalázás címén helyezték vád alá. Ld. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/11, 306; *Megbüntetett magyarok*, Magyar Kisebbség, 1931/20, 743–745.

¹⁰⁰ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/12, 343.

¹⁰¹ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/18, 520; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/21, 637.

¹⁰² *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/22, 662–663.

¹⁰³ Daday Lóránd írot annak ellenére ítélték el két regényéért, hogy védelmében katonatisztek, román helyi lakosok, papok, illetve maga Alexandru Vaida-Voevod korábbi miniszterelnök is tanúvallomást tett. Ld. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/14, 405–409.

¹⁰⁴ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/20, 601–602.

¹⁰⁵ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/6, 158; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/19, 270–271.

¹⁰⁶ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/20, 599–600.

¹⁰⁷ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/14, 405.

¹⁰⁸ *Események*, Magyar Kisebbség, 1934/20, 605–606.

¹⁰⁹ A tárgyi ügyben a hősök napját tévesen hirdető helyettes református lelkész, aki egyébként a rendezvényen megjelent és beszédet is tartott, kétévi fogházra ítélték, a mellette kiálló és javára a jogi költségek fedezésére gyűjtést indító személyt letartóztatták. Ld. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/11–12, 338–341.

különös eset volt egy filmszínházi vetítés végén, amikor egy személy a királyi himnusz részére a tiszteletet, elalvása okán, elmulasztotta megadni. Nemzetgyalázás alá eshetett például a magyar himnusz eléneklése,¹¹⁰ magyar színekkel festett falszegély¹¹¹ vagy házfal,¹¹² de a környezet és a májusfa¹¹³ vagy virágok¹¹⁴ vagy egy viselet magyar színeket eredményező összhatása¹¹⁵ is a klasszikus magyar viseleten felül.¹¹⁶ Ezekben az ügyekben jellemzően néhány hónaptól akár öt évig tartó szabadságvesztés is kiszabásra került, de jelentős összegű pénzbüntetéssel is szankcionálta az állam a fenti cselekedeteket. Mindazonáltal nem vitásan néhány esetben a vádak nem vezettek ítéletre, de a vádlottak meghurcoltatásának következményei tagadhatatlanul keserűek voltak,¹¹⁷ így ezen eljárások a fenti állampolitikai célt a védelejtés ellenére is elérték.

Természetesen a bűncselekmények jelentős részében a nemzetiségi aspektus csak másodlagosan vagy közvetetten jelent meg, amely esetekben – jellemzően nagyon elleni bűncselekmények körében – az áldozattá válás klasszikus büntetőjogi motívumokra és célzatokra vezethető vissza.¹¹⁸ Bizonyos esetekben azonban a büntetés kiszabás során külön értékelést nyerhetett a nemzetiségi aspektus.¹¹⁹

4. Záró gondolatok

A romániai joggyakorlat számtalan egyedi és közösségi jogsérelmet eredményezett. Ahogyan a korszakban valamennyi jogág esetében, úgy a büntetőjog esetében is a nemzetállami cél hatotta át a jogalkotást és a jogalkalmazást. A büntetőjog ezáltal, összhangban a nemzetállami céllal, a homogén román nemzetállam megteremtésének és nem a társadalmi béke és konszolidáció eszközeként szolgált. Az alkotmányosság tehát formailag és nem tartalmilag érvényesült, amely tény különös aspektusát képezte az adott korszakban lényegében véve folyamatosan érvényesülő ostromállapot intézménye.

¹¹⁰ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/11–12, 341–342.

¹¹¹ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/22, 661–662.

¹¹² *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1938/1, 31.

¹¹³ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/22, 621; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1937/20, 561.

¹¹⁴ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/24, 785; *Események*, Magyar Kisebbség, 1934/20, 607–608.

¹¹⁵ *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/20, 600–601.

¹¹⁶ DÓZSA Endre: *Hatóságilag tilos viselete*, Magyar Kisebbség, 1923/8, 278–279; *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/17, 478–479.

¹¹⁷ JAKABFFY Elemér: *A téves vádemelések szomorú következményei*, Magyar Kisebbség, 1935/3–4, 80–81.

¹¹⁸ *Egymásra igyekeznek háritani Ujjfalvy Teréz megölését a véres kackói rablógyilkosság vádlottjai*, Keleti Újság, 1938/279, 4. Ebben az ügyben a jómódú magyar birtokos, Ujjfalvy Teréz a mai fogalmaink szerinti nyereségvágyból elkövetett emberölés áldozata volt. Az ügy érdekessége, hogy felbujtóként a helyi román csendőr is vád alá helyezésre került.

¹¹⁹ Tárgyi ügyben egy református lelkész bűnösnek találtak és tizenöt évi szabadságvesztésre ítélték, mert egy általa rendezett bálban hívatlanul megjelent – és a községi román bíró tiltakozása ellenére távozni nem akaró – román fiatalok okán kitört tömegverekedés eredményeként két román fiatal életét vesztette. Ld. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/19–20, 549–550.

A román gyakorlat visszasságait mind belföldön, mint külföldön Románia tagadta, belügyeibe való beavatkozásnak tekintette,¹²⁰ és a joggyakorlata által okozott, illetve felerősített társadalmi feszültség feloldása, valamint a kisebbségei védelme érdekében semmilyen valós intézkedést sem foganatosított. A román állam a kisebbségvédelmi kötelezettségét e körben továbbá akként is negligálni próbálta, hogy a II. Károly Büntető törvénykönyv¹²¹ szabadságvesztéssel, jelentős pénzbüntetéssel és a politikai jogok felfüggesztésével rendelte büntetni azt, aki külföldön valótlan, célzatos vagy túlzott híreket terjeszt, amelyek a román államnak vagy a román nemzetnek becsületét érintették vagy érdekeit sértették. A cselekmény sajtó útján súlyosabb büntetés alá esett azzal, hogy a valóság bizonyítását kizárták, illetve ezen cselekmény alatt a Nemzetek Szövetsége előtti eljárást is értették a törvényhozók a párizsi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseit kiüresítve.¹²²

A román állam fenti magatartása így hamarosan elvezetett a román államhatalommal szembeni bizalmatlansághoz,¹²³ annak ellenére, hogy a valós társadalmi konszolidáció alapjai – a hagyományos királyhűség és a törvények tisztelete – a gyulafehérvári határozatok, a párizsi kisebbségvédelmi szerződés vagy a tartalmi alkotmányosság érvényesülése esetén kiteljesedhetek volna. Az ekkori joggyakorlat jellemző elemei később, a kommunista diktatúra korában is visszatértek, és különösen a nemzeti jelképek és a nyelvhasználat tárgyában érvényesülő – mára már évszázadosnak tekinthető gyakorlat – máig hatóan meghatározza a többség-kisebbség viszonyát.

Irodalomjegyzék

1. GEORGE ALEXIANU: *Dreptul constituțional*, Editura Librăriei Socec & Co., București, 1926.
2. TUDOREL ANDREI (ed.): *România: un secol de istorie: date statistice*, Editura Institutului Național de Statistică, București, 2018.
3. BALÁZS SÁNDOR: *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008.
4. BEDŐ ÁRPÁD: *A román állampolgársági törvény revíziója*, Magyar Kisebbség, 1926/11.

¹²⁰ *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (2-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/11, 428–429.

¹²¹ *Gyárfás Elemér beszéde a szenátus 1935 március 22-iki ülésén a büntetőtörvénykönyv javaslatának részletes vitájánál, Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/8, 229–231.

¹²² NAGY: i. m., 147.

¹²³ „Végül rá kell mutatnunk a romániai magyar kisebbség lelkiállapotának megítélésénél arra a terrorra, amely alatt különösen az impériumváltozás első 4-5 évében végtelenül sokat szenvedett (irredentizmus, bolsevizmus, összeesküvés vádjai, a sziguranca, csendőrség, rendőrség kínzásai, a közigazgatási szervek zaklatásai, a felelőtlennek minősített diákzavargások stb. folytán). Az ennek nyomán föllépett lelkidepressziót pedig úgy a magyar ajkú román állampolgárokkal, mint a határszéli magyarsággal szemben népgyűléseken, sajtóban, tankönyvekben, parlamentben elkövetett szidalmazások, gyalázkodások csak fokoznak. Ezek semmiesetre sem alkalmasak arra, hogy a romániai magyar kisebbség a többségi nemzethez tartozó állampolgárokkal hasonjogu és érzésűnek tekinthesse magát.” Ld. A romániai kisebbségi magyar nemzet politikai, kulturális és közgazdasági helyzetképe a genfi kongresszus előtt, Magyar Kisebbség, 1930/17, 648.

5. Lucian BOIA: *România elrománosodása*, Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár, 2016.
6. Romul BOILĂ: *Principiile constituției noi. = Noua constituție României, României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. Constantin DIȘESCU G., Institutul Social Român, București, 1922.
7. Vintilă BRĂȚIANU I: *Nevoile statului modern și constituția României Mari = Noua constituție României, României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. DIȘESCU G. Constantin, Institutul Social Român, București, 1922.
8. Radu BUDIȘTEANU: *Un nou capitol în dreptul internațional public și privat: minoritățile etnice, Minoritățile etnice un nou capitol în dreptul internațional public și privat, „Voința”* Const. Antonescu, București, 1928.
9. Constantin DIȘESCU G.: *Dreptul constituțional*, Editura Librăriei Socec & Co., București, 1915.
10. DÓZSA Endre: *Hatóságilag tilos viselete*, Magyar Kisebbség, 1923/8.
11. Catherine DURANDIN: *A román nép története*, Maecenas Könyvek, Budapest, 1998.
12. Mihail ELIESCU: *Câteva cuvinte despre proiectul Codului Civil = Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*. Institutul de Arte Grafice „Lucaefărul” S.A., București, 1936.
13. FRITZ László: *A Iorga-kormány 1931. évi parlamenti választása*, Magyar Kisebbség, 1931/14.
14. Vintilă GAFTOESCU I.: *Poziții juridice în dreptul internațional. Problema minorităților*, Imprimeriile „Curentul” S. A., 1939.
15. GANCZER Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013.
16. GRIGOROVICI G.: *Constituția sovietică și constituția democratică = Noua constituție României, României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. DIȘESCU G. Constantin, Institutul Social Român, București, 1922.
17. Dimitrie GUSTI: *Cuvânt de deschidere = Noua constituție României, 23 de prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, cu o anexă cuprinzând nouile constituții Europene*, ed. DIȘESCU G. Constantin, Institutul Social Român, București, 1922.
18. HEGEDŰS Nándor: *Megtorlás a kisebbségi panaszokért*, Magyar Kisebbség, 1932/11–12.
19. HORVÁTH Pál: *A modern jog, a felzárkózás típusjegyei = Egyetemes jogtörténet II.*, szerk. HORVÁTH Pál, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1999.
20. *Ion I. C. Brătianu levele Victor Antonescu párizsi követnek a kisebbségi szerződésről való megállapodás feltételeiről (Bukarest, 1919. november 2.) = Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban*, szerk. L. BALOGH Béni, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.
21. Cristian IONESCU: *Tratat de drept constituțional contemporan*, Editura C.H. Beck, București, 2019.
22. JAKABFFY Elemér: *A téves vádemelések szomorú következményei*, Magyar Kisebbség, 1935/3–4.
23. L. BALOGH Béni: *Románia és az erdélyi kérdés 1918–1920-ban*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020.
24. John LUKACS: *A történetírás jövője*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012.
25. Sabin MANUIĂ: *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, Vol. II.*, Editura Institutului central de statistică, București, 1938.
26. MESKÓ Miklós: *A harói büntett*, Magyar Kisebbség, 1927/9.

A büntetőjog alkotmányos alapjai és gyakorlata, valamint a kisebbségi magyarság az 1918–1938...

27. MIKÓ Imre: *Huszonkét év – az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*, Studium, Budapest, 1941.
28. Cristinel Ioan MURZEA, Roxana MATEFI: *Evoluția statului și dreptului românesc*, Editura Hamangiu, București, 2015.
29. NAGY Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1944.
30. NÁNÁSI László: *Büntetőjog = Erdélyjogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, HVG-Orac Könyvkiadó–Forum Iuris, Budapest–Kolozsvár, 2020.
31. Paul NEGULESCU: *Tratat de drept administrativ Volumul 1.*, „Tipografie Romane Unite”, București, 1925.
32. George SOFRONIE: *Contribuțiuni la o reconstrucție a dreptului minorităților*, „Profesorului G. Meitani. Omagiu” Tipografia I. N. Copuzeanu, București, 1936.
33. Anibal TEODORESCU: *Tratat de drept administrativ*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu” S.A., București, 1929.
34. VIORÉL Virgil TILEA: *România diplomăciilor működése. 1919 novemberétől 1920 márciusig (Harmadik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1926/6.
35. VASILIU G. Constatin: *Consiliul Legislativ și interpretarea constituției = Consiliul Legislativ zece ani de activitate 1926-1936*, Institutul de Arte Grafice „Luceafărul” S.A., București, 1936.
36. VÖLGYESI Levente: *Kelet-Európa és a Balkán államai = Európai alkotmány és parlamentarizmus-történet*, szerk. MEZEY Barna, SZENTE Zoltán, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
37. Willer József beszéde az ostromállapot bevezetéséről (1933. február 3.) = *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*, szerk. BALÁZS Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008.
38. Willer József felszólalása a felirati vitában (1936. november 24.) = *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*, szerk. BALÁZS Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008.
39. Willer József felszólalása a magyar párt nyilatkozatáról az ostromállapottal kapcsolatban (1937. március 11.) = *Magyar képviselő a királyi Románia parlamentjében*, szerk. BALÁZS Sándor, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008.
40. WILLER József: *A halálbüntetés*, Magyar Kisebbség, 1922/7.

Folyóiratok szerzők nélkül

1. *A mandátumok igazolásához*, Magyar Kisebbség, 1927/16; Magyar Kisebbség, 1927/17; Magyar Kisebbség, 1927/18.
2. *A romániai kisebbségi magyar nemzet politikai, kulturális és közgazdasági helyzetképe a genfi kongresszus előtt*, Magyar Kisebbség, 1930/17.
3. *Decretele, Regulamentele și Ordonanțele Consiliului Dirigent din Transilvania publicate în Gazeta Oficială din 1918-1920 (retipărire)*, Editura Buletinului Justiției, Cluj, 1929.
4. *Dr. Pál Gábor képviselő beadványa Csikmegye prefektusához a sorozatos csendőrbrutalitások miatt*, Magyar Kisebbség, 1934/21.
5. *Egymásra igyekeznek háritani Ujfalvy Teréz megölését a véres kackói rablógyilkosság vádlottjai*, Keleti Újság, 1938/279.
6. *Események*, Magyar Kisebbség, 1934/13.
7. *Események*, Magyar Kisebbség, 1934/20.
8. *Események*, Magyar Kisebbség, 1934/21.

9. *Események*, Magyar Kisebbség, 1935/7.
10. *Események*, Magyar Kisebbség, 1935/8.
11. *Gyárfás Elemér beszéde a marostordai általános szenátorválasztás igazolásához a szenátus 1931. június 25-iki délutáni ülésén*, Magyar Kisebbség, 1931/14, 546–548.
12. *Gyárfás Elemér beszéde a marostordai községi és megyei tanácsok által történt szenátorválasztás igazolásához a szenátus 1931. június 16-iki délutáni ülésén*, Magyar Kisebbség, 1931/14.
13. *Gyárfás Elemér beszéde a szenátus 1935. március 22-iki ülésén a büntetőtörvénykönyv javaslatának részletes vitájánál*, *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/8.
14. *Hegedűs Nándor beszéde a kamara 1931. január 16-iki ülésén a háromszéki választás ügyében*, Magyar Kisebbség, 1931/14.
15. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1933/23–24.
16. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/10.
17. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/11–12.
18. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/14.
19. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/14.
20. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/15–16.
21. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/19.
22. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/20.
23. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/21
24. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/22.
25. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1934/23–24.
26. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/11.
27. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/12.
28. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/14.
29. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/17.
30. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/18.
31. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/19–20.
32. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/22.
33. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/23.
34. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/24.
35. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/6.
36. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1935/8.
37. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1937/1.
38. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1937/20.
39. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1937/8.
40. *Ítéletek*, Magyar Kisebbség, 1938/1.
41. *Megbüntetett magyarok*, Magyar Kisebbség, 1931/20.
42. *Összehasonlító kimutatás a román kormányok által Erdélyben 1922, 1926. és 1927. években rendezett választások eredményeiről*, Magyar Kisebbség, 1927/21.
43. *Sándor József beszéde a háromszéki általános szenátorválasztás igazolásához a szenátus 1931. június 16-iki délutáni ülésén*, Magyar Kisebbség, 1931/14.

44. *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (2-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/11.
45. *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (3-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/12.
46. *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (4-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/13.
47. *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (9-ik közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/19.
48. *The Religious Minorities in Transylvania. A vallási kisebbségek Erdélyben (Befejező közlemény)*, Magyar Kisebbség, 1925/20.
49. *Uj rendelet a közrend biztosítására*, Magyar Kisebbség, 1938/19–20.
50. *Willer József dr. képviselő közlése a Szakáll ügyben a kamara 1931 december 3-iki ülésén*, Magyar Kisebbség, 1931/24.
51. *Willer József képviselő előterjesztése az igazfalvi csendőrbrutalitás tárgyában a kamara 1929 Julius 4-iki ülésén*, Magyar Kisebbség, 1929/14.

FENYVESI CSABA

Ami megrázta Komlót 1989-ben

Gyermek áldozatos emberölés nyomozása

Shocking Criminal Case in Komló in 1989 (Investigation of a Child Murder Case)

Abstract: In September 1989, a four-year-old girl, Anikó O., disappeared from a flat-house in Komló. The authorities were searching her for three days. On the fourth day, her stabbed body was found in one of the basement storerooms of the flat-house. The systematic, thorough investigation brought success after one week. The authorities identified the perpetrator, who lived in the flat-house. She also made a full confession. Besides, many hard evidence and expert opinion supported her guilt. The court did not have any doubt, and the punishment was severe.

Keywords: murder, primary crime scene, secondary crime scene, investigation, confession, interrogation at the crime scene, sentence

Összefoglaló: 1989 szeptemberében egy komlói társasházból eltűnt O. Anikó négyéves kislány. Nagy erővel keresték a hatóságok három napon keresztül. A negyedik napon megtalálták a lakóház egyik alagsori tárolójában az összeszurkált holttestét. Az alapos, széles körű, szisztematikus nyomozás egy hét alatt sikerre vezetett. Sikerült azonosítani a házban lakó tettest, aki részletes beismerő vallomást is tett. Számos tárgyi bizonyíték, szakértői vélemény támasztotta alá bűnösségét. A bíróságoknak sem volt kétsége, súlyos büntetést szabtak ki rá jogerősen.

Kulcsszavak: emberölés, elsődleges-másodlagos helyszín, nyomozás, beismerés, helyszíni kihallgatás, ítélet

1. A kislány eltűnése

1989. szeptember 15-én (pénteken) 20 óra 5 perckor O. Sándor bejelentette a Komlói Rendőrkapitányság ügyeletén, hogy négyéves kislánya, O. Anikó a délután folyamán eltűnt. Elmondta, hogy 17 óra 45 perc körül kezdték keresni, miután a ház körüli játszódzából nem érkezett haza. A lakókkal együtt átnézték a négyszintes házat, az alagsortól a tetőtérig. Végigkérdezték a rokonaikat is, de eredménytelenül.

A bejelentő részletes személy- és ruházatileírást adott a kislányról. Sötétkék melegítőalsót és -felsőt, az utóbbi alatt hosszú ujjú világoskék blúzt, alul pedig sötétkék harisnyanadrágot viselt. Fülében lencse nagyságú arany fülbevalót, lábán tépőzárás,

fehér vászoncipőt hordott. Dús, hosszú fekete hajában fehér pettyes műanyag masni és egy-egy rózsaszínű virágot, illetve játékmackót ábrázoló hajcsat volt.

A gyermekkel hasonló eset eddig nem fordult elő. A ház közvetlen környezetét 100-150 méternél nagyobb távolságra soha nem hagyta el. Barátkozó típusú ugyan, de az idegenekkel szemben mindig tartózkodó. Nevét, lakóhelyét meg tudta mondani.

A rendőrkapitányság ügyelete értesítette a bűnügyi készenléti szolgálatot, amely néhány járőr bevonásával megkezdte a kutatást. Az első keresés – mintegy 30-35 polgári lakos segítségével – másnap éjjel egy óráig tartott. A kiterjedt kutatás eredménytelensége és a beszerzett információk értékelése alapján egyre inkább csökkent az esetleges elcsavargás vagy a környezetben történt baleset valószínűsége, ezért értesítették a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság bűnüldözési osztályát, amely azonnal átvette a kutatás szakirányítását, majd másnap a teljes eljárást.

Szeptember 16-tól, három napon keresztül részletes adatgyűjtést végeztek, elsősorban a lakóházra és a környékére koncentráva. Sok-sok használható, a kislány pénz-kezi mozgására vonatkozó információt gyűjtöttek össze. Többen látták aznap a délutáni órákban, a házuktól távol eső részeken is, azonban alapos és részletes ruházatléírás után sikerült pontosítani, hogy a környéken lakik egy, az eltűntre rendkívüli mértékben hasonlító kislány. Ő ugyanúgy az utcán játszadozott a kérdéses délután, mint Anikó, és még a ruházatuk is majdnem azonos volt. A különbséget mindössze a rózsaszínű melegítőfelsője okozta, ez alapján tudtuk nagy nehezen kiszűrni a téves adatokat.

Megállapították, hogy a kislány az eltűnés délutánján a ház körül játszott. Utoljára nem sokkal 17 óra után látta egy idős néni a ház előtti homokozóban. (Utólag kiderült, tévedett az időpontot illetően.) Az adatgyűjtéssel egy időben 50 munkásőr bevonásával átvizsgálták a környező erdőséget, végignézték a területen található építkezéseket, iskolákat, garázsokat, lépcsőházakat, alagsorokat és padlásokat.

Még 16-án – szagminta alapján – kutyát indítottak az eltűnt lakóháza elől a homokozótól és a szemtanúk által megjelölt két távolabbi helytől, ám egyik sem hozott érdemleges eredményt. A kutyák minden esetben hosszabb-rövidebb barangolás után nyomot vesztek.

A sajtón keresztül folyamatosan adtak ki tájékoztatókat és felhívásokat. Kérték a lakosság segítségét a helyi napilapban, a rádióban és a körzeti televízió adásában is.

2. A nyomozás, benne a helyszíni szemle

Szeptember 19-én 7 óra 20 perckor B. Z. helyi lakos bejelentette a Komlói Rendőrkapitányság ügyeletére, hogy a házuk pincéjében, az egyik tárolóban – feltehetően – O. Anikó holtteste fekszik.

A szemlebizottság azonnal megkezdte – az államigazgatási eljárás szabályai szerint – a helyszíni szemlét. Nyomot rögzítettek az alagsori tárolóhelyiség elől, erről kutyát indítottak, amely az F. u. 26. számú házig ment el, de ott nyomot veszített.

A holttestet – amely O. Anikóé volt – a ház egyik lakójának, Á. Z.-nek a kamrájában találtuk meg. A helyiség nem volt zárt, faajtójának nekitámasztottak egy 55x55 cm-es

nehéz kázanlemez. A tároló szűk, keskeny ablaka zárva és sértetlen volt. A párkányon, illetve a falon csúszási vagy egyéb nyomok nem látszottak. Az erősen véres holttest egy farakás tetején, farostlemezzel letakarva, lemeztelenítve feküdt. A kezeket hátrakulcsolták, cipőfűzővel összekötötték.

Miután nem volt kétséges a bűncselekmény alapos gyanúja, a bizottság áttért a büntetőeljárás szerinti helyszíni szemlére. A test vizsgálatakor lebonyosított hámsejtvizsgálatok során találtak az arcon és a felső ajkon, hámkarcolásokat az állcsúcson, hosszú metszett, a légcsövet megnyitó vágást a nyakon, és csonkolást az orron.

Több szűrt sebzés volt a bal emlőbimbó környékén és a hasfalán, amelyen a vékony- és a vastagbelek is kitüremkedtek. A végtagok és a törzs csontjai sértetlenek voltak. A testre helyezve, illetve annak közelében megtaláltuk az összes felsorolt ruházatot és használati tárgyat. A holttest környezetéből – fogóanyagként használt – *Dunántúli Napló* augusztus 18-i és 21-i darabjait, két, élelmiszerboltban használatos 16,80-as, illetve 16,50-es kézi árazású, összegyűrt papírzacskót és egy 100 db-os papírzsebkendő nejlontasakot is rögzített a bizottság. Ez utóbbi aljában bűzös testmaradvány-darabkát fedeztek fel.

12 óra 5 perckor megszakították a helyszíni szemlét, elsötétítést hajtottak végre, majd 13 óra 45 perckor luminolos eljárást alkalmaztak az alagsori folyosón, a lépcsőház aljában és Á. Z. lakásán. A vérvizsgálat nem járt eredménnyel.

3. A verziók és a felderítés irányai

Az egyik verzió szerint a tettes nem teljesen beszámítható, és (vagy) aberrált személy, aki alkalomadtán vagy alkalmat teremtve, szexuális indítással vetkőztette le a kislányt, majd félve a lebukás veszélyétől – a kislányt legalább látásból ismerhette – brutális módon megölte.

A konkrét hely (a feltételezett elmeállapotról tekintettel) a mozgási vonalába esett, de ami valószínűbb, félrevezetési céllal választotta ki.

A szállításhoz – a feltalálás körülményeiből adódóan – nem volt szükség különösebb csomagolásra, sőt a holttestet meztelenül is szállíthatta a tettes, melyből adódóan az elsődleges helyszín igen nagy valószínűséggel a házában van, de nem zárható ki a mintegy 150-200 méter sugarú környezet sem.

A másik verzióknak szerint a tettes bosszúvágytól, gyűlölettől, haragtól stb. indítva elcsalta vagy elvitte magával a kislányt. Az orrcsonkítást egyfajta bosszúállási formaként alkalmazta. Az elkövető nagy valószínűséggel fiatal, aki, agresszív cselekményű videofilmek hatására, az összes látott brutalitást kipróbálta a kislányon.

A gyilkosság után a kislányt vagy a tartózkodási helyén, vagy a másodlagos helyszín külső környezetében elrejtette. Azért, hogy elterelje a gyanút magáról, vagy a bosszú teljessége érdekében, a holttestet a vasárnap este és kedd reggel közötti időszakban a szülői ház alagsorában helyezte el, a bolondnak tartott Á. Z. tárolójában.

A verziók igazolására vagy kizárására a következő feladatokat határozta el a nyomozó hatóság:

Az Igazságügyi Orvostani Intézettel haladéktalanul el kell végeztetni a boncolást és – bevonva (akkori nevén) a BM ORFK Bűnügyi Technikai Intézetét is – minden olyan vizsgálatot, amelynek eredménye a nyomozás során felhasználható;

a) Komplex, környezettanulmány-jellegű adatgyűjtés végzése a lépcsőház minden lakójánál. (Felderítési céllal lehetséges tanúktól a lehetséges elkövetőig minden meg-alapozott feltételezés felszínre hozatala érdekében).

b) Bármilyen adat hasznos, amely a kislány mozgására, a család haragosaira, a környezetben élő szellemi fogyatékos vagy aberrált személyekre, kisgyermekkel kapcsolatos esetekre, „cukros bácsikra”, homoszexuálisokra, alkoholistákra vonatkozik. A munkásszállón nem hagyhatók figyelmen kívül a lengyel, a román és a jugoszláv vendégmunkások sem.

c) A kislány pénteki mozgásáról továbbra is folyamatosan gyűjteni és ellenőrizni kell az adatokat. Ezt a feladatot tapasztalt megyei vizsgálótiszt végzi, aki az elkövető felderítése után az ügyet továbbviszi;

d) A családon, rokonságon belüli olyan esetek és azok szereplőinek felderítése, alibjük ellenőrzése, amelyek ezt a bosszút motiválhatták.

A vázolt feladatok eredményes végrehajtása érdekében a nyilvántartásból ki kellett gyűjteni és ellenőrizni azokat a személyeket, akik Pécssett és Komlón emberöléssel, erőszakos nemi bűncselekménnyel, gyermekekkel szembeni vagy egyéb aberrációs cselekményekkel voltak gyanúsítva.

Ezen kívül a Szigetváron, Pécssett idegrendszeri, alkohol- vagy kábítószer-élvezet miatti kezelésben részesültekről készült nyilvántartottakat is meg kellett vizsgálni, különös tekintettel a helyszín közvetlen környezetére. Ellenőrizni kellett továbbá az IMEI-ből (Igazságügyi Megfigyelő Intézetből) elbocsátottakat, a feltételeesen szabadultakat, a veszélyes bűnözőket, a rendőri felügyelet alatt állókat, a mutogatósokat, a kukkolókat stb.

A nyomozó hatóság megszervezte a városi szeméttelp négy nap hulladékának alapos átkutatását, a bűncselekményhez kapcsolható tárgyak, nyomok felkutatása érdekében.

Luminolos eljárással vérszenyeződést kerestek az elsődleges helyszín megtalálása céljából. A holttesttől kiindulva módszeresen kutattak a lépcsőház minden helyiségében és a lakásokban is (a lakók segítő hozzájárulását kérve). Meg kellett tudni, hogy honnan származhat a holttest mellett, illetve alatt talált két bolti papírzacskó, rajta az árfelirattal, a mintás nejlón tasak árfelirattal, a *Dunántúli Napló* két augusztusi száma és a kislány kezére csomózott cipőfűzők.

Megkezdtek a lakossági vagy rendőri bejelentés alapján előállított személyek elszámoltatását, ellenőrzését, majd rendezték, értékelték az elsődleges információkat.

A nyomozás irányítási, szervezési, nyilvántartási feladatainak szakszerűbbé tétele, az értékelés naprakészségének biztosítása érdekében külön értékelő nyomozótisztet vezényeltek a nyomozás vezetője mellé, aki a folyamatosan érkező új adatokat rangsorolta, továbbította a vezetőnek, vagy azonnali új feladatokat határozott meg az információt adó nyomozó vagy nyomozócsoport számára.

A verziók ellenőrzöttségi szintjét a nyomozásban részt vevő minden nyomozónak ismernie kellett a feladatai eredményes végrehajtása miatt. Ezért minden este vagy minden reggel, a napi munka befejezési idejének függvényében, a nyomozás vezetője

helyzetértékelést tartott, konzultált a nyomozásban részt vevőkkel és meghatározta az újabb feladatokat.

4. Az elsődleges orvos szakértői vélemény

A szeptember 20-án megtartott boncolás megállapította, hogy a halált a nyaki verőerek átmetszése miatti elvérzés és a bal tüdő és szív többszörös szúrt sérülései idézték elő. Ezek olyan súlyosak voltak, hogy a kislány életét a szakszerű orvosi beavatkozás sem mentette volna meg. A testet behálózó, összesen 24-26 szúrt-metszett sérülést hegyes, éles tárgyval – valószínűleg konyhakéssel – okozták. A szúrcsatorna 11-12 cm, a bemenet 8-20 mm volt.

A hüvelybemenet és a hüvelyfal sérüléseit az elkövető két ujjának nemi szervbe vezetásával és megforgatásával okozhatta. Biológiai értelemben vett, hímvesző teljes behatolása melletti, magömléssel járó közösülés nem történt, ondót nem találtak. A feltett testdarabka az orr hiányzó része, melyet töről lemetszettek.

A sérülések a halál bekövetkezése előtt keletkeztek, rövid idő leforgása alatt, gyors egymásutánban. Ezek nagy fájdalommal jártak, testi-lelki gyötrelmet okozhattak. A csuklók összekötözése – a kórszövettani vizsgálatok eredménye alapján – a halál után történt. A halál ideje 15-én 17–20 óra közötti időre tehető.

5. Az elszámoltatások eredményei

Az elsőként elszámoltatott tárolótulajdonos, Á. Z. már a kutatás alatt idegesen viselkedett. Alagsori lakása közel volt a pincelejárathoz. Óriási rendetlenséget tapasztaltak nála, és észrevették, hogy a meleg idő ellenére be volt gyújtva a kályhába az elmúlt napokban. A pénteki alibijéről először azt állította, hogy munkában volt, holott éppen aznapra szabadságot vett ki. Egyedül élt, és a felszínre jutott az is, hogy 10 évvel ezelőtt el akart csalni egy kislányt. Közvetlen munkatársai és lakótársai szerint nem egészen normális. Konkrét nőkapcsolatáról nem volt adat. A *Dunántúli Napló*t rendszeresen olvasta, általában a szomszédjaitól kérte kölcsön. A bűncselekmény napján a fűszerboltban papírzacskóban cigarettát, a zöldségboltban tojást és paprikát vett.

Az elszámoltatás során elismerte, hogy nem dolgozott aznap, de ezt pusztán tévedésnek tudta be, a bűncselekménnyel kapcsolatban semmiféle szerepet nem vállalt. A BM Pszichológiai Intézetének segítségével poligráfos vizsgálatot végeztek, amelybe habozás nélkül beleegyezett. Ez a vizsgálat nem zárta ki a lehetséges elkövetők köréből, de nem is erősítette meg a gyanút.

A felfedező tanú, B. Z. elszámoltatásakor egy lényeges kérdésben ellentmondásba került az egyik tanúval. Állítása szerint pénteken 17 órakor jött érte a tanú a gépkocsijával, akivel vadászni indultak. A vadásztárs azonban határozottan állította, hogy 18 órakor érkezett a házhoz, és ezt a felesége is megerősítette. Miért ragaszkodik makacsul

B. Z. pont ehhez az egy kritikus órához? Az ellentmondásra nem találtak a nyomozók magyarázatot, így őt sem lehetett határozottan kizárni a gyanúsítottak köréből, bár ezen túl más adat vagy tény nem támasztotta alá a gyanút.

Szeptember 20-án éjjel a földszinten lakó K. J. lakásában luminállal tekintélyes mennyiségű vért találtak az előszobában, a konyhában és a fürdőszobában. Az elszámoltatáskor kiderült, hogy a napokban 3,5 kg-os pontyot vásároltak, és a háziasszony több helyen és módon próbálkozott a ficánkoló, szívós állat „lecsillapításával”. Ellenőrzéssel őt is kizárták a lehetséges elkövetők köréből.

Az adatgyűjtések folyamán egyre több adalékot kaptunk egy L. B. nevű 15 éves fiatalemberről, akit ismert Anikó is, sőt távoli barátságban is voltak. Gyakran játszottak, beszélgettek egymással, mivel rokonaik a szomszédos házban laktak. L. B. roppant agresszív természetű, erős fiú volt, aki szeptember 15-én, tehát két nappal a bűncselekményt megelőzően, a hozzájuk látogató nagynénjének a kezeit hátracsavarta, összekötötte, majd megöléssel fenyegette. E cselekménye után elmenekült az erdőbe, azóta ott bujkált. Adidas sportcipőt viselt, gyakran megfordult azóta is az F. utca környékén, látták vásárolni az élelmiszerboltban.

Egy 12 cm pengé hosszúságú konyhakést vitt magával otthonról. Az édesanyja be is mutatott egy ehhez hasonló kést, amelyről az orvos szakértő megállapította, hogy alkalmas az elkövetésre. A fiú különösen kedvelte a Rambó és kung-fu típusú filmeket, videójukon állandóan ez volt műsoron. Haragudott a cigányokra, többször tett olyan kijelentést, hogy legszívesebben megölné valakit közülük.

Háromnapi kutatás után, 22-én sikerült elfogni és előállítani. Az esetről hallott, de nem tudta, ki követte el. Cipőfűzője hiánytalan volt, a kése pedig csak egy egyszerű zsebkes volt, egyetlen ruházatán sem éktelenkedett vérszennyeződés. A poligráfós vizsgálat és az alibi ellenőrzése alapján kizárható volt a szóba jöhető elkövetők köréből.

A korábban büntetettek, aberráltak, ideg-, elmepanaszok miatt kezeltek, nyilván tartottak között több személy neve vetődött fel, akinek az ellenőrzése indokolt volt.

A garázsokban, a lépcsőházakban és a 3. számú ház összes lakásában végzett luminolos eljárás sem járt sikerrel, csakúgy, mint a szemétkutatás vagy az írásazonosítás.

A rendkívül kiterjedt rokonság körében végzett adatgyűjtések sem hoztak felszínre olyan lényeges személyi ellentéteket, konkrét konfliktusokat, amelyek megerősítették volna a családi vagy etnikai bosszút mint motívumot. Mindegyik vonalon lelkiismeretes, értékelhető információkat hozó munka folyt. Ezek mind szerepet játszhattak az eredményes felderítésben.

6. A tettes felderítése

A ház lakóinak szisztematikus ellenőrzése során az alagsorban az élettársával lakó, 25 éves fiatalember, G. J. már az első meghallgatáskor zavartan viselkedett. A gyanút erősítette, hogy egyik nap a rendőrök megérkezése után kiugrott az ablakon, amire nem tudott magyarázatot adni. A helyszíni szemle megkezdésekor pedig előjött a lakásából, egy ideig ácsorgott, nézelődött, majd sietve távozott a város felé. Pénteken a rokonainál

volt az Alföldön, akiktől éjfél körül, köszönés nélkül távozott. Az éjszakát a bajai autóbusz-állomáson töltötte leittasodva, majd szombaton délelőtt érkezett vissza Komlóra, a lakásukba. Állítását ellenőrizték: megfelelt a valóságnak, így őt is kizárhatták a gyanúsítottak köréből.

Nem így történt élettársa esetében: V. Éva – aki járadékos nyugdíjasként élt, súlyos agykárosodással született, amelynek következményei látszottak egész alkatán, tekinteten (oligofrén) – péntek délután egyedül tartózkodott az otthonukban. A gyanút fokozta, hogy a korábbi tanúvallomásaiban valótlanul állított a péntek délutáni tartózkodási helyéről. Az információdömping miatt ennek a pontosítása és szűrése 22-én és 23-án történt meg. Megtalálták azt a személyt, akire – alibijét bizonyítva – hivatkozott. A tanú határozottan állította, hogy 15-én délután nem járt nála V. Éva.

Közben meghallgattak egy idősebb pedagógus házaspárt is, akik korábban tanították V. Évát. Részletesen beszámoltak az agresszivitásáról, a rosszindulatáról, az alkalmanként fellépő dührohamairól, amikor elvesztette önuralmát és teljesen kikelt magából.

Az orvosszakértői vélemény szerint valószínűleg nem hímvesszővel hatoltak az áldozat nemű szervébe. V. Éva kimondottan erős testalkatú, jelentős fizikai kondíciójú nőnek tűnt. Szinte karnyújtásnyira lakott a pincelejárathoz. A *Dunántúli Napló*t rendszeresen megvette, és papírzsébkendőt is használt. Kölcsönösen ismerték egymást az áldozattal, bizalommal volt iránta a kislány, segítségért is fordulhatott hozzá.

Olyan információ is a hatóság tudomására jutott, hogy a kislány eltűnésekor olyan megjegyzést tett, hogy „minek ez a nagy felhajtás, biztosan elcsavargott”. Szombaton nagytakarítást és nagymosást végzett. Az egész héten át folytatott vizsgálói kihallgatások – amelyek az elhalt péntek délutáni mozgására, tevékenységére irányultak – azt erősítették meg, hogy O. Anikó 16 óra 15 perc és 16 óra 30 perc között nagy valószínűséggel a házukba tért vissza, és ott nyoma veszett. A szülei éppen akkor nem voltak otthon, a lakás zárva volt. Feltehetően valakihez bement, és az elsősorban az ő szintjükkel (földszint) azonos vagy az alatti lakástulajdonos lehetett.

A V. Évával szemben egyre erősödő gyanút egyetlen tény gyengítette, hogy a luminos eljárás nem mutatott ki vért a lakásában, illetve amit mutatott, az mosószer is lehetett. Ennek ellenére – az összes információt gondosan mérlegelve – az alapos elszármoltatása mellett döntöttek.

Kihallgatásán az alibijét illetően ellentmondásokba keveredett, kezdeti magabiztossága egyre inkább alábbhagyott. Taktikai fogásként felvetette a vizsgáló: „Tudunk arról, hogy a kislánnyal találkozott aznap délután, és az bement a lakásába.” Ennek elismerése után V. Éva fokozatosan jutott el oda, hogy az ügyész és a hatósági tanúk előtt beismerő vallomást tett.

Zokogva mondta el, hogy valamikor 16 óra után Anikó bekopogott hozzá, és egy pohár vizet kért tőle. A kérés teljesítése közben a kisleánnyal veszekedett, s mivel úgy ítélte meg, hogy az megsértette őt, mérgében többször megütötte a gyermek fejét, amitől annak vérbe borult az arca. A kislány menekülni próbált, ekkor attól való félelmében, hogy a történeteket elmondja szüleinek, a fürdőszobában egy konyhakéssel kegyetlen módon összeszurkálta. A holttestet elrejtette a fekhelye ágyneműtartójában, és 18 óra körül pedig már „segédkezett” a kislány keresésében.

A holttestet három nap múlva, éjszaka, papírokba bugyolálva levitte egy alagsori nyitott tárolóba. Úgy vélte, ott biztonságosabb, mert azt már többször átnézték.

Az elsődleges beismerő vallomást megerősítette:

a) a kihallgatást követően nyomban megtartott helyszíni kihallgatás (akkori nevén helyszínelés), amelyen a terhelt részletesen megvallotta az egész elkövetési sort, és megmutatta egy bábu (mint a sértett helyettesítője) segítségével;

b) lefoglalták az elkövetés eszközét a terhelt konyhájának fiókjában, amelyet az orvosszakértő később azonosított is a sérülésekkel összevetve;

c) a kádban elkövetett torokelváágás következményeként sértetti vérnyomokat (véranymaradványt) és sértetti hajmaradványokat találtak a helyszíni kihallgatást követő kutatás során (a teljesen szétbontott kádlefolyó csövében).

A felsorakoztatott és zárt láncot alkotott bizonyítékok alapján az ügyészség vádat emelt, majd a bíróság jogerősen felelősségre vonta az enyhe mértékben korlátozott beszámítási képességű V. Évát különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésért. 18 év fegyházat szabtak ki rá.

7. Zárógondolatként

Minden eltűnéssel kapcsolatos bejelentést felelősségteljesen kell kezelni. Célszerű a kezdeti rutinintézkedések eredménytelensége után nyomban nagy és szakképzett erőket bevonni. A hatalmas információbázisra épülő nyomozásoknál jelentős szerepet tölthet be egy külön értékelő nyomozó, akinek a munkáját segítheti még a számítógépes rendszer is. Csakúgy, mint a meglévő nyilvántartások, illetve a nyomozói alaposság, az alibi-ellenőrzések következetessége. A vizsgálati szakban pedig a halaszthatatlan, azonnali cselekmények hatékony, szakszerű végrehajtása – legfőképpen a bíróságon is megdönthetetlen bizonyítékok beszerzése érdekében.

HERKE CSONGOR

Ártatlanul elítélve – a móri bankrablás tanulságai

Wrongfully Convicted – The Lessons of the Bank Robbery in Mór

Abstract: On 9 May 2002, eight people were killed in a bank robbery in Erste Bank's branch in Mór. The serious crime has put tremendous pressure on the public to find the perpetrators as soon as possible. About a month and a half after the crime had been committed, Ede Kaiser and László Hajdú were arrested on 24 July 2002 – they were reasonably suspected of committing the bank robbery, according to the police. Based on the evidence gathered, they were charged in December 2003 and convicted a year later. In 2007, however, new evidence emerged, the weapons used in the crime were found and led to the real perpetrators. The innocent convict was acquitted in November 2009 in a retrial. The study shows what factors may have led to the wrong judgment. Thus, it covers the dangers of hot pursuit and the benefits of raster investigation, which could have identified the real perpetrators much sooner.

Keywords: wrongful conviction, bank robbery, retrial, hot pursuit, raster investigation

Összefoglaló: 2002. május 9-én az Erste Bank móri fiókjában elkövetett bankrablásnak nyolc halálos áldozata volt. A súlyos bűncselekmény miatt a közvéleményben óriási nyomás alakult ki, hogy mielőbb találják meg az elkövetőket. Mintegy másfél hónappal a bűncselekmény elkövetését követően, 2002. július 24-én letartóztatták Kaiser Edét és Hajdú Lászlót, akik a rendőrség szerint megalapozottan gyanúsíthatók voltak a bankrablás elkövetésével. Az összeszedett bizonyítékok alapján 2003 decemberében vádat emeltek ellenük, majd egy év múlva el is ítélték őket. 2007-ben azonban új bizonyítékok merültek fel, megtalálták az elkövetéskor használt fegyvereket, és azok elvezettek a valódi elkövetőkhöz. Az ártatlanul elítélt terheltet 2009 novemberében, a perújítási eljárásban mentették fel az ellene emelt vád alól. A tanulmány bemutatja, hogy milyen tényezők vezethettek a téves ítélethez. Így kitér a forró nyomon üldözés veszélyeire és a rászternyomozás előnyeire, amelynek segítségével jóval hamarabb felderíthették volna a valódi elkövetőket.

Kulcsszavak: téves elítélés, bankrablás, perújítás, forró nyomon üldözés, rászternyomozás

1. A móri bankrablás

A 2002. évi móri bankrablás nemcsak a rendkívül kegyetlen elkövetési mód miatt vált híressé, hanem amiatt is, hogy az egyik leghíresebb justizmord a magyar jogtörténetben.

Az ügyet igen jól foglalja össze a wikipédia vonatkozó szócsedete.¹ Eszerint a bankrablásra 2002. május 9-én került sor. Az Erste Bank móri fiókjában elkövetett bűnügynek nyolc halálos áldozata volt, akiket az elkövetők lényegében kivégeztek.

Már az elkövetés napján, forró nyomon hatalmas erővel indult meg a nyomozás. A bűncselekmény után néhány órával a rendőrség két, már korábban is körözött bűnözőt gyanúsított meg a gyilkosság elkövetésével, Farkas Róbertet és Horváth Szilárdot. A nyomozás során nem találtak ellenük bizonyítékot, így velük szemben megszüntették a nyomozást (akkori szóhasználat).

Mintegy másfél hónappal a bűncselekmény elkövetése után, 2002. július 24-én tartóztatták Kaiser Edét és Hajdú Lászlót, akik a rendőrség szerint alaposan gyanúsíthatók voltak a bankrablás elkövetésével. A nyomozás 2003 decemberéig tartott, majd sor került a vádemelésre is. Az ügyészség végül Hajdú Lászlót nem vádolta meg a bűncselekményben való konkrét részvétellel, csak bűnsegédlettel, mivel csak a fegyverek beszerzését és elrejtését látták vele szemben bizonyítottnak. Kaiser Ede így társtettesként szerepelt a vádiratban azzal, hogy tettestársa ismeretlenül maradt.

A bírósági tárgyalásra a Fővárosi Bíróságon került sor, éspedig 2004 februárjától 2004 decemberéig. A Fővárosi Bíróság végül egy nappal szenteste előtt, 2004. december 23-án tényleges életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte Kaiser Edét, Hajdú László pedig határozott ideig tartó (15 éves) fegyházbüntetést kapott. A másodfokú eljárásban Kaiser Ede büntetését helybenhagyták, Hajdú László ügyében új eljárást rendelt el a Fővárosi Ítéltábla. A vádlottak az eljárás során mindvégig tagadták, hogy ők követték el a gyilkosságot, viszont több más bűncselekményt beismertek.

Az ügy akkor vett drámai fordulatot, amikor 2006 októberében Szebenyi István amatőr hadszíntérkutató háborús sírok keresése közben elásott ruhákat, fegyvereket, lőszereket talált a Komárom-Esztergom megyei Tarján határát övező erdős területen. Bejelentését követően a nyomozás új irányt vett.² 2007. február 17-én Tatabányán elfogták a veszprémi postásgyilkossággal gyanúsított Nagy Lászlót, akinek a lakásán tartott házkutatás során előkerültek a móri bankrablásnál használt fegyverek: egy Skorpió típusú géppisztoly és egy pisztoly. Nagy László már az első kihallgatásán elismerte, hogy köze volt a móri bankrabláshoz. Vallomása szerint a gyilkosságokat egy Radó nevű szerb bűnöző követte el, aki bűntársukkal, Weiszdorn Róberttel együtt ment be a bankfiókba. Nagy László elmondása szerint ő csak sofőrként vett részt a

¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%B3ri_bankrabl%C3%A1s (letöltés ideje: 2021. 11. 19.)

² Szebenyi István egyébként pert indított a veszprémi postásgyilkosság, majd pedig a móri bankrablás ügyében kitűzött nyomravezetői díjak kifizetése érdekében is. A postásgyilkosságban betöltött nyomravezetői szerepét a bíróság ki is mondta, jogerősen pert nyert. A móri bankrablásnál kitűzött nyomravezetői díjat azonban nem akarták neki megítélni, még Alkotmánybírósághoz is fordult emiatt panaszával.

bűncselekményben. Ehhez képest Weiszdorn Róbert azt állította, hogy a rablást Nagy László tervezte ki, és ők ketten hajtották végre. A bankfiókban Weiszdorn Róbert lőtt rá a biztonsági őrre, majd kiállt a bankfiók ajtajába, és elküldte az időközben a fiókba betérni akarókat. Eközben Nagy László a fiók ügyfélterében agyonlőtte az ott tartózkodó további hét embert.

A bíróság nem tudta ezt az ellentétet tisztázni, ugyanis még a bírósági tárgyalás előtt, 2007. július 13-án Nagy László a börtöncellájában öngyilkosságot követett el. Végül 2008 decemberében az elsőfokú bíróság Weiszdorn Róbertet életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte, az elítélt legkorábban 30 év letöltése után bocsátható szabadlábra. Az ítéletet 2010. december 9-én a másodfokú bíróság súlyosította, 40 évre emelte a feltételes szabadlábra bocsáthatóság legkorábbi időpontját.

Eközben a Fővárosi Bíróság 2009. november 6-án Kaiser Edét felmentette a móri bankrablás vádjá alól, a fennmaradó (és egyébként általa elismert) egyéb bűncselekmények miatt 18 év szabadságvesztésre ítélték. Büntetésének letöltése után 2020. június 1-jén szabadult.

2. A forró nyomon üldözés veszélyei

Ahogy arról *Kriminalisztika* tankönyvünkben is írtunk, a társadalomra különösen veszélyes, a lakosság széles rétegeinek nyugalma zavaró súlyos bűncselekmények tettesének elfogását forró nyomon üldözés útján is biztosítani kell.³ Ez a forró nyomon üldözés rendkívül szervezett módon történik. Az ORFK valamennyi szolgálati ágához tartozó területi szervek kötelesek az ilyen ügyekben már a nyomozás kezdeti szakaszában egyidejű, azonnal végrehajtandó, az erők és technika összpontosított bevezetésével alkalmazott, párhuzamos, összehangolt intézkedéseket fogantatosítani a tettes kilétének megállapítására, elfogására, további bűncselekmények elkövetésének, a bizonyítékok megsemmisítésének megakadályozására.

A forró nyomon üldözés (titkos) operatív és nyílt nyomozási cselekmények olyan összessége, amelyet a rendőri szervek azonnal fogantatosítanak, mihelyt kiemelt bűncselekmény elkövetéséről tudomást szereznek. A forró nyomon üldözés vezetési-szervezési, krimináltaktikai és krimináltechnikai komplex intézkedéseket tartalmaz az alábbi célok elérésére:

- a bűncselekmény következtében beállott veszélyhelyzet elhárítása, életmentés, elsősegélynyújtás és a folyamatban levő bűncselekmény megszakítása;
- az elkövető leleplezéséhez és elfogásához szükséges információk elemzése és értékelése;
- az elkövető üldözése és elfogása, cselekményeinek feltárása, az okozott kár megtérülésének biztosítása.

³ TREMMEL Flórián, FENYVESI Csaba, HERKE Csongor: *Kriminalisztika (Forensic Science)*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 428–431.

A forró nyomon üldözést különösen akkor kell végrehajtani, amikor a „kiemelt” bűncselekmény ismert vagy ismeretlen elkövetője elrejtőzött, menekül vagy megszökött a hatóság őrizetéből, illetőleg várható elrejtőzése, az országból való távozása, öngyilkossága és:

- a bűncselekmény elkövetése óta viszonylag rövid idő telt el;
- a helyszínen és környékén, vagy az elkövető érkezési vagy menekülési útvonalán feltehetőleg a személyére vonatkozó, értékelhető és felhasználható tárgyi és személyi jellegű információk szerezhetők be.

A nyomozás kezdeti szakaszában végre kell hajtani a lehetséges információforrások haladéktalan felderítését és a szerzett információk tartalmának azonnal történő feldolgozását. Ennek érdekében:

- biztosítani kell az alapos, körültekintő panaszfelvételt; amennyiben a feljelentés halaszthatatlan nyomozási vagy operatív intézkedéseket igényel, azokat még a jegyzőkönyvbe foglalás előtt meg kell tenni (helyszínbiztosítás, nyomon üldözés megkezdése, csomópontok blokkolása, körözés elrendelése stb.);

- forró nyomon üldözést igénylő telefonbejelentéseknél az intézkedéseket haladéktalanul, az értesülés ellenőrzésével párhuzamosan kell megkezdeni, és törekedni kell a bejelentő kilétének megállapítására is;

- szükség esetén fel kell kérni a panaszost (bejelentőt, felfedező tanút stb.), hogy működjenek közre az elkövető felkutatásában, biztosítva számára a rendőri szerveket segítő állampolgárokat megillető védelmet;

- a bűncselekmény bejelentését (feljelentését) minden rendőri szerv köteles fogadni.

Szigorúan tilos hatásköri vagy illetékességi kizáró ok miatt a bejelentőt más rendőri szervhez utasítani. A rendőr (rendőri szerv vezetője), aki olyan bejelentést, értesülést kap, amelyben eljárni nem illetékes, köteles azonnal (személyesen, telefonon, rádión) jelentést tenni parancsnokának – távollétében az ügyeletes tisztnak – az illetékes rendőri értesítése végett. Szükség esetén öntevékenyen végre kell hajtania mindazokat a feladatokat, amelyek a forró nyomon üldözés sikerét biztosíthatják (helyszínbiztosítás, adatgyűjtés, tanúk visszatartása, adataik feljegyzése, üldözés megkezdése szolgálati kutya igénybevetelével, elfogás stb.);

- a helyszínre történő kiszállás gyorsaságának biztosítása mellett gondoskodni kell a helyszíni szemle adatainak azonnali értékeléséről, és ha arra lehetőség van, a szemle folytatásával egy időben, vagy szükség esetén – ha nem áll elég erő rendelkezésre – a helyszín biztosítása és a szemle megszakítása mellett intézkedni kell az elkövető felkutatására és elfogására. A helyszíni szemle részletes végrehajtását ilyen esetben későbbre kell halasztani;

- a körzeti megbízott, járőr- és őrszolgálatot, a közlekedésrendészet forgalomellenőrző, irányító szolgálatot ellátó beosztottjai, valamint az önkéntes segítők helyi és személyi ismereteit fel kell használni az elkövető felkutatásához és elfogásához;

- a körözési és egyéb nyilvántartások adatait, valamint az azonos módszerrel elkövetett bűncselekmények nyomozása során beszerzett információkat egybe kell vetni az adott nyomozás során rendelkezésre álló értesülésekkel.

Az akciócsoport szervezetében általában

- helyszíni szemlebizottság (nyomozó, technikus, orvos),

- nyomozóbrigád (legalább 3 fő) és

– gépkocsizó járőrök működnek.

Az akciócsoport parancsnoka, a csapaterő és a rendőri szerv ügyelet között folyamatos, megbízható hírösszeköttetést kell biztosítani. Az akciócsoport vezetője és tagjai között meg kell teremteni és fenn kell tartani a folyamatos hírösszeköttetést.

A forró nyomon üldözés befejeződik, amint az elsődleges halaszthatatlan nyomozási és operatív cselekmények eredményre vezettek, vagy ha az elkövető folyamatos üldözésének lehetősége megszűnt. Az eljárás további szakaszaiban értékelni kell a nyomon üldözés során szerzett információkat, és biztosítani kell azok felhasználását a nyomozás sikeres befejezéséhez.

A móri ügyben szintén sor kerül forró nyomon üldözésre. Ennek során azonban (ahogyan korábban arról már szóltunk) a rendőrség Farkas Róbertet és Horváth Szilárdot fogta el. A fennálló dokumentumok szerint külön érdekesség, hogy még a forró nyomon üldözés során elrendelt útzár és rengeteg gépkocsira kiterjedő ellenőrzés előtt a később a móri bankrablásért elítélt (illetve öngyilkossága miatt el sem ítélt) terhelteket is igazoltatták, gyorsajtás miatt meg is büntették, aztán továbbengedték őket, miközben elmondásuk szerint a bankrablásnál használt fegyver ott volt a lábuknál.

A társadalomra kiemelten veszélyes bűncselekmények esetén sajnos nagyobb százalékban fennállhat a tévedés veszélye. A közvélemény gyors eredményt vár el a rendőrségtől, és ha valakit elfognak, akkor gyors ítéletet a bíróságtól. És általában még a gyors, elrettentő ítélet sem elegendő a közvélemény szerint. Amikor a bíróság tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte Kaiser Edét és 15 évi fegyházbüntetésre Hajdú Lászlót, a másnapi újságokban az alábbi nyilatkozatokat lehetett olvasni:⁴

„Nagyon kevés, háromszor annyit kellett volna kapniuk legalább.”

„Dühít a rendőrség lassúsága és eredménytelensége.”

„Az ilyeneknek csak a halálbüntetés lehet elegendő.”

„Megérdemelték! Még szigorúbban büntetném őket, hogy a jövőben senki se merészeljen hasonló öldöklésbe fogni.”

Ilyen társadalmi nyomás mellett nem csoda, hogy miután kiderült, hogy a forró nyomon üldözés nem vezetett eredményre, a rendőrség előbb 10, majd 25 millió forint nyomravezetői díjat ajánlott annak, aki segíti kézre keríteni a móri elkövetőket.⁵ A végül 2002. július 22-én elfogott Kaiser Edét és Hajdú Lászlót régi társuk, Kiglics Attila információi alapján hozták összefüggésbe a bűncselekménnyel. Kiglics Attila a nyomravezetői díjért cserében segítette a nyomozókat. Azt állította, hogy Kaiserékkal gyerekkoruk óta barátok, több bűncselekményt is együtt követtek el. Elmondta, hogy társai a támadás előtt már két évvel tervezték a móri Erste Bank kirablását. Beszélt arról is, hogy Kaiser barátja akkor ráadásul Móron lakott, és Kaiserékre jellemző, hogy rögtön azon jár az eszük, hogy új környezetükben milyen bűncselekmény elkövetésére van lehetőség. Kiglics szerint a móri rablás után Kaisernek hirtelen sok pénze lett (később kiderült, hogy az a pénz valóban bankrablásból származott, de nem a móri bankot, hanem egy eisenstadti pénzváltót rabolt ki Kaiser Ede Ausztriában).

⁴ <https://www.blikk.hu/aktualis/tovabbra-sem-tudni-ki-olt-moron/qdxfdz0> (letöltés ideje: 2021. 11. 19.)

⁵ <https://pestisracok.hu/amikor-csodot-mondott-magyar-igazsagszolgalatas-tizenot-eve-hajtottak-vegre-mori-meszarlast/> (letöltés ideje: 2021. 11. 19.)

A nyomozás során Kaisert négyen felismerni vélték, mint azt a személyt, aki a bank ajtajában állt a „Műszaki okok miatt zárva” táblával, és elküldte a vérengzés alatt érkező ügyfeleket. A francia idegenlégiót is megjárta, az adatok szerint Skorpió gépfegyverrel rendelkező Hajdú Lászlóról pedig azt feltételezték a rendőrök, hogy ő ölte meg a bankfiókban lévőket. Bizonyítékként szolgált az a betechnikázott zárkában rögzített, kiragadott beszélgetés is, amelyben Hajdú László többek között így fogalmazott: „*mire vágtam oda azt a nyolc birkapásztort?*”.

Az azonban az iratok áttanulmányozása alapján megállapítható, hogy az igen magas nyomravezetői díjért átadott információon kívül nem sok bizonyíték volt a vádlottak ellen. A helyszínen hagyott ujjnyom, lábnyom és DNS nem egyezett sem Kaiser Ede, sem Hajdú László ujj- és lábnyomával, illetve DNS-ével, a fegyverszakértő pedig megállapította, hogy a helyszínen talált lövedékeket nem Hajdú László Skorpió gépfegyverével lőtték ki. Egyébként mindkettejüknek alibijük volt a bűncselekmény idejére, de ez már egyáltalán nem érdekelte a hatóságokat, olyan nagy volt a közvélemény nyomása. Érdekes, hogy Kaiser Ede pontosan meg tudta jelölni, hogy az édesanyjánál ebédelt a bűncselekmény elkövetésekor. Annyira pontosak voltak az emlékei, hogy az elsőfokon Kaiser Edét és Hajdú Lászlót elítélő bíró, Varga Zoltán a PTE ÁJK-n 2005. április 5-én tartott előadásában elmondta, hogy éppen a minden részletre kiterjedő alibi volt az, ami számára gyanús volt. Kaiser Ede ugyanis elmondta még azt is, hogy mit ebédelt, márpedig a bíró szerint ilyen hosszú idő távlatában erre sem ő, sem az édesanyja nem emlékezhetett.⁶

Sajnos jellemző, hogy ha egy ilyen kiemelt ügyben nyomra akad a rendőrség, akkor az esetek nagy részében az egyéb források ellenőrzése elmarad.⁷ Így volt ez a móri bankrablás esetén is, hiszen amint említettük, a valódi elkövetőket negyedórával a bankrablást követően kapták el gyorshajtásért, adataikat rögzítették is, ezt a fontos adatot azonban mégsem ellenőrizte a rendőrség. Pedig gyanút kellett volna keltenie annak az adatnak, hogy nem messze a bűncselekmény helyszínétől valakit gyorshajtás miatt kapnak el, hiszen ez éppen a menekülő elkövetőkre utal. Mivel a valódi elkövetők az elkövetéskor még büntetlen előéletűek voltak, ezért a rendőrség nem tudott mit kezdeni a helyszínen talált ujjnyomokkal, lábnyomokkal és DNS-sel, míg ha a felírt adatok alapján beidéztek volna őket, akkor lehetőség lett volna mintavételre, és hamar kiderülhetett volna, hogy ők a valódi elkövetők.⁸

⁶ Más kérdés, hogy Kaiser Ede azt mondta, hogy azért emlékezett rá, mert édesanyja mindig krumplisztészta készít neki, ha nála ebédel.

Külön csavar az ügyben, hogy a Kaiser Edének alibit igazoló barátnőt és szüleit az első büntetőeljárásban ítélező bíróság feljelentette hamis tanúzásért, el is ítélték, és csak a valódi elkövetők személyének kiderülése után mentették fel őket.

⁷ Hasonló következtetésre jut Fenyvesi Csaba is. Ld. FENYVESI Csaba: *A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák*, Belügyi Szemle, 2014/3, 30–59.

⁸ Arról nem is beszélve, hogy Nagy László egy évvel később követte el a veszprémi postásgyilkosságot, azaz alapos nyomozás esetén arra a bűncselekményre sem került volna sor.

3. A raszternyomozás szerepe a bűnüldözésben

Tankönyvünkben említjük⁹ a raszternyomozás jelentőségét is, ami a móri ügy felderítésében szintén nagy szerepet játszhatott volna. Ezt a nyomozási formát már az 1970-es évek óta alkalmazzák, és legfőképpen a nyilvántartásokhoz kötődik. Lényegében adattárakban való olyan keresést, kutatást jelent, amely mintegy szitaként (raszterként, azaz hálóként) működik, és a bűncselekményhez kötődő lehetséges elkövetőket tudja kigyűjteni, leszűkíteni, akár egyetlen személyre is.

A raszternyomozást a hagyományos nyomozási módszerektől három ismerv különbözteti meg:

1. a számítógépes keresést, kutatást adattárakban (nem az utcákon, nem a határonál stb.) folytatják,
2. a kutatás rendőrségi-bűnügyi adatokon túlmenően más nyilvántartásokra is kiterjed,
3. meghatározott személyek után nyomoznak, akik bizonyos kritériumoknak megfelelnek. (A kiválasztott személyek semmit nem sejtenek arról, hogy adatellenőrzés alatt állnak.)

A nyomozási módszer európai és amerikai megjelenését követően több jogi, alkalmazhatósági aggály is felmerült, ezek között a leglényegesebbek:

– a nyilvános és nem nyilvános adatok szabad felhasználásával előtérbe kerülnek a gyanúsítások;

– a nyomozóknak lehetőségük van arra is, hogy ezeket az adatokat bárkiről, bármilyen célból tárolhassák;

– a hivataloknak terjedelmes banki és telekommunikációs információt kell összegyűjteniük, így a számlatulajdonosokról, a számlán történő tranzakciókról, magánszemélyek és vállalkozások levelezéseiről, postai szolgáltatások igénybevételéről, címzettekről, postafiókokról, valamint adatokat kell szolgáltatniuk arról, hogy ki, mikor, melyik mobiltelefonról kit hívott, és ki, kinek, mikor küldött e-mailt; a légi közlekedésben részt vevőket külön is vizsgálják;

– egyes országokban a biometriai ismertetőjelek bekerülnek az útleveélbe, illetve a személyigazolványba;¹⁰

– bekerül az információs adatbázisba a külföldi állampolgárok vallási hovatartozása is, holott például a német alkotmányban e kérdés feltevése csak akkor megengedett, ha attól valamilyen jog, illetve kötelesség függ;

– az adatok tárolási idejét 5-10 évről 10-15 évre emelték több helyen.

Mіндеzen aggályok miatt az 1990-es években lanyhult a raszternyomozás gyakorlati alkalmazhatósága, ám az a 2001-es amerikai terrormerényletek után ismét előtérbe került.

Amint a korábban említettekből is kiderül, a közúti nyilvántartásban szerepelt, hogy a valódi elkövetőket a bűncselekmény elkövetése után negyedórával kapták el

⁹ TREMMEL, FENYVESI, HERKE: *l. m.*, 236–238.

¹⁰ Sokak szerint önmagában ezen adatok rögzítésének megengedhetősége is kétségeket kelt.

gyorshajtás miatt. Ha a közúti nyilvántartás adatbázisát összekötötték volna a bűnügyi nyilvántartással, akkor az önmagában nem hozott volna semmilyen eredményt, hiszen Nagy Lászlóék ekkor még nem szerepeltek a bűnügyi nyilvántartásban. Ugyanakkor, ha a bűnügyi adatbázist kellő alapossággal vizsgálták volna meg, akkor kiderülhetett volna, hogy a veszprémi postásgyilkosság során rögzített DNS-minták azonosságot mutatnak a móri ügyben rögzítettekkel (legalábbis Nagy László vonatkozásában). Erre azonban nem került sor.

Nyilvánvalóan ilyen mennyiségű adatot hagyományos módon nem lehet feldolgozni. Éppen ezért lesz mind nagyobb a jelentősége a mesterséges intelligenciának (a továbbiakban: MI) a bűnügyi felderítésben. Az MI képes arra, hogy igen nagy mennyiségű tényadatot dolgozzon fel, és ennek alapján képes az összegyűjtött adatok gyors és pontos elemzésére, ami a nem MI-alapú adatfeldolgozásnál és adatelemzésnél sokkal nagyobb hatékonyságot eredményezhet.¹¹ Sokan úgy képzelik, hogy a mesterséges intelligencia-rendszerek megjelenése a távoli jövő. Ugyanakkor számos példa mutatja, hogy ez már a jelen. Az MI-rendszerek használata már a bűnüldözési tevékenységekben is valóság, és várhatóan ez az elkövetkező években csak egyre növekszik és fokozódik. Egyes országokban már MI-robotokat használnak különféle feladatokhoz, például járőrözéshez, megfigyeléshez, bombabontáshoz, arcfelismeréshez stb.¹² Az már csak pénz és akarat kérdése, hogy mikor kerül alkalmazásra hazánkban is szélesebb körben. Az biztos, hogy ha 2002-ben már lett volna ilyen mennyiségű adathalmaz feldolgozására alkalmas MI-rendszer (és lett volna megfelelő mennyiségű adat), akkor nem került volna sor téves elítélésre, és legkésőbb a veszprémi postásgyilkosság során rögzített DNS-adatok felvitelét követően elfogták volna a valódi elkövetőket.

Justizmordok mindig is voltak, és valószínűleg mindig is lesznek. A cél az, hogy legalább azokban az esetekben ne vezessen tévútra a nyomozás (különösen ne szülessen téves bírósági ítélet), ahol a rendelkezésre álló adatok megfelelő feldolgozásával ez kikerülhető lenne. Az itt ismertetett móri ügy az egyik legkiválóbb példa erre.

Irodalomjegyzék

1. Fabio BASILE: *Diritto penale e Intelligenza Artificiale*, *Giurisprudenza Italiana*, 2019.
2. Riccardo BORSARI: *Intelligenza Artificiale e responsabilità penale: prime considerazioni*, *Media Laws*, 2019/3.
3. FENYVESI Csaba: *A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák*, *Belügyi Szemle*, 2014/3.
4. TREMMEL Flórián, FENYVESI Csaba, HERKE Csongor: *Kriminalisztika (Forensic Science)*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009.

¹¹ Riccardo BORSARI: *Intelligenza Artificiale e responsabilità penale: prime considerazioni*, *Media Laws*, 2019/3, 266.

¹² Fabio BASILE: *Diritto penale e Intelligenza Artificiale*, *Giurisprudenza Italiana*, 2019, 68.

Források

1. https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%B3ri_bankrabl%C3%A1s (letöltés ideje: 2021. 11. 19.)
2. <https://www.blikk.hu/aktualis/tovabbra-sem-tudni-ki-olt-moron/qdxfdz0> (letöltés ideje: 2021. 11. 19.)
3. <https://pestisracok.hu/amikor-csodot-mondott-magyar-igazsagszolgalatas-tizenot-eve-hajtottak-vegre-mori-meszarlast/> (letöltés ideje: 2021. 11. 19.)

KÁDÁR HUNOR

Aki vallási motivációból ölt – a nădragi sorozatgyilkos

The Man Who Killed for Religious Reasons – The Serial Killer from Nădrag

Abstract: The present study is intended to illustrate the activities of a serial killer who committed a series of crimes in a small village. During the investigation, the police interrogated several suspected candidates but excluded them from the list of potential perpetrators due to lack of motive. Finally, by narrowing down the investigation to include psychiatric patients, the perpetrator, who was member of an aggressive religious sect, was identified. The serial killer testified that he had planned to commit further murders and showed no remorse at all, but instead he regretted killing so few unbelievers.

Keywords: serial killer, detective, psychiatric patient, confession, religious fanatic

Összefoglaló: Jelen tanulmány egy olyan sorozatgyilkos tevékenységét hivatott bemutatni, aki egy kis községben követte el a bűncselekményeket. A nyomozás során a rendőrség több gyanúsított jelöltet is kihallgatott, de az indíték hiánya miatt kizárta őket az elkövetők köréből. Végül, leszűkítve a nyomozást a pszichiátriai betegek körére, sikerült azonosítani az elkövetőt, aki egy agresszív vallásos szekta tagja volt. A sorozatgyilkos beismerő vallomást tett, amelyben elmondta, hogy újabb emberölések elkövetését tervezte, és egyáltalán nem tanúsított megbánást, hanem azt sajnálta, hogy ilyen kevés hitetlent sikerült megölnie.

Kulcsszavak: sorozatgyilkos, nyomozó, pszichiátriai beteg, beismerő vallomás, vallási fanatikus

1. Bevezető gondolatok

Jelen bűneset bemutatása a gyilkosságok miatt folyó nyomozást vezető Dumitru Ceacănica ezredes leírásai alapján történt. A helyi rendőri szervezeteknek nem sikerült azonosítaniuk a sorozatgyilkost, ezért az ügyet átadták a fővárosi rendőrségnek, amely legjobb nyomozóját, Dumitru Ceacănícát bízta meg az ügy vezetésével. Az ezredes naplójában bemutatja nyomozói karrierje legemlékezetesebb bűneseteit, amelyek között szerepel a nădragi sorozatgyilkos esete is.¹ Egyéb forrás hiányában jelen tanulmány

¹ Dumitru CEACĂNICA: *Amintirile unui criminalist (Egy kriminalista emlékezései)*, Ed. Lucky, București, 1995.

kizárólag az ezredes naplójára támaszkodik, amely sajnos semmilyen információval nem szolgál az ügyben foganatosított bírósági eljárásról és a bíróság elmarasztaló ítéletéről.

2. Gyilkosság rázza meg a kis községet

1961. április 26-án egy munkás holttestét találták meg a Lugos közelében fekvő Nădrag község patakjának a partján. S. D. áldozatot többszöri késszúrással ölték meg. A községben addig soha nem követtek el szándékos emberölést. A nyomozás kezdeti szakaszában megállapították, hogy az áldozat 22 órakor hagyta el a gyárat, és hazafelé indult. A tettes az áldozatot a patak partjáig követte, ahol elkövette a gyilkosságot.

3. Féltékenységből elkövetett emberölés?

Az áldozat nőcsábász volt, mielőtt megnősült, öt élettársi viszonya volt, egyik viszonyát házassága után is folytatta. Kiderült, hogy S. D. barátja, I. M. a bűncselekmény helyszínétől számított hatvan méterre lakott. I. M. feleségét az áldozat gyakran meglátogatta a kenyérüzletben, ahol elárusítóként dolgozott, illetve S. D. a nő lakásán is többször járt, amikor férje távol volt. Első ránézésre úgy tűnt, hogy egy féltékenységből elkövetett gyilkossággal állunk szemben. A boncolás során kiderült, hogy az áldozat gyomrában megemésztetlen spenót volt található. Egy tanú elmondása szerint a gyilkosság estéjén I. M. és felesége ugyanazon az útvonalon ment haza a moziból 22:30-kor, amelyen az áldozat is haladt. Kiderült, hogy az áldozat csak szalonnát vitt magával a gyárba, tehát nem ehetett ott spenótot. Következésképpen, miután elhagyta a munkahelyét, az áldozatot valahol spenóttal kínálták meg. A tanúk elmondása szerint I. M. felesége a gyilkosság napján spenóttal a zacskójában ment haza az üzletből. Maga I. M. is elismerte, hogy a gyilkosság napján felesége spenótot készített. Egyre több olyan adat került napvilágra, amely arra utalt, hogy a gyilkosság elkövetője I. M.

4. Újabb gyanúsított jelöltek

A nyomozás során az is kiderült, hogy a gyilkosság előtt nem sokkal az áldozat megnyert egy bírósági pert, amelynek következtében S. M. bérlőt kilakoltatták az áldozat lakásából. A kilakoltatás után S. M. halálosan megfenyegette az áldozatot. A gyilkosságot követően S. M. arcán karcolások voltak láthatók, ezért ő lett a fő gyanúsított, és azt feltételezték, hogy bosszúból követte el a gyilkosságot. Utólag azonban minden kétséget kizáróan kiderült, hogy S. M. feji sérülését nem a gyilkosság során szerezte, ezért törölni kellett a gyanúsítottak listájáról.

Előkerült egy harmadik gyanúsított is! Néhány órával a gyilkosság előtt egy nő jelentette a helyi rendőrségen, hogy egy P. I. nevű, ittas állapotban levő személy késsel a kezében azzal fenyegetőzött, hogy megöli az összes adósát, akiknek hitelben alkoholt adott el. Azt mondta, hogy azok családjának sem kegyelmez, akik lisztet ígértek pálinkáért cserében. Mivel az áldozat barátjának, I. M.-nek a felesége lisztet is osztott a kenyérüzletben, a nyomozók fejében megfordult az a feltételezés is, miszerint P. I. valójában I. M.-et akarta megölni, és mivel ittas állapotban volt, összekeverte őt S. D. áldozattal, aki a sötétben hasonlított I. M.-hez, és aki azon az útvonalon ment haza, ahol I. M. szokott. A nyomozók megtalálták P. I. nadrágját, amelyet a gyilkosság estéjén viselt, és amelyen vérfoltok voltak találhatóak. A laboratóriumi vizsgálatok értelmében a nadrágon emberi vér volt annak ellenére, hogy P. I. azt állította, hogy egy disznóölés során vérezte össze a nadrágját. Ettől a pillanattól kezdve az ügyben P. I. lett a fő gyanúsított. Rövid időn belül kiderült, hogy nem sokkal a gyilkosság előtt P. I. keze megsérült, miközben szerelte a biciklijé láncát, és valószínűleg akkor vérezte össze a nadrágját. Tehát mégsem P. I. volt az elkövető.

5. A gyilkos újra lecsap

1961. május 22-e este egy újabb gyilkosságot követtek el. Az áldozat P. P. munkás volt, aki ugyanabban a gyárban dolgozott és ugyanabban a Nádrag meletti faluban lakott, mint az előző áldozat. P. P. lakása, ahol bérben lakott, az első gyilkosság helyszínéhez viszonyítva ellentétes irányban helyezkedett el. Az elkövető az áldozatot saját lakásán támadta meg 20 óra tájékán. Az elkövető nem tört be a lakásba, amelynek ajtaja nyitva volt, és a kulcs a zárban sértetlenül hevert. A tettes egy kemény tárggyal ütötte fejbe az áldozatot, amely valószínűleg egy kalapács volt. A nyomozók azt feltételezték, hogy mindkét bűncselekményt ugyanaz a tettes követte el. Feltételezésüket két dologra alapozták. Egyrészt egy olyan községben, ahol addig nem követtek el egyetlen emberölést sem, minimális volt annak az esélye, hogy ilyen rövid idő alatt két gyilkosságot is elkövessenek. Másrészt azt sem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy mindkét áldozat ugyanabban a gyárban dolgozott.

6. Elkövető helyett újabb áldozat

A rendőrök azonnal a gyilkosság helyszínére siettek, majd igénybe vették a nyomozó kutyát, aki a szagokat követve annak a gyárnak az udvarára vezette őket, ahol a két áldozat dolgozott. A kutya bement az asztalosműhelybe, amelynek ajtaja nyitva volt annak ellenére, hogy aznap nem dolgozott ott senki. A műhelyben a nyomozókat igen nagy meglepetés várta. Ahelyett, hogy megtalálták volna az elkövetőt, egy újabb áldozatra bukkantak. A földön L. P. munkás feküdt kómában, akinek a fején súlyos sérülések voltak, amelyeket valószínűleg azzal a kis fejszével okoztak, amely a földön hevert

véresen. Az áldozatot kórházba szállították, ahol a gyors orvosi beavatkozásnak köszönhetően túlélte a támadást, viszont a súlyos feji sérülések következtében nem tudott már beszélni és írni, ezért nem tudta elmondani, ki volt a tettes. A kutya sajnos nem talált újabb nyomokat, ezért nem tudták tovább követni a tettest.

7. Az elkövető pszichiátriai beteg

A nyomozók úgy vélekedtek, hogy amennyiben elfogadjuk a tényt, miszerint a három bűncselekményt egyazon tettes követte el, már nem tartható fenn az I. M. ellen felhozott gyanú, miszerint S. D. áldozatot féltékenységből gyilkolta volna meg, ugyanis semmilyen indíték sem hozható kapcsolatba I. M. részéről a másik két áldozattal. A nyomozók arra az elhatározásra jutottak, hogy az összes gyilkosságot és gyilkossági kísérletet egyazon tettes követte el, ugyanis egyik bűncselekmény sem volt racionálisan magyarázható egy konkrét indítékkal. Azt is feltételezték, hogy az elkövető pszichiátriai beteg, ugyanis az utolsó két áldozatnak nem voltak ellenségei vagy káros szenvedélyei, és pozitívan voltak megítélve abban a közösségben, ahol éltek. A további nyomozás során azon személyeket próbálták megtalálni, akik néha furcsán, megmagyarázhatatlanul viselkedtek, de a mindennapi életben, munkájuk során beszámíthatók voltak, és éppen ezért nagyon nehéz volt őket azonosítani. Ezen pszichopaták önkívületi állapotba eshetnek, ha egyedül, elszigetelten vannak, de általában teljesen normálisan viselkednek és beszélnek, elrejtik a nyilvánosság előtt pszichiátriai betegségüket. A nyomozók arra is felfigyeltek, hogy mindhárom áldozat jó munkás volt, és a közösség, amelyben éltek, értékelte őket.

8. Forró nyomon

További munkájukat a nyomozók a községben élő pszichiátriai betegek ellenőrzésére összpontosították. A felügyelet alá vont pszichiátriai betegek között volt M. M. is, aki ugyanabban a gyárban dolgozott, mint a három áldozat, és az elmúlt időszakban furcsán viselkedett. Az első gyilkosság elkövetése után még ünnepnapokon kívül is templomba járt, és a megszokottnál gyakrabban gyűjtött gyertyát. Az M. M.-mel folytatott beszélgetésekből és a környezetében élők elmondásai alapján a nyomozók arra a következtetésre jutottak, hogy a gyanúsított pszichiátriai beteg, aki misztikus alapú önkívületi állapotba szokott esni. Az egyik lakos elmondása alapján hozzávetőleg tíz évvel ezelőtt M. M. azt mondta, hogy ha elkapna egy bűnözőt a háza közelében, fejbe ütné a nyakszirt tájékán. Érdekes módon P. P. áldozatot éppen azon a testrészen ütötte meg a kalapáccsal az elkövető. Az is kiderült, hogy M. M. – aki 33 éves volt, és aki négy elemi osztályt végzett – öt testi sértést követett el az elmúlt tíz évben anélkül, hogy bármilyen indítéka is lett volna. Ugyanakkor a nyomozók azt is megtudták, hogy M. M. egy vallásos szekta tagja volt, és a környezet, amelyben felnőtt, és a baráti köre rossz hatást gyakoroltak rá. A tanúk azt is elmondták, hogy M. M. az utóbbi két áldozat halálát megelőző órákban az

áldozatok társaságában tartózkodott. Más tanúk arról számoltak be, hogy a gyilkosságok elkövetésének estéjén M. M. a két áldozattal, P. P.-vel, illetve L. P.-vel beszélt, és az S. D. sérelmére elkövetett gyilkosság estéjén az emberölés helyszínének közelében látták.

Az is kiderült, hogy M. M. több tanúnak is azt mondta, hogy L. P. rosszat akar neki csinálni, és hogy megpróbálta őt megölni. A gyanúsított erőfeszítéseket tett, hogy kövesse a nyomozás menetét. E célból rábírta a testvérét, hogy vegye fel a kapcsolatot az egyik tanúval. Ugyanakkor megpróbált megvesztegetni másik két tanút, hogy számára kedvező tartalmú nyilatkozatot tegyenek. A község patikusától megpróbált mérget vásárolni, ugyanis félt attól, hogy L. P. – aki túlélte a támadást – le fogja őt leplezni. A nyomozók attól tartottak, hogy a gyanúsított öngyilkos lesz, ezért felvették a kapcsolatot a patikussal, és megkérték, hogy patkányméreg helyett ártalmatlan metilinkékoldatot adjon el M. M.-nek. Hat órára rá, hogy megkapta a patikustól az anyagot, M. M.-et letartóztatták. Nála volt az oldat is, amelyet végül nem ivott meg.

9. Beismerő vallomás

Miután szembesítették a bizonyítékokkal, M. M. elismerte mindhárom bűncselekmény elkövetését. A gyanúsított nyilatkozata alapján a nyomozók megtalálták a bűncselekmények elkövetésének eszközeit, a corpus delictiket. M. M. elkísérte a nyomozókat a lakása mögötti erdőbe, ahol egy fa odújában találtak egy szuronyt és egy fanyelű borotvát, amelyeket elmondása szerint újabb gyilkosságok elkövetése céljából vett volna igénybe. A gyanúsított elismerte, hogy újabb gyilkosságok elkövetésére készült. Amikor letartóztatták, M. M.-nek egy listája volt azokról, akiket meg szeretett volna ölni, mivel szerinte ateisták voltak. Elmondása szerint „*az Úr azt akarta, hogy ezek haljanak meg*”. A listán szereplő személyek közül többet észrevett, miközben „*káromolták az Urat*”.

10. A gyilkos egy vallási fanatikus

M. M. egy műveletlen, vakbuzgó hívő volt, aki egy agresszív szektához tartozott. Az utóbbi időben csillagjegyekkel kapcsolatos könyveket tanulmányozott, amelyek elmondása szerint a gyilkosságok elkövetésére ösztönözték. M. M. meg volt győződve arról, hogy a bűncselekmények elkövetése révén „*áldozatot mutat be a hit oltárán*”. A gyanúsított vallásos fanatizmusát igazolta egy levél is, amelyet az egyik közeli község papjának írt, és amelyben felkérte azt, hogy „*távolítsa el a csillárról a nyolc orozslánfejet*”. M. M. elismerte, hogy meg akarta ölni a papot, mivel az bálványokat tartott a templomban. Tervét nem fejezte be, ugyanis a csillagjegyekről szóló könyvekben az állt, hogy „*akkor távolíthatasz el egy papot, ha tudod helyettesíteni*”, azonban neki nem volt papi végzettsége. M. M. meg volt győződve arról, hogy „*isten, szent küldetést*” teljesít a hitetlenek megvilkolásával. A nyomozás során semmilyen megbánást sem tanúsított, sőt dühös volt, hogy terve meghiúsult és csak három hitetlent sikerült megölnie.

Irodalomjegyzék

1. Dumitru CEACANICA: *Amintirile unui criminalist (Egy kriminalista emlékezései)*, Ed. Lucky, București, 1995.

MÁTYÁS SZABOLCS

A verziók szerepe a Teréz körúti robbantás nyomozása során

The Role of Versions in the Investigation of the Teréz Boulevard Blast

Abstract: On 24 September 2016, a terrorist act, which had never happened before in Hungary, was committed in Budapest. The perpetrator wanted to kill two police officers on duty in a premeditated bombing. The study presents one element of forensic thinking, the thinking in versions, based on the assassination attempt that came to be known as the Teréz Boulevard bombing. In addition to describing the material facts of the crime and the main investigative measures, the author places the main emphasis on the versions set up during the investigation and shows what roles each version played in the investigation.

Keywords: criminalistics, forensic science, criminalistic thinking, blasting, Teréz Boulevard

Összefoglaló: 2016. szeptember 24-én egy olyan terrorcselekményt követtek el Magyarországon, amelyre korábban hazánkban nem volt még példa. Két, szolgálatban lévő rendőrt kívántak előre kitervelten, egy robbantásos merénylet során megölni. A tanulmány a Teréz körúti robbantás néven elhíresült merénylet alapján mutatja be a kriminalisztikai gondolkodás egyik elemét, a verziókban történő gondolkodást. A bűncselekmény történeti tényállása és a főbb nyomozási cselekmények ismertetése mellett, a szerző a fő hangsúlyt a nyomozás során felállított verziókra helyezi, bemutatva azt, hogy az egyes verziók milyen szerepet játszottak a nyomozás során.

Kulcsszavak: kriminalisztika, kriminalisztikai gondolkodás, robbantás, Teréz körút

1. Bevezetés, a verziók szerepe a nyomozásban

Nem szerencsés a kriminalisztikai gondolkodás egyes elemeit rangsorolni, azt azonban megállapíthatjuk, hogy a verziókban történő gondolkodás képessége a legfontosabbak között található. Ahhoz, hogy a nyomozás objektív legyen, ne egy preconcepció alapján folyjék a nyomozás, mindenképp szükséges az, hogy olyan logikusnak tekinthető, egymással versengő hipotéziseket (feltevés, sejtés) állítsunk fel,¹ amelyek reális magyarázatot adhatnak a bűncselekmény indítékára, az elkövetőre stb. A hipotézis mindaddig csak egy logikusnak tekinthető feltevés marad, amíg nincs bizonyítva

¹ MÉSZÁROS Bence: *A kriminalisztika hipotézisei*, Belügyi Szemle, 2021/10, 1772.

vagy megcáfolva; egy verziónak az igazságát csak a bizonyítottsági foka (plauzabilitása) alapján lehet meghatározni.² Amennyiben verziókban gondolkodunk, úgy legalább két hipotézist kell felállítanunk, a monoverziós (egyverziós) gondolkodás ugyanis tévútra viheti a nyomozót, mivel csak egy lehetséges „úton” gondolkodik (ez alól kivételként említhetjük meg a teljesen egyértelmű ügyeket)³.

„A kriminalisztikai gondolkodásban, kriminalisztikai megismerésben a verziók azok a többé vagy kevésbé valószínű lehetőségek, feltételezések, amik a rendelkezésre álló adatok alapján hihető magyarázatot nyújtanak a kriminalisztikai kérdésekre. Fogalmazhatunk úgy, hogy a verziók kizárása vagy megerősítése a nyomozás gyakorlati célja.”⁴

A felállítandó verzióknak nincs felső határa, azt azonban a krimináltaktikai szakirodalom is megemlíti, hogy a verziók felállításánál a konkrétság és a tényhez kötöttség fontos tényező, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, ez pedig a józan ész határain belül tartja a reálisan felállítható verziók számát.⁵ A verziók ellenőrzése során alapvetően fogalmazható meg a párhuzamos és a többoldalú ellenőrzés, illetve az optimális sorrendben és az összes verzióra kiterjedő ellenőrzés. Ezek alapján a verziókat közel azonos időben szükséges ellenőrizni (párhuzamos ellenőrzés), azonban vannak bizonyos esetek, amikor egy verzió elsőbbséget élvezhet a többi verzióval szemben (sorrend). Az ellenőrzés az összes verzióra ki kell hogy terjedjen, és többféle adat beszerzése szükséges egy verziónak az igazolása vagy kizárása érdekében (többoldalú ellenőrzés). A Teréz körúti robbantás esetében a verziók ellenőrzésének főbb elvei maradéktalanul teljesültek, amiben nyilvánvalóan közrejátszott az ügy kiemelt volta, és az, hogy több száz nyomozó dolgozott az ügyön.

Lehetséges olyan verziót felállítani, amely az ügy egészére vonatkozik, azonban vannak részverziók is, amelyek az ügy egy részére vonatkoznak csupán. Jelen ügy kapcsán Papp Károly akkori országos rendőrfőkapitány hét verzióról tett említést. A nyomozás érdekeire hivatkozva azonban ezen verziókat nem hozta nyilvánosságra. Jelen tanulmány öt olyan, az ügy egészére vonatkozó verziót ismertet, amelyek reális magyarázatot adhattak a nyomozás kezdetén a bűncselekmény elkövetésére. Az alábbiakban látható, hogy a verziók többsége két vagy akár több alverzióra is bontható, vagyis a verziók száma eléri a főkapitány által említett hét darabot, sőt meg is haladja azt.

Előfordulhat, hogy a felállított verziók ellenőrzése után sincs az ügy megoldva. A kriminalisztikai szakzsargonban ekkor azt mondják, hogy „holtpontra jutott a nyomozás”, amelynek több oka is lehet: 1. nem lett a megfelelő verzió felállítva, 2. egy jól felállított verzió tévesen került kizárásra. Ekkor ismét érdemes ellenőrizni a korábbi verziókat, s ha ez sem vezet eredményre, akkor újabb verziót (verziókat) kell felállítani. A Teréz körúti robbantás során a felállított verziók száma elegendő volt, nem jutott holtpontra a nyomozás, így nem volt szükség újabb verziók felállítására.

² PETRÉTEI Dávid: *A bizonyítékok ismeretelméleti megközelítéséről*, Belügyi Szemle, 2018/4, 60.

³ MÉSZÁROS: *i. m.*, 1778.

⁴ PETRÉTEI Dávid: *Verziók = Kriminalisztika*, szerk. FENYVESI Csaba, HERKE Csongor, TREMMEL Flórián, (megjelenés alatt).

⁵ Napjainkban egyre több „digitális nyomot” hagyunk magunk után, amelyek a verziók felállításához is jelentősen hozzájárulhatnak. Ld. NYITRAI Endre: *Az interoperabilitási e-nyomozás alapjai*, Belügyi Szemle, 2021/10, 108–121.

2. Távirati stílusban a Teréz körúti robbantásról

A Budapest, Teréz körút 4. szám alatt 2016. szeptember 24-én 22 óra 36 perckor nagy erejű robbanás történt, melynek következtében három személy sérült meg. A helyszínen tartózkodó két rendőr súlyosan, közülük a járőrpáros hölgy tagja életveszélyesen, egy közelben tartózkodó civil személy pedig könnyebben sérült meg. Kezdetben gázrobbanásra gyanakodtak, azonban hamarosan beigazolódott, hogy szándékos robbantás történt, melyet a helyszíni szemle során talált nagy mennyiségű szeg és a lőporszag is megerősített (1. ábra).



1. ábra: A Teréz körúti robbantás helyszíne⁶

Kezdetben a BRFK Nyomozó Főosztály Életvédelmi Osztálya, majd a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda folytatta a nyomozást. Miután egyértelművé vált, hogy a bűncselekményt a két rendőr sérelmére követték el, a nyomozást a Központi Nyomozó Főigazgatóság vette át. A nyomozás kezdeti felderítési szakaszában a nyomozó hatóságot a verziók felállításában nem köti az ügyész, mivel ebben a fázisban csupán törvényességi felügyeleti jogkört gyakorol a nyomozás felett. Amennyiben a felderítés vizsgálatát alakul, úgy a „reálbizonyítással” kapcsolatos döntések körére vonatkozó kontroll – így a verziók ellenőrzésének köre – szintén átkerül a nyomozó hatóságtól az

⁶ https://index.hu/belfold/2017/11/17/terez_koruti_robbanto_eletfogytiglan/ (letöltés ideje: 2021. november 22.)

ügyészségre. A vizsgálat során az ügyészségnek már a vádemelést követő bírósági eljárásban lefolytatandó bizonyítási eljárás követelményeit szem előtt tartva kell meghatározni a bizonyítékok beszerzésének körét és módját.⁷

3. A Teréz körúti robbantás verziói

A robbantást követő napon (szeptember 25.) Papp Károly országos rendőrfőkapitány sajtótájékoztatóján bejelentette, hogy hét verziót állítottak fel a bűncselekmény elkövetésének lehetséges okaival kapcsolatban.⁸ Ezeket a főkapitány a sajtótájékoztatóján nem részletezte, azonban egyes verziók a nyomozás során sajtónyilvánosságot kaptak, melyből lehet következtetni a felállított verziók többségére. Az alábbiakban nézzük meg, hogy milyen lehetséges verziókat állítottak fel a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatban.

2.1. A rendőrséggel szembeni támadás

A rendőrséggel szembeni támadás verziója tűnt az egyik legvalószínűbbnek, mivel egyértelműen rendőröket ért a támadás, ráadásul egy olyan helyen történt a robbantás, amelyen már másfél éve rendszeresen járőröztek a rendőrök, vagyis az elkövető tudhatta azt, hogy ott el fog haladni a járőrpáros.⁹ Papp Károly országos rendőrfőkapitány a robbantást követő napon már azt nyilatkozta, hogy „*kétséget kizárólag megállapítottuk, hogy a rendőreink voltak a támadás célpontjai*”.¹⁰ A verzió felállításánál olyan személyekre lehetett gondolni, akiket a bűncselekmény elkövetését megelőző időszakban valamilyen sérelem érhetett a rendőrség részéről. A feltételezett elkövető lehet egy panaszos ügyfél, de olyan személy is, akit a 2006. októberi tüntetéssorozat során ért valamilyen sérelem.¹¹ Nem volt kizárható továbbá az sem, hogy egy, a testülettől eltávolított volt rendőr az elkövető, aki így próbálta megtorolni a leszerelését.

2.2. Személyes érintettség, bosszúvágy

A bűncselekmény elkövetése után, a sértettek kihallgatásáig feltételezhető volt az is, hogy konkrétan valamilyik rendőr ellen irányult a támadás. A támadás oka lehet a munkával összefüggő vagy attól teljesen független, magánéleti természetű is. A munkával összefüggő verzió esetén olyan személyre lehetett gondolni, akivel szemben a

⁷ VÁRI Vince: *Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban = III. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia: tanulmánykötet*, szerk. MARTON Zsuzsanna, NÉMETH Kornél, PÉTER Erzsébet, Nagykanizsa, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 2019, 56.

⁸ Megjegyzendő, hogy az elkövetővé válás okai más bűncselekmények esetében is kiemelt jelentőséggel bírhatnak. MADAI Sándor: *A család büntetőjogi értékelése*, HVG-ORAC, Budapest, 2011, 216–222.

⁹ „A rendőreinket ki akarták végezni” – hajtóvadászat a robbantó ellen https://hvg.hu/itthon/20160925_terez_koruti_robbantas (letöltés ideje: 2021. november 22.)

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=hplRQ0uAuZc> (letöltés ideje: 2021. november 22.)

¹¹ DEZSÓ András: *A 2006-os zavargások résztvevői között is keresik a Teréz körúti robbantót*, 2016, https://index.hu/belfold/2016/10/06/a_2006-os_zavargasok_resztvevoi_kozott_is_keresik_a_terez_koruti_robbantot/ (letöltés ideje: 2021. november 22.)

járőrpáros egyik tagja (vagy mindkét tagja) intézkedett, és az intézkedés valamilyen vélt vagy valós sérelmet okozott a számára. A férfi sértett kihallgatását követően e verzió elvetésre került (néhány nappal a robbantás után volt kihallgatható állapotban), mivel a sérült rendőr úgy nyilatkozott, hogy nem volt olyan intézkedésük, amely bárkinél jelentősebb sérelmet eredményezett (a járőrpáros intézkedéseit egy évre visszamenőleg ellenőrizték).¹² A személyes érintettség kapcsán az is felmerülhetett, hogy a járőrpáros hölgy tagja a Budapesti Rendőr-főkapitányság egyik toborzóplakátján is szerepelt, amellyel esetlegesen unszimпатиát keltett valakiben.

A magánéleti természetű bosszú ugyancsak hamar ki lett zárva, mivel nem tudnak olyan haragosról, volt barátról vagy barátnőről, aki ilyen módon torolná meg a korábbi sérelmeit.

2.3. Politikai zavarkeltés

A zavarkeltés verziója kapcsán két alverziót vázolhatunk fel. Az egyik a nemzetközi szál, a külföldi titkosszolgálatok zavarkeltő tevékenysége, a másik pedig a hazai politikai vonal, a szélsőséges csoportok zavarkeltő munkája.

A nemzetközi politikai életben nem példanélküli az, hogy egy másik ország titkosszolgálat próbál beavatkozni egy másik ország belügyeibe. Gondolhatunk például a kilencvenes évek robbantásos merényleteire, amelyet többen is kapcsolatba hoztak a szlovák titkosszolgálattal.¹³

A hazai titkosszolgálatok nem jelezték a hazai szélsőséges csoportok aktivitását, relatíve nyugodt periódusukat mutatták a magyar szélsőséges eszméket valló politikai csoportok, azonban ez a verzió sem volt kizárható a nyomozás kezdetén.

Kérdésként merülhet fel, hogy mi értelme lett volna a politikai zavarkeltésnek. A válasz roppant egyszerű, a robbantást követő hétvégén rendezték azt a népszavazást, amely arról volt hivatott dönten, hogy a magyar Országgyűlés felhatalmazása nélkül az Európai Unió telepíthet-e ez ország területére nem magyar állampolgárságú személyeket. A népszavazásnak itthon és külföldön is voltak ellenzői, így nyolc nappal a szavazás előtt joggal állították fel ezt a verziót is.

2.4. Szervezett bűnelkövetői csoport

A hazai bűnelkövetői csoportok nem mutattak különösebb aktivitást, ezért a kevésbé valószínű verziók közé tartozott, hogy valamely szervezett bűnelkövetői csoport követte el a bűncselekményt, azonban természetesen ezt sem lehet teljes bizonyossággal kizárni.

2.5. Magányos elkövető

Az elkövetés helyszíne alapján már a nyomozás elején ki lehet zárni vagy verzióként lehet kezelni a magányos elkövető teóriáját. A magányos elkövetőket, tettük sokszor megmagyarázhatatlan volta miatt, magányos örülteknek is nevezzük.¹⁴ A pszichológiai és

¹² RUBOS Szilvia: *A Teréz körüti robbantás nyomozása és kommunikációja*, Budapest, 2021, 42.

¹³ KENDE Péter: *Titkos magyar szolgálatok*, Hibiszkusz könyvkiadó Kft., 2004, 78.

¹⁴ SIVADÓ Máté: *Bűnismétlők, visszaesők = Alkalmazott kriminológia*, szerk. BARABÁS Andrea Tünde, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 153–160.

az elmeorvosi vizsgálatok beszámíthatónak (vagyis büntethetőek) ítélik, de a szakértők többnyire megállapítják, hogy súlyos személyiségzavarban szenvednek.

A magányos elkövetők kiszűrése a legnehezebb a rendvédelmi szerveknek, mivel többnyire nem tagjai szélsőséges szervezeteknek, radikális vallási csoportoknak, egy részük pedig látszólag jól beilleszkedett a társadalomba és átlagon felüli intelligenciával is rendelkezik. A magányos elkövetőket – a sokak által új típusú terroristáknak nevezett személyeket – több csoportba lehet sorolni.

– egyszemélyes terrorsejtek: többnyire az iszlám vallás radikalizálódott követői (1. közvetve vagy közvetlenül egy terrorszervezet tagjai, 2. nem tartoznak semmilyen terrorszervezethez, de a sikertelen magánéletük következtében radikalizálódnak);

– egyedi ideológiájú magányos elkövetők: többnyire sovíniszta világszemléletű személyek, akik sok esetben éveken keresztül készülnek a bűncselekmény elkövetésére;

– kóros elmeállapotú magányos elkövetők: „*a társadalomban szabadon élő ön- és közveszélyes emberek*”¹⁵ közül kikerülő kóros elmeállapotú elkövetők;

– iskolai lövöldözők.¹⁶

4. A főbb nyomozási cselekmények és a bizonyítékok

A szakfolyóirat adta korlátok miatt nem lehetséges a nyomozás részletes menetének ismertetése, az elvégzett nyomozási cselekmények azonban mindenképp jól szemléltetik azt a hatalmas munkát, amelyet a rendőrség szakemberei végeztek.

Az ügyben több száz személyt hallgattak ki (a környéken lakók, a helyszínen parkoló gépjárművek tulajdonosai, a helyszíni szemlén szolgálatot teljesítő rendőrök, tűzoltók és egészségügyi személyzet), azonban érdemleges információval nem tudtak szolgálni az elkövetővel kapcsolatban. A helyszíni szemle során sikeres nyomrögzítések történtek (ujjnyom, DNS), azonban ezek nem szerepeltek sem a hazai, sem a nemzetközi adatbázisokban. A bűncselekmény elkövetése után nem sokkal ingyenesen hívható zöldszámot hoztak létre. Nagy számban érkeztek hívások, de ez sem vezetett az elkövetőhöz. Az országos rendőrfőkapitány 10 millió forintos nyomravezetői díjat ajánlott fel, azonban senki sem tudott olyan információval szolgálni, hogy megkaphatta volna a jelentős összeget. A rendőrség eredményes nyomozása következtében a díjkitűzést követően nem sokkal vissza is vonták a nyomravezetői díjat.¹⁷

A kamerafelvételek elemzésének eredményeképpen a rendőrség felvétellel rendelkezett az elkövető érkezéséről, a robbantásról és a meneküléséről egyaránt. A Budapesti Rendőr-főkapitányság területén arra kértek minden kamerával rendelkező magán- és jogi személyt, hogy egy hónapon keresztül őrizze meg a felvételeket. A jónak tekinthető felvételek ellenére az elkövető nem lett meg. A nyomozó hatóság által végzett munka nagyságát jól érzékelteti, hogy a felvételeken szereplő elkövető Quechua sapkája és ALDI márkájú hátizsákja alapján az ország összes Decathlon és ALDI boltjában készült

¹⁵ Böröcz Miklós: *Az új típusú terrorista: a magányos elkövető*, Belügyi Szemle, 2015/7–8, 156.

¹⁶ *Uo.*, 152.

¹⁷ RUBOS: *i. m.*, 24.

videofelvételek és bankkártyás tranzakciók ellenőrzésre kerültek, azonban ez sem vitte közelebb a nyomozó hatóságot az elkövetőhöz.¹⁸

A fentiekben vázlatosan ismertetett nyomozási cselekmények is mutatják, hogy a rendőrhatalóság rövid idő alatt rendkívül alapos munkát végzett. Ennek ellenére nem vezetett eredményre a nyomozás. A kriminalisztikai gondolkodás során azonban nemcsak verziókat állítunk fel, hanem a kriminalista kreatív, rendelkezik problémamegoldó képességgel, tapasztalattal és ügýtípusismerettel is.¹⁹ Ezek során egy olyan tényező merült fel, amelyet korábban nem vizsgáltak, ez pedig a bomba beindításához használt távirányító.

A helyszínen egy nyomtatott áramkör maradványt (nyáklap) találtak, amiből arra lehetett következtetni, hogy az elkövető rádiófrekvenciás távirányítót használt a robbanószerkezet beindításához. Az elkövető által használt egygombos távirányítót hazánkban kizárólag egy internetes oldalon lehet megvásárolni.²⁰ A cég vásárlóit ellenőrizve jutottak el a nyomozók az elkövetőig, akit 2016. október 19-én fogtak el Keszthelyen egy gépkocsiban, melyről az esti órákban már több hírforrás is beszámolt. A hírt október 20-án a rendőrség egy sajtótájékoztató is megerősítette.

Az elfogást követő nyomozás során számos olyan egyértelmű bizonyíték került beszerzésre, melyek kétséget kizáróan bizonyítják az elkövető bűnösségét. P. László Gergely részbeni beismerő vallomást tett (ezt később visszavonta), melynek során elismerte, hogy ő küldte a Belügyminisztérium részére a fenyegetőlevelet.

A bűnösséget bizonyítják a szakértői (pl. daktiloszkópiai, genetikai) vélemények, a kamerafelvételek, a helyszíni szemle adatai, a tanúvallomások, a házkutatás során lefoglalt robbanószerkezet létrehozására alkalmas anyagok, az elkövető telefonján tárolt adatok (fényképek, videofelvételek, lementett adatok) és a híváslistához köthető cellainformációk.²¹

5. A magányos örült

A számos verzió közül a magányos örült verzió lett a „befutó”. Egy olyan magányos elkövető követte el a robbantást, aki nem állt semmilyen szervezettel kapcsolatban, s nem volt semmilyen ideológiai vagy politikai célzata a robbantásának. A nyomozás során a bűncselekmény elkövetésének a motívuma sem volt megállapítható, mert a korábban az elkövető által említett fegyverszerzési célzat sem volt bizonyítható, mivel nem szerezte meg a fegyvert a sérült rendőröktől, holott erre lett volna lehetősége. Sem a két rendőrrel, sem a rendőrséggel nem volt korábban olyan konfliktusa, amely a tettet magyarázná.

¹⁸ RUBOS: *i. m.*, 25.

¹⁹ ANGYAL Miklós: *A kriminalisztikai gondolkodás – újratöltve*, Belügyi Szemle, 2019/3, 19.

²⁰ GERGELY Zsófia: *Megtalálhatták, mivel hozták működésbe a körüti robbanószerkezetet*, 2016, https://hvg.hu/itthon/20160930_terez_koruti_robbantas_taviranyito_bomba (letöltés ideje: 2021. november 22.)

²¹ RUBOS: *i. m.*, 33–37.

Az elítélt által írt két fenyegető levél közül csak az egyik tartalmazott konkrét pénzbeli követelést, azonban ezt nem küldte el a rendőrség részére.²²

P. László Gergely magányos, zárkózott ember volt, akinek munkája nem lévén, a napjait számítógépezéssel töltötte. Barátai nem voltak, családtagjai közül is csak nagyon kevéssel tartotta a kapcsolatot. A frusztráltság okát a pszichológusok részben a zaklatott gyermekkorban látják. Az elkövetőnek ugyanis rendkívül nehéz gyermekora volt, a szülei elváltak, az édesapa pedig a két gyermekét az országból kiszóktatva éveken keresztül Uruguayban élt. A pszichológus és elmeorvosi szakértők beszámíthatónak ítélték az elkövetőt, aki véleményük szerint tettének súlyával tisztában volt. P. László Gergellyel kapcsolatban megállapították, hogy személyiségzavarban szenved, azonban ez nem tekinthető kóros elmeállapotnak, ezért büntethetőséget kizáró ok nem állt fenn.

6. Az ítélet

Az elsőfokú bíróság (Fővárosi Törvényszék) emberölés büntett kísérlet, robbanóanyaggal, robbanószerrel visszaélés büntett és terrorcselekmény büntett kísérlete miatt ítélte el nem jogerősen P. László Gergelyt. Az ítélet ellen a védelem és a vád egyaránt fellebbezett.

A Fővárosi Ítéltábla, mint másodfokú bíróság, a terrorcselekmény kísérletét terrorcselekmény büntett elkövetésére, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját pedig 25 évről 30 évre súlyosította.

A felülvizsgálat során a Kúria a 2020 márciusában megtartott ülésén a másodfokú bíróság ítéletét fenntartotta és jóváhagyta.²³

7. Összegzés

A Teréz körüti robbantás alapján bemutatásra került az, hogy a nyomozás során mennyire fontos a verziókban történő gondolkodás. A nyomozás során nem hagyatkozhatunk egy hipotézisre, mert az tévútra viheti a nyomozót. Az elemzett bűnügy is jól példázza azt, hogy már a nyomozás legelején is lehetséges számos olyan verzió felállítását, amely magyarázatot adhat az eljárás tárgyát képező eseményre. Nyilvánvalóan vannak olyan verziók, melyek nagyobb valószínűséggel magyaráznak egy cselekményt, de a nyomozás során – különösen az elején – nem zárhatunk ki egyetlenegy reálisnak

²² A fenyegető levelek esetében igazságügyi nyelvész szakértő kirendelésére is sor szokott kerülni. A nyelvész a levélíró kultúranthropológiai, szociológiai és etnográfiai jellemzőire is rámutathat. Ld. ÜRMÖSNÉ Simon Gabriella: *Miben segítik a nyelvi ujjnyomok a nyomozást?*, Magyar Rendészet, 2019, 11.

²³ Súlyosította a Fővárosi Ítéltábla a Teréz körüti robbantó büntetését, <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/fovarosi-itelotabla-sulyositotta-fovarosi-itelotabla-terez-koruti-robbanto> (letöltés ideje: 2021. november 22.)

tekinthető feltevést sem. Így történt ez a Teréz körúti robbantás során is, ahol a magányos elkövető verzió lett a megoldás kulcsa.

A nyomozások során számos esetben előfordul az, hogy a kriminalisztika összes alapkérdésére nem kapunk választ. Ennek ellenére az ügy vádképes, az elkövetőt pedig el is ítéli a bíróság. Ezt tapasztalhattuk a Teréz körúti robbantás során is, ahol a legfontosabb alapkérdésekre választ kapott a nyomozó hatóság, viszont a sokak által várt kérdésre, a „Miértre” nem. Ez sajnos sok esetben nem derül, nem lehet azt tudni, hogy miért követte el az elkövető a bestiális tettet. Így történt ez a Teréz körúti robbantás esetén is.

Irodalomjegyzék

1. ANGYAL Miklós: *A kriminalisztikai gondolkodás – újratöltve*, Belügyi Szemle, 2019/3.
2. BÖRÖCZ Miklós: *Az új típusú terrorista: a magányos elkövető*, Belügyi Szemle, 2015/7–8.
3. KENDE Péter: *Titkos magyar szolgálatok*, Hibiszkusz könyvkiadó Kft., 2004.
4. MADAI Sándor: *A család büntetőjogi értékelése*, HVG-ORAC, Budapest, 2011.
5. MÉSZÁROS Bence: *A kriminalisztika hipotézisei*, Belügyi Szemle, 2021/10.
6. NYITRAI Endre: *Az interoperabilitási e-nyomozás alapjai*, Belügyi Szemle, 2021/10.
7. PETRÉTEI Dávid: *A bizonyítékok ismeretelméleti megközelítéséről*, Belügyi Szemle, 2018/4.
8. PETRÉTEI Dávid: *Verziók = Kriminalisztika*, szerk. FENYVESI Csaba, HERKE Csongor, TREMMEL Flórián, (megjelenés alatt).
9. RUBOS Szilvia: *A Teréz körúti robbantás nyomozása és kommunikációja*, Budapest, 2021.
10. SIVADÓ Máté: *Bűnismétlők, visszaesők = Alkalmazott kriminológia*, szerk. BARABÁS Andrea Tünde, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020.
11. ÜRMÖSNÉ Simon Gabriella: *Miben segítik a nyelvi ujjnyomok a nyomozást?*, Magyar Rendészet, 2019.
12. VÁRI Vince: *Elterelés és az ügyész – nyomozó hatóság kapcsolata a nyomozásban = III. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia: tanulmánykötet*, szerk. MARTON Zsuzsanna, NÉMETH Kornél, PÉTER Erzsébet, Nagykanizsa, Pannon Egyetem Nagykanizsai Kampusz, 2019.

Források

1. https://index.hu/belfold/2017/11/17/terez_koruti_robbanto_eletfogytiglan/ (letöltés ideje: 2021. november 22.)
2. https://hvg.hu/itthon/20160925_terez_koruti_robbantas (letöltés ideje: 2021. november 22.)
3. <https://www.youtube.com/watch?v=hplRQOuAuZc> (letöltés ideje: 2021. november 22.)
4. https://index.hu/belfold/2016/10/06/a_2006-os_zavargasok_resztvevoi_kozott_is_keresik_a_terez_koruti_robbantot/ (letöltés ideje: 2021. november 22.)
5. https://hvg.hu/itthon/20160930_terez_koruti_robbantas_taviranyito_bomba (letöltés ideje: 2021. november 22.)
6. <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/fovarosi-itelotabla-sulyositotta-fovarosi-itelotabla-terez-koruti-robbanto> (letöltés ideje: 2021. november 22.)

SIVADÓ MÁTÉ

A romák elleni sorozatgyilkosság néhány aspektusának kriminológiai elemzése

Criminological Analysis of Some Aspects of the Series of Murders Committed against Roma People

Abstract: The case known in the public discourse as the Roma murders was a series of attacks on Roma committed with a distinctly anti-Gypsy, racist motive by Árpád Kiss, István Kiss, Zsolt Pető, and István Csontos – the latter having joined them later – between July 2008 and August 2009.

The perpetrators had previously committed a gun robbery in Besenyszög and then carried out firearm and Molotov cocktail attacks on Gypsies in a total of nine settlements across five counties, killing a total of six people. The investigation revealed that several of the offenders were related to the skinhead community in Debrecen, and their motive was retaliation for crimes related to gypsies and incitement of anti-Gypsy sentiments among the population.

They were arrested on 21 August 2009, in a nightclub in Debrecen, where two of the perpetrators worked as bouncers. Their criminal proceedings began on 25 March 2011, and the verdict was pronounced on 6 August 2013. The first-, second-, and third-degree defendants were sentenced to actual life imprisonment, while the fourth-order defendant was sentenced to 13 years in prison, of which he could not be released on parole, so he is expected to be released at the end of August 2022.

The publication presents the events, the process of the investigation, the arrest, and the perpetrators. The author seeks to find motivation for the events and broader social aspects.

Keywords: serial murder against gypsies in Hungary, racism, criminal investigation, criminology

Összefoglaló: A közbeszédben romagyilkossággként elhíresült ügy egy olyan támadássorozat, amelyet Kiss Árpád, Kiss István és Pető Zsolt, valamint a később csatlakozó Csontos István követtek el kifejezetten cigányellenes, rasszista indíttatásból 2008 júliusa és 2009 augusztusa között.

Az elkövetők korábban Besenyszögön fegyverrel követtek el, majd öt megye összesen kilenc településén lőfegyverrel és Molotov-koktéllal támadást hajtottak végre cigányok ellen, amiben összesen hatan haltak meg. A nyomozás során kiderült, hogy az elkövetők közül többen a debreceni skinhead közösséggel álltak kapcsolatban, indítékuk a cigányok által elkövetett bűncselekmények megtorlása és a lakosság cigányellenes indulatainak felszítása volt.

2009. augusztus 21-én fogták el őket egy debreceni szórakozóhelyen, ahol két elkövető kidobóként dolgozott. Büntetőeljárásuk 2011. március 25-én kezdődött, az ítéletet 2013. augusztus 6-án hirdették ki. Az első-, a második- és a harmadrendű vádlottat tényleges életfogytiglani börtönbüntetésre, míg a negyedrendű vádlottat 13 év börtönbüntetésre ítélték, amelyből várhatóan 2022. augusztus végén szabadul.

A publikáció bemutatja az eseményeket, a nyomozás menetét, az elfogást és az elkövetőket. A szerző motivációt keres az eseményekhez és a tágabb társadalmi vonatkozásokhoz.

Kulcsszavak: cigányok elleni sorozatgyilkosság Magyarországon, rasszizmus, bűnügyi nyomozás, kriminológia

„– Négyéves gyereket kinyírni! Volt már itt minden tetűség, de ilyet! Ezeknek olyan keményszívű embereknek kellett lenni, hogy a föld alól kellett előjönni! Négyéves gyereket kinyírni, aki az életet nem ismerte, csak az anyja csecsét... Egy olyan családról van szó, aki a légynek sem ártott! Az apja dolgos ember volt, rettentően értett a dolgokhoz. Nem értem, miért történt, nem álltak senki útjába. Ennek összefüggése az én véleményem szerint semmi nincs. Itt csak találgatás van. A bűnök az volt, hogy az utolsó házban éltek.”¹

1. Bevezetés

Magyarországon a rendszerváltást követően feltörték a mélyből a roma és nem roma lakosság közötti ellentétek. Erről negyven évig legfeljebb tudományos publikációkban volt ildomos említés tenni. A sok elhallgatás következtében felhalmozott indulatok elemi erővel törtek elő. Az indulatok, előítéletek, lenézés sajnos kölcsönös. A romák a nem romákat egymás között „parasztok”-ként említik, sok esetben lenézik modernbb életstílusukat. A saját tradicionálisabb szokásaikat, öltözködést, férfi-női viszonyt, gyereknevelést értékesebbnek tartják. A többség sok társadalmi problémáért: a vagyon elleni bűncselekményekért, a rossz közbiztonságért, a nyomorból való kitörésre való képtelenségért a roma lakosságot teszi felelőssé.

2. Az előzmények

Szögi Lajos tiszavasvári tanár két leánygyermekével 2006. október 15-én hajtott át a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Olaszliszkán, amikor autójának szaladt egy kislány, aki az árokba esett, de nem sérült meg. Szögi a helyszínen megállt, de addigra a kislány már elsétált. Az utcára tóduló családtagok lincseléses módon agyonverték a pedagógust, aki a helyszínen életét veszítette. Két lánya az esetet végignézte. Az elkövetők megöléssel és megerőszakolással fenyegették meg őket. Az eset országos közfelháborodást váltott ki a többség részéről a roma kisebbség irányába. A Hír Tv hosszú ideig naponta beszámolt az esetről, gyakorlatilag félóránként. A nyomozás során feltárt információk szerint a későbbi elkövetők ekkor döntötték el: polgárháborút kell kirobbantani Magyarországon romák és nem romák között.

3. A fegyverek megszerzése

2008. március 7-ére virradó éjszaka ismeretlen tettesek (K. Árpád, K. István és P. Zsolt, valamint egy máig ismeretlen társuk) álarcban, kesztyűben, a bejárati ajtó

¹ TÁBORI Zoltán: *Cigány rulett*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014, 234.

befeszítésével hatoltak be G. Csaba besenyszögi házába, ahol az álmukból felébredő négyfős család tagjait megkötözték, pisztollyal kényszerítették, és a vadász foglalkozású családfő hétsörös, illetve golyós vadászfegyverével, valamint az azokhoz tartozó lőszerrel a helyszínről elmenekültek.

4. Lövés a debreceni menekülttáborra

2008. június 2-án, 0:10 óra körül, ismeretlen tettes (K. Árpád) egy Mauser típusú távcsöves puskával, 260 méter távolságból két célzott lövést adott le a Debrecen, Sámsoni út 149. szám alatti menekülttábor kivilágított, második emeleti ablakára. A lövés következtében A. Hasani szerb menekült nyolc napon belül gyógyuló, könnyű sérülést szenvedett. A rendőrség által lefolytatott helyszíni szemle során sikerült megtalálni a lövedék koppenyének egy darabkáját. Az ezen lévő huzagolási nyom később a használt fegyver egyedi azonosítását is lehetővé tette.

5. Galgagyörk

A fegyverek először itt sülték el. A merénylők azért szemelték ki, mert itt egy szövevényes szomszédviszály odáig fajult, hogy két nem cigány családot a Magyar Gárda költöztetett ki a cigánysorról, nagy sajtónyilvánossággal kísérve. A hír Debrecenbe is eljutott, ahol néhány férfi elhatározta, hogy a cigányság számlájára írt konfliktust megtorolja – a golyónyomok talán a mai napig megtalálhatók a házak falain.

2008. július 21-re virradó éjszaka ismeretlen tettesek (K. István és P. Zsolt) Galgagyörkön, a Rákóczi utcában, romák által lakott házak között gyalogosan haladva, az épületekre közvetlen közélről sörös puskával több lövést adtak le, míg társuk (K. Árpád) a „visszavonulásukat” több száz méterről a távcsöves puskából leadott lövésekkel fedezte. A szerencsének tulajdonítható módon személyi sérülés nem történt.

A hatóság kezére kerülő tárgyi bizonyítási eszközöket [főként gyújtópalack- és lőszermaradványokat (lövedékek, töltényhüvelyek, sörétkosarak)] lefoglalták ugyan, de – nyilvánvalóan jórészt a kedvezőtlen külső körülményeknek is tulajdoníthatóan – egy részüket nem is a helyszíni szemlét végző hivatalos személyek szedték össze, hanem a szemle befejezése után tanúk találták meg és szolgáltatták be.

6. Piricse

2008. augusztus 8-án, 01:00 óra körül, ismeretlen tettesek (K. Árpád, K. István, P. Zsolt) Piricsén Molotov-koktélokot dobtak az Ady Endre utcai, romák által lakott épületre, és a tűz elől a házból kimenekülő Gy. Magdolnára K. István kb. nyolc méterről,

sörétes fegyverből tüzet nyitott, ennek következtében az asszony súlyos sérülést szenvedett. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Rendőr-főkapitányság tartott helyszíni szemlét, amelynek során lábbeli-, gépkocsikerék-futófelület-, továbbá lövedékbecsapódási nyomokat rögzítettek, valamint tárgyi bizonyító eszközöket (gyújtópalack- és lőszermaradványokat) foglaltak le.²

7. Nyíradony

2008. szeptember 5-én, 2:00 óra körül, a Nyíradony Tamásipuszta 2. szám alatti hatfős roma család által lakott épületre ismeretlen tettes (K. Árpád) 60-65 méterről, távcsöves puskájából két lövést adott le, amely személyi sérülést nem okozott. A helyszíni szemle során a hatóság tagjai ráleltek több lövedékmaradványra, összesen öt darab „lövedékköpenyt” foglaltak le.

8. Tarnabod

2008. szeptember 29-én, 1:00 óra körül, Tarnabodon, a Tarna utcában lévő (céltevesztés révén), nem romák által lakott, de elhanyagolt, szegényes épületekben élő személyek családi házára, válogatás nélkül öt Molotov-koktélt dobtak és 28 lövést adtak le ismeretlen tettesek (K. Árpád, K. István, P. Zsolt). A támadás során személyi sérülés nem történt. A Tarnabodon megtámadott házak egyikében sem laktak romák.

A Heves Megyei Rendőr-főkapitányság bűnügyi osztálya végzett helyszíni szemlét, ennek során a megtámadott épületeken és belső tereikben lövedékbecsapódási nyomokat rögzítettek, továbbá bennük, a hozzájuk tartozó magánterületeken és mintegy kétszáz méter hosszan a Tarna utcán tárgyi bizonyítási eszközöket – gyújtópalackokat, ezek maradványait, valamint lőszermaradványokat (töltényhüvelyeket, sörétkosarakat és lövedékmaradványokat) foglaltak le.

9. Nagycsécs

2008. november 3-án, 1:00 óra körül ismeretlen elkövetők (K. István és P. Zsolt) Nagycsécson, a Dózsa György út egyik családi házára Molotov-koktélokot dobtak, illetve vadászfegyverekből az épületekre lőttek, míg társuk (K. Árpád) távcsöves fegyverből tüzelve „támogatta” társait. A Dózsa György út 8. számú ház redőnyein és ablakain áthatoló lövedékek N. Tiborné és N. József halálát okozták. A két ember halálával járó eset

² Bócz Endre: *Az úgynevezett „romagyilkosságok” ügyének néhány tanulsága*, Belügyi Szemle, 2017/7–8, 25.

után nyilvánvalóvá vált, hogy az ügy eredményes nyomozása meghaladja egy megyei főkapitányság lehetőségeit, így a feladatot átvette a Nemzeti Nyomozó Iroda.

A helyszíni szemle során lövedékbecsapódási nyomokat, gyújtópalackot és gyújtópalack-maradványokat, lövedékeket és lövedékmaradványokat, töltényeket leltek, sőt egy azonosításra alkalmas lábbelitalpnymokból álló lábnyomcsapást is rögzítettek, amit azután a bíróság részletesen fel is használt.³

10. Alsózsolca

2008. december 15-én, 17:00 óra körül ismeretlen tettes (K. Árpád) az Alsózsolca, Dankó Pista utca egyik épülete előtt az esti szürkületben fát aprító két személyre Mauser típusú golyós fegyverből, kb. 135 méter távolságból leadott lövéssel életveszélyesen megsebesítette R. Krisztiánt.

11. Tatárszentgyörgy

2009. február 23-án, 0:30 óra körül ismeretlen tettesek (K. Árpád, K. István és P. Zsolt) Molotov-koktéllal felgyújtották a Tatárszentgyörgy, Fenyves sor 3. szám alatti, Cs. Róbert és ötfős családja által lakott épületet, majd a tűz elől a szabadba menekülő férfit, karján a négyéves gyermekével együtt, közvetlen közletről, sörétes fegyverből leadott lövésekkel megölték.

A sértetteket kevéssel éjjel után szokatlan zaj riasztotta fel álmukból, s azt látták, hogy a lakás előterében – ahol a kisgyermekük aludtak – ég a függöny és tüzet fogott a berendezés. Ez érthető riadalmat váltott ki. A gyermekeket a házból kimentő férjet és a kisfiút a lesben álló K. I. két lövéssel megölte. A tűz miatt a rémülettől szinte megbénult asszony – aki a harmadik gyermek kimentésére koncentrált – még az égő házban halottá ugyan, de nem ismerte fel a lövések zaját. Bár a holttesteket megtalálták, a halál okáról még a tűz oltása idején sem volt senkinek tudomása, az özvegy közelebről meg nem határozott robbanásról beszélt, és senki nem gyanakodott idegenkezűségre. Arra gyanakodtak, hogy a tűz a szemmel látható szabálytalan elektromos vezetéknek tulajdonítható, a sérüléseket pedig a szóbeszéd tárgyát képező, közelebről nem tisztázott eredetű robbanás szilánkjai okozták. A rendkívüli halál okán a Dabasi Rendőrkapitányság beosztottai közigazgatási eljárás keretében helyszíni szemlét tartottak, az orvos pedig hatósági boncolást rendelt el. Az áldozatok rokonai viszont reggel, a nappali világosságnál rábukkantak két sörétes töltényhüvelyre és egyéb lőszermaradványokra, illetve két lábnyomcsapásra, amely a leégett házat kötötte össze egy olyan erdő széli ponttal, amely gépkocsi-várakozásra tűnt alkalmasnak. Ezt bejelentették, s ezek hírére a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság – most már büntetőeljárás keretében – helyszíni szemlét

³ Bócz Endre: *Az úgynevezett „romagyilkosságok” ügyéről*, Belügyi Szemle, 2015/11, 156.

tartott. A szemle során rögzítették egy várakozó gépkocsi egyedi azonosításra alkalmatlan nyomait, illetve több személy innen a leégett házhoz (és vissza) vezető, szintén azonosításra alkalmatlan lábnyomcsapását, és lefoglalták az áldozatok rokonsága által felfedezett, valamint a szemle során talált lőszermaradványokat és egy sörösüveg hat centiméteres szilánkját, amely gyújtópalack-maradványnak tűnt.

12. Tiszalök

2009. április 22-én, 22:00 órakor, Tiszalökön ismeretlen tettes (K. Árpád), társai támogatásával (K. István, P. Zsolt, Cs. István) golyós vadászfegyverből leadott egyetlen lövéssel megölte a Nefelejcs utcai, kivilágított családi házból kilépő és éppen munkába induló K. Jenőt. A helyszíni szemlén tárgyi bizonyítás eszközöket nem foglaltak le.

13. Kisléta

2009. augusztus 3-án, 2:00 óra körül ismeretlen tettesek (K. Árpád, K. István, P. Zsolt és Cs. István) behatoltak a Kisléta, Bocskai utca 7. szám alatti házba, ahol közvetlen közletről leadott lövésekkel megölték az ágyban fekvő B. Máriát, míg leányát, P. Tímeát életveszélyesen megsebesítették.⁴

14. Az emberölés-sorozat felderítésének főbb irányjai

14.1. A helyszíni vonalon adatgyűjtést folytattak a bűncselekmények közvetlen és tágabb környezetében. Elszámoltatták az állandó lakosokat, és ellenőrizték a községek átmenő forgalmát. A bűncselekmény elkövetése után azonos napokon és napszakokban is visszatérő módon folytatták az adatgyűjtést. Beszerezték és elemezték az érintett településeken, illetve a településekhez vezető útvonalakon működő biztonsági kamerák és térfigyelő rendszerek felvételeit.

14.2. A szakértői vonalon, az igazságügyi orvos szakértőkön kívül kiemelést érdemel a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet (akkoriban: BSZKI, ma Nemzeti Szakértői és Kutató Intézet, NSZKK) valamennyi szakértőosztálya közül is a nyom-, illetve a fegyverszakértői terület, de mindenekelőtt a genetikai szakértői osztály tevékenysége. E szakértői ágak képviselői már a felderítés szakaszában egzakt, egyúttal orientáló véleményeikkel voltak a hatóságok segítségére. A fegyverek és lőszer azonosításán túl a fel nem robbant Molotov-koktélokról készítették a későbbi azonosításhoz elengedhetetlen genetikai profilokat, illetve megállapították két ismeretlen elkövető rokonsági, testvéri kapcsolatát is.

⁴ PETŐFI Attila: *A 2008–2009-es romagyilkosság-sorozat nyomozása*, Belügyi Szemle, 2017/7–8, 40.

13.3. A sértetti vonalon az egyes sértettek életvitelét, előéletét és kapcsolatrendszereit próbálták tisztázni, valamint a sértettek közötti direkt és indirekt kapcsolat lehetőségét.

13.4. A fegyver-lőszer vonalon valamennyi kereskedelemmel foglalkozó cégét megvizsgálták.

14.5. Hívásforgalmi adatok nyomán az egyes bűncselekmények helyszínein, illetve a megközelítési és távozási útvonalain telepített mobil-átjátszóállomások forgalmát értékelték és elemezték, valamint az egyes toronyforgalmi adatokat a közös telefonszámok kiszűrése érdekében összehasonlították. Megközelítőleg ötmillió hívásadatot tartalmazó elemzőmunka mellett a nyomozás során felvetődő célszemélyek kizárását is részben így végezték el.

14.6. A közútforgalmi adatok vonalán, az autópályákon vásárolt matricák révén folytattak adatgyűjtést, valamint a forgalmat ellenőrző kamerák nyolcszáz órányi felvételeit elemezték, és több mint 1,8 millió gépkocsival kapcsolatos adatot értékelték.

14.7. A bejelentési vonalon a sajtótevékenységnek és a százmillió forintra emelt nyomravezetői díjnak tulajdonítható módon, 460 személyre szóló bejelentés érkezett. Egyébiránt a nyomozás teljes folyamatát rendkívül nagy érdeklődés kísérte a médiумok és a közvélemény részéről. *„A nyomozati szakasz, különösen a rendőrség tevékenysége, felülreprezentált a híradásokban, amint az ügyek távolabb haladnak, egyre inkább csökken a híradások száma és az érdeklődés.”*⁵

14.8. A „bosszúvonal”: A bűncselekmény-sorozat hátterében állhat-e az, hogy az ismeretlen tettesek vagy hozzátartozóik sérelmére, esetleg romák követhettek el bűncselekményt? Több mint 1300 személy elleni erőszakos bűncselekmény nyomozati iratait értékelték.

14.9. A szélsőséges csoportok vonalán a társszervekkel együtt ellenőrizték az e csoportokat alkotó személyeket.⁶

14. A lebukás

A híváslisták kiértékeléséből kiderült, hogy a később elkövetőként azonosított személyek a galgagyörki és a tiszalöki helyszínen ugyanazokat a munkatelefonokat használták, de az eddigi forgalmazási fegyelmet az utóbbi helyszínen megszevve, nemcsak egymással, hanem egy „civil” számmal is kommunikáltak. Később, a gyanúsítottak elfogása után derült ki a banánhéjnak tekinthető telefonhívások háttere.

Helyszínelmérés közben Balmazújváros térségében az elkövetők járműve elakadt a felázott földúton. Ekkor K. Árpád kénytelen volt az eddig csak egymás közötti kommunikációra használt telefonjával 3:46-kor felhívni barátnőjét, F.-né Ny. Évát. A nő a helyszíntre autózott, az Opelt traktorral kivontatták a sárból.

⁵ VÁRI Vince: *A média és a rendőrség iránti bizalom*, Magyar Rendészet, 2016/4, 79.

⁶ PETŐFI: *i. m.*, 56.

15. Az elfogás

Az F.-né kezében lévő készülék hívószáma nyomán jutottak el a használó személyhez, majd a debreceni Perényi 1 elnevezésű szórakozóhelyhez, valamint a klub alkalmazásában álló, szélsőséges ideológiát valló alkalmazottakhoz, a tényleges elkövetőkhöz.

A telefonos információ felvetődése után tíz nappal, 2009. augusztus 21-én, a hajnali órákban, előre meghatározott terv szerint több mint háromszáz (NNI-s, illetve más társszerveknél dolgozó) kolléga összehangolt művelete nyomán, az említett szórakozóhelyen történt meg K. Árpád, K. István és P. Zsolt egyidejű elfogása. Az elszámoltatások és az adatgyűjtések során terhelő adatok merültek fel Cs. Istvánra is, akinek elfogására néhány órával később került sor.

16. Az elkövetők

- Kiss Árpád (42) az értelmi szerző, zenekari dobos, radikális szélsőjobboldali.
- Kiss István (33) szakács, skinhead, a debreceni focicsapat szurkolói kemény magjának tagja.
- Pető Zsolt (34) cukrász, kutyatenyésztő szimpatizált az idegengyűlölő, kirekesztő eszmékkel. A szélsőséges közösséghez tartozását ruházatával és tetoválásaival is jelezte, tóraégetéssel vádolták.
- Csontos István (27) hidegburkoló, korábban a KFOR misszió keretében katonaként szolgált Koszovóban. Katonai pályafutása idején megszakította a kapcsolatait neonáci szemléletű társaságával. 2022. augusztus 21-én szabadul a rá kiszabott 13 év fegyházbüntetés teljes letöltése után.

17. Az ítélet

Kiss Árpádot, Kiss Istvánt és Pető Zsoltot tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, és tíz évre eltiltották a közügyektől. Csontos István 13 év fegyházatot kapott. A négy elítéltnak meg kell fizetnie 107 millió forint perköltséget is.

A tanácsvezető bíró szóbeli indokolásában kimondta a rasszista indítékot. Hangsúlyozta, erkölcsileg elvetendő, egyetlen országban sem megengedhető, hogy valakik egy etnikum megrendszabályozása, megzabolázása, megfélemlítése céljából szövetkezzenek bűncselekmények elkövetésére. A rasszista indíték nem csak a tanúk vallomásaiból nyilvánvaló, de még maguk a vádlottak sem tagadták – tette hozzá.⁷

⁷ A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete.

18. A bűncselekmény-sorozat utóélete, felmerülő kérdések

– Nyilvánvalóan nem került minden elkövető a gyanúsított körbe, a szervezők, tippadók teljességgel ismeretlenek maradtak. Az eljárás alá vont elkövetőknek szervezői készsége, illetve anyagi eszköze nyilvánvalóan nem volt elegendő a bűncselekmények megszervezéséhez, elkövetéséhez.

– Felmerült szélsőséges politikai szervezetek támogatása, szervezőmunkája, de ez a szál felderítetlenül maradt.

– A fegyverrablás módját apró részletekig sikerült tisztázni, nem derült fény az összes lőszer eredetére, illetve az egyik elkövető kilétére. A vádirat szerint ugyanis a rablásban egy máig ismeretlen tettetársuk is részt vett, akár közvetlenül vagy közvetve a támadások ideje alatt, az ő kilétüket sem sikerült a mai napig megállapítani.

– Az elfogás során két másik személyt is előállított a rendőrség, akiknek a neve már az elfogás előtt is képbe került. R. Antal és E. László a rendőrségi jelentés szerint „a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható, köze van az elkövetéséhez, tudomással bír a végrehajtásban és szervezésében részt vevő személyekről, a cselekmények előzményeiről, az elkövetés eszközeinek hollétéről”. A két személyt, miután a többiekkel együtt elfogták, házkutatást tartottak náluk, ám végül mégsem gyanúsították meg őket a bűncselekményekkel.

– Felmerült külföldi titkosszolgálatok szervezőmunkája, de konkrét bizonyítékot nem találtak erre a hatóságok.

– Hazai titkosszolgálatok közreműködése:

1. Kiss Istvánt a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) 2008 májusáig megfigyelte.

2. Csontos István negyedrendű vádlottról kiderült, hogy a Katonai Biztonsági Hivatal titkos kapcsolata volt, egykori tartótisztje azonban felsőbb utasításra letagadta a kapcsolatukat, hamis tanúzás miatt a bíróság is feljelentette.

19. A honvédelmi minisztérium belső vizsgálata

A honvédelmi vezetés 2010-ben belső vizsgálatot folytatott le az ügyben. Csontos tartótisztje, H. Ernő fegyelmet kapott, a vizsgálat szerint több hibát is ejtett, amikor kapcsolatot tartott az egykori katonával. Megsértette például a szolgálati szabályzatot, azzal, hogy Csontos István ismerte H. Ernő privát telefonszámát, és járt H. Ernő lakásán, vagyis tisztában volt azzal, hogy a tiszt hol lakik. H. Ernő a szaktárca által elrendelt belső vizsgálat szerint számos információt nem dokumentált, a találkozóról szóló írásos jelentése sem teljes.

A *Magyar Nemzet* úgy tudja, több olyan bűncselekményre, illetve szolgálati szabálysértésre utaló adat is felmerült, amelyek alapján évekkal ezelőtt büntetőeljárás lehetett volna indítani, ám az eltelt idő alatt ezek az ügyek elévültek. Így az utólagos nyomozás zsákutcába futott. Az ügyet azonban korántsem lehet lezárni. Szakmai, elsősorban titkosszolgálati körökben makacsul tartja magát, hogy a felbujtó, felbujtók

személye előbb-utóbb ismertté válik, akár úgy is, hogy büntetőjogilag el tudják majd számoltatni őket.⁸

20. Kiss Árpád levele 2020-ban

Kiss Árpád elítélt ügyvédje, Józsa Edina útján levelet küldött a Pesti Srácok portálnak 2020-ban: „*A 2008. évi galgagyörki pogromot mindenki büntetlenül úszta meg. Pedig ez a kézivezérelt esemény indította el a hat áldozat halálával végződött, szegregátumok elleni támadássorozatot. Itt nem valamiféle absztrakt összefüggésről van szó. Nem véletlen, hogy a gyilkosságokhoz vezető első támadás szintén Galgagyörkön történt, a tipp és az anyagi eszközök a Jobbikkal kapcsolatban álló, ultraradikális körtől származtak. Ez a szponzoráció akkor sem hátrált meg, amikor 2008. november 2-án éjjel Nagycsécs település határában, Pető Zsolt elítéltnél elszakadt a cérna, és kivégzett egy családot. Legkésőbb ekkor az elfogáshoz szükséges összes információ már rendelkezésre állt, a szokásos kriminalisztikai adatokat a rendőrség összegyűjtötte, de az ismert, erőszakra hajlamos neonácik aktáit a Laborc Sándor, később Ficsor Ádám irányítása alá rendelt Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) visszatartotta*” – írta levelében Kiss Árpád.⁹

21. Új nyomozások

Az ügyben a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozóiroda és a Terrorelhárítási Központ indított titkos nyomozást a fegyverrelésnél részt vevő fel nem derített elkövető kilétének megállapítására, illetve előbbi szerv a felbujtók kilétének megállapítására indított nyílt nyomozást. Ezen eljárások eredményre eddig nem vezettek.

22. Befejezés

A történetek kétséget kizáróan Magyarország nemzeti tragédiái közé tartoznak. Sajnos egyértelmű bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a roma kisebbség problémáival el sem kezdünk szembenézni. Gyakorlatilag két összeegyeztethetetlen álláspont néz szembe egymással. A többségi vélekedés a romákat eredendően, születésüknél fogva csökkent értékűnek, kevésbé intelligensnek, a bűnözésre inkább hajlamosnak

⁸ Hamisan tanúzott Csontos István tartótisztje:

<https://www.origo.hu/itthon/20130813-hamisan-tanuzott-csontos-istvan-tartotisztje.html> (letöltés ideje: 2021. 11. 26.)

⁹ PÁMER Dávid: *Újra keresi a rendőrség a romagyilkosságok felbujtóit – A halálbrigád vezetője állítja: jobbikos körök támogatták őket*, Pesti Srácok internetes portál, <https://pestisracok.hu/ujra-keresi-a-rendorseg-a-romagyilkosságok-felbujtoit-a-halalbrigad-vezetoje-allitja-jobbikos-korok-tamogattak-oket/> (letöltés ideje: 2021. 11. 26.)

tartja. A liberális, jogvédő álláspont ezzel szemben a többség érzéketlenségét, befogadásra való hajlandóságának a hiányát, ezáltal a romák kirekesztését okolja a kialakult helyzetért. Mint oly sokszor, a megoldás vélhetően valahol a két szélső álláspont között helyezkedik el.

A helyzet felmérését egyértelműen akadályozza, hogy a cigányság vonatkozásában nem rendelkezünk adatokkal. Mivel a kisebbséghez való tartozás szenzitív adat, annak vállalására, megvallására senki sem kényszeríthető. A rendszerváltás előtti évtizedekben a rendőrség rögzítette a bűnügyi statisztikában, hogy az elkövető cigány származású. Természetesen a módszertan problémás, mert az eljáró rendőr észlelésére bízták a származás megállapítását. A romákra vonatkozó adatok hiánya azt is megakadályozza, hogy a romákra nézve kedvező, pozitív diszkriminációt alkalmazó programok indulhassanak.¹⁰

Az Amerikai Egyesült Államokban ezzel szemben a rendőri intézkedés első percétől nyilvántartják az eljárás alá vont személy vélt származását. Az adatot rögzítik a büntető-eljárásban, majd a büntetés-végrehajtása során egyaránt. Így pontosan tudhatjuk, hogy a gyanúsítottak, illetve a börtönlakosság mekkora része afroamerikai, ázsiai, latino vagy kaukázusi (fehér bőrű európai) származású. Így van lehetőségük a helyzet felmérésére is, majd ebből kiindulva megoldási lehetőségeket kidolgozni. Nyilvánvalóvá vált, hogy az afroamerikai lakosság magas bűnözési felülreprezentáltsága közvetlenül összefügg azzal, hogy a populáció jelentős része kilátástalan mélyszegénységben él. Ezen adatok alapján történnek az USA-ban az afroamerikai lakossággal kapcsolatos szociálpolitikai intézkedések, kedvezményes ösztöndíjak odaítélése, kedvezményes lakhatás, egészségügyi ellátás biztosítása. Ennek eredményeképpen az USA ma már jelentős létszámú, afroamerikai származású középosztállyal rendelkezik.

Ezekből a jelenségekből kiindulva talán felvethető, hogy a cigányság helyzetének előmozdításához legelőször az alapvető, velük kapcsolatos adatokat kellene rögzíteni.

Irodalomjegyzék

1. BÓCZ Endre: *Az úgynevezett „romagyilkosságok” ügyének néhány tanulsága*, Belügyi Szemle, 2017/7–8.
2. BÓCZ Endre: *Az úgynevezett „romagyilkosságok” ügyéről*, Belügyi Szemle, 2015/11.
3. PETŐFI Attila: *A 2008–2009-es romagyilkosság-sorozat nyomozása*, Belügyi Szemle, 2017/7–8.
4. PULAY Gyula: *Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége*, Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2009/4.
5. TÁBORI Zoltán: *Cigány rulett*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.
6. VÁRI Vince: *A média és a rendőrség iránti bizalom*, Magyar Rendészet, 2016/4.

¹⁰ PULAY Gyula: *Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége*, Esély: Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 2009/4, 35.

Források

1. <https://www.origo.hu/itthon/20130813-hamisananuzott-csontos-istvan-tartotisztje.html> (letöltés ideje: 2021. 11. 26.)
2. <https://pestisracok.hu/ujra-keresi-a-rendorseg-a-romagyilkossagok-felbujtoit-a-halalbrigad-vezetoje-allitja-jobbikos-korok-tamogattak-oket/> (letöltés ideje: 2021. 11. 26.)

SZABÓ ANDRÁS

Áldozatból bűnös? Bűnösből áldozat? A Simek Kitty-ügy tanulságai húsz év távlatából

A Victim or a Criminal? Lessons from the Simek Kitty Case from the Perspective of Twenty Years

Abstract: The case of Simek Kitty garnered a lot of interest in the media between 2002 and 2005. The fourteen-year-old girl, who endured her stepfather's physical, verbal, and sexual abuse for ten years, one day shot the aggressive man with his own weapon. Although the court sentenced the young girl for her deed, the President of the Republic gave her amnesty, so she did not have to go to jail after all. However, her life turned even worse after the incident. In my study, I examine why the events turned out the way they did and how the tragedy could have been avoided.

Keywords: domestic violence, murder, Simek Kitty, amnesty, public opinion

Összefoglaló: Simek Kitty ügye 2002 és 2005 között nagy érdeklődést váltott ki a médiában. A tizennégy éves lány, aki tíz éven át túrte mostohaapja testi, verbális és szexuális bántalmazását, egy napon fegyverével lelőtte az agresszív férfit. Bár a bíróság elítélte a fiatal lányt tettéért, a köztársasági elnök kegyelmet adott neki, így nem kellett börtönbe vonulnia. De az eset után az élete még rosszabbra fordult. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy miért alakultak úgy az események, ahogy történtek, és hogyan lehetett volna elkerülni a tragédiát.

Kulcsszavak: családon belüli erőszak, Simek Kitty, emberölés, kegyelem, közvélemény

1. Előszó

2002 augusztusában két családi tragédia is megrázta a magyar közvéleményt. A 13 éves Balog Tamás teste és lelke nem bírta tovább azt a bántalmazást, amit erőszakos apjától el kellett viselnie, és belehalt sérüléseibe. Augusztus 31-én pedig Simek Kitty¹

¹ A különböző felületeken a nevét Kittiként és Kittyként is írják. Mivel a rendelkezésre álló hivatalos dokumentumokban a „Kitty” elnevezés szerepel, én is ezt használom, ugyanakkor a Morvai Krisztinával közösen elkészített életrajzi könyvben „Kitti”-ként jelenik meg, így a hivatkozásokban ezt szerepeltetem).

lelke tört meg az állandó bántalmazástól, amit neki és családtagjainak kellett elviselnie. Ez utóbbi történet azonban teljesen másként végződött: Kitty egyik délután a nevelőapját (aki őt megtanította a fegyverhasználatra) álmában a saját fegyverével lőtte fejbe. Noha a lány egész életében áldozat volt, végül ő került a vádlottak padjára, és el is ítélték, ám egy köztársasági elnöki kegyelem megmentette őt a végrehajtandó szabadságvesztéstől. Ezután azonban az élete talán még a korábnál is rosszabbra fordult: lakóhelyéről kiközösítették, a megszületett gyereket elhagyva Ausztriába került (egyesekek szerint prostituált lett belőle), egykori párja és gyereke pedig mélyszegénységben élnek.

Vajon mi lehet az oka annak, hogy egy család élete ilyen tragikus fordulatot vett? Megakadályozhatók lettek volna az események hatékonyabb család- és gyermekvédelmi rendszer mellett? Mi alapján döntött az első- és másodfokú bíróság, és mik voltak a köztársasági elnöki kegyelem legfőbb indokai? Mennyit változott a gyermekvédelmi rendszer mára? Ezekről a kérdésekről fogok értekezni a történet bemutatása mellett.

2. Történeti előzmények

2.1. A boldog találkozás, és ami utána jött

Simek Kitty édesanyja 2003-ban ismerkedett meg volt élettársával, a későbbi „áldozattal”. Ekkoriban nagyon rossz körülmények között éltek. Állandó lakás híján rokonról rokonra járva próbálták ideig-óráig lakhatást találni, miközben főleg árusításból próbálta megszerezni a napi betevőt.² Ekkor találkozott későbbi élettársával, aki ekkor taxisofőrként dolgozott. Benne gyakorlatilag mindent megtalált, amire szüksége volt: nem csak egy jó kiállítású, magas, erős férfit, de valakit, akinek van munkája, háza és egzisztenciája. Valakit, aki tud neki segíteni, hogy ő és a lánya boldog legyen. Az összeköltözésig nem sok idő telt el, és úgy tűnt, minden rendben lesz.³

Azonban korántsem volt így. Nem sokkal az összeköltözés után Gizellát állandóan dolgoztatta az élettársa, majd nem sokkal később elcsattant az első pofon. Majd a következő, az azt követő, sőt, egy idő után már Kitty is állandó fizikai (majd később szexuális) bántalmazásnak volt kitéve, és felette is állandó kontrollt gyakorolt a nevelőapja. Az álomszerű életük szép lassan rémálommá változott.⁴

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon miért nem szakította meg az asszony a számára aligha kedvező kapcsolatot a párjával? Ennek több oka is van. Egyrészt a bántalmazás nem egy folyamatos jelenség. Az első pofon után rendszerint bocsánatkérés és a megbánás látszata következik, és a bántalmazó igyekszik elhíttetni az áldozattal, hogy ez sosem fog megisméltódni. A szakirodalom ezt az időszakot nevezi „mézeshetek” időszaknak, amikor minden rendben lévőnek tűnik. Ez az időszak – bár hosszú távon

² MORVAI Krisztina, SIMEK Kitti: *KITTI – Rettegés és erőszak – otthon*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 11.

³ *Uo.*, 14.

⁴ *Uo.*, 19–20.

egyre inkább lerövidül, a kezdeti időszakban akár hónapokig is eltarthat,⁵ és a sértett ez alatt az idő alatt maga is elhiszi, hogy ez egy egyszeri rossz pillanat volt. Ám az eset újra és újra megismétlődik, és egy idő után az áldozat már természetesnek veszi a bántalmazást. Ehhez az is hozzáadódik, hogy a fizikai támadásokat nagyon sokszor verbális bántalmazás is kíséri, mely során a sértett gyakran maga is elhiszi, hogy ő (is) hibás a kialakult helyzetért, és még neki kellene örülnie, hogy valaki elviseli őt.

E mellett nem hagyható figyelmen kívül – különösen a konkrét esetben –, hogy egy létbizonytalanságban élő személynél az egzisztencia és a lakhatás nagyon fontos tényező. Nem zárható ki, hogy Gizella még a bántalmazást is hajlandó volt eltűrni azért cserébe, hogy volt hol élnie, és neki és a lányának van fedél a feje felett.

A sors iróniája, hogy később már ez sem adatott meg számukra. 1999-ben, amikor a család Balatonfüredre költözött, már a későbbi áldozat édesanyjánál laktak,⁶ tehát majdnem ugyanolyan mély egzisztenciális válságba kerültek, mint amilyenből Gizella annak idején szabadult. Ekkorra azonban már végképp kilátástalannak tűnt a helyzetük.

A rémálom kiteljesedése ugyanakkor az emberölést megelőző évben történt, amikor a család Tóthújfaluba költözött. Ekkorra a verések napirendszerűvé váltak, Gizellánál meg daganatos betegséget állapítottak meg a hasánál (amit akár az ütések is okozhattak), sőt, Kitty féltestvérét, az akkor még csak kétéves Gertrúdot is rendszeresen bántalmazta Kitty nevelőapja.⁷

Talán furcsának tűnhet, hogy Kitty beszámolója alapján az utolsó csepp a pohárban az volt, amikor a nevelőapja azzal fenyegette meg, hogy intézetbe adja őt.⁸ Ez azért lehet némiképp meglepő, mert ha belegondolunk, az állami gondozás akkor ott Kitty számára egyfajta szabadságot is jelenthetett volna, hiszen megszabadult volna az erőszakos nevelőszülőltől. Ugyanakkor ez azzal járt volna, hogy ott kellett volna hagynia anyját és hűgát a bántalmazó kényére-kedvére. Ezt semmiképp sem akarta. Ezért – anyjával egyeztetve – elhatározásra jutott, és augusztus 31-én megvalósította a szörnyű tettet: álmában végzett a nevelőapjával.

2.2. Voltak gyanús jelek

Az ügy érdekessége, hogy bár sokan sejteni vélték, hogy a családon belül valami nincs rendjén, egyetlenegy alkalommal sem jutott el egy hatósági vizsgálat addig a szintig, hogy az áldozatokat védelembe vegyék, az elkövetővel szemben eljárást indítsanak, vagy más módon segítsenek a családon. Még annak ellenére sem, hogy egyértelmű jelek utaltak arra, hogy a családon belül súlyos problémák voltak.

Az egyik ilyen jel volt Kitty viselkedésének megváltozása. Ez kezdetben csak abban nyilvánult meg, hogy hasfájásai voltak, testnevelés óra előtt nem akart levetkőzni (nyilván azért, mert láthatóvá váltak volna a sérülések), később azonban észrevehető volt, hogy a tanulmányi eredményei leromlanak, egyre gyakrabban hiányzik az iskolából

⁵ ALFÖLDI Ágnes Dóra: *A családon belüli erőszak problematikája a XXI. századi Magyarországon*, Magyar Tudomány, 2011/8, 956.

⁶ MORVAI, SIMEK: *i. m.*, 28.

⁷ *Uo.*, 40–41.

⁸ *Uo.*, 50.

igazolatlan, emellett egy alkalommal még lopási ügybe is keveredett.⁹ Ezek mind olyan jelek, amelyek riasztóként kell hogy jelezzenek egy családsegítő fejében: itt valami nincs rendjén. Ezek a jelek azonban valamiért ebben az ügyben nem működtek.

Az is tudvalevő, hogy az ügyben indultak eljárások. Egy alkalommal maga Gizella is (már Tóthújfalun),¹⁰ egyszer pedig egy ismerősük tett bejelentést azzal kapcsolatban, hogy Kittyt és Gizellát Gizella élettársa rendszeresen bántalmazza.¹¹ Ezeknek az eljárásoknak azonban nem lett következménye, amelynek oka többek között az is, hogy a sértettek mindig visszavonták a vallomásukat – valószínűleg fenyegetés hatására. Ez utóbbi szintén egy viszonylag jellemző jelenség a családon belüli konfliktusoknál, hogy a sértett fél, bár megteszi az első lépést, valami oknál fogva mégis kihátrál az eljárásból. Ennek a fenyegetettség mellett a leggyakoribb oka az érzelmi és az anyagi kiszolgáltatottság.¹² Jelen ügyben azonban – Kitty elmondása alapján – az is megtörtént, hogy a sértettek kihallgatása után a következő lépés az volt, hogy behívták a bántalmazót, és megkérdezték tőle, hogy igazak-e a vádak? Kitty nevelőapja persze tagadta mindezt, majd a vallomásuk visszavonására kényszerítette az áldozatokat.¹³ Amennyiben valóban így történt, az óriási hiba a hatóság részéről.

Nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy Kitty nevelőapja rengeteg második világháborús fegyvert tartott magánál, ezek egy része pedig működött is. Bár ez nem feltétlenül áll összefüggésben a családon belüli erőszakkal, ugyanakkor ez önmagában is bűncselekmény (lőfegyverrel visszaélés). Tehát ha ez bármilyen módon egy hatóság tudomására jut (amihez elég lett volna egy alaposabb vizsgálat a család mindenkori lakóhelyén), akkor ez a körülmény már önmagában megalapozott volna egy büntetőeljárást. Amely során könnyedén más dolgok is a felszínre kerülhettek volna...

3. Az eset jogi háttere

3.1. Jog, közvélemény, prevenció

Bár magának az ügynek a felderítése nem volt nehéz feladat – Kitty egy pillanatra sem tagadta a tettét –, és a jogi minősítése is viszonylag egyszerű volt, a kiszabandó szankció mértéke, azt gondolom, hogy még egy tapasztalt bírónak is embert próbáló feladatot jelentett. Simek Kitty az emberölés pillanatában már betöltötte a 14. életévét, tehát az akkori jogszabályok szerint büntetendő volt, de csak néhány hónappal lépte túl a büntethetőség életkori határát. E mellett mivel fiatalos volt, a büntetési tételének alsó határa a generális minimummal vált egyenértékűvé. A körülmények pedig – évekig tartó bántalmazás, családjának védelme – sokak szemében méltányolhatóvá tette még ezt a szörnyű cselekményt is.

⁹ *Uo.*, 19–20.

¹⁰ <http://nol.hu/archivum/archiv-77745-61407> (letöltés ideje: 2021. november 23.)

¹¹ MORVAI, SIMEK: *i. m.*, 46.

¹² ALFÖLDI: *i. m.*, 959.

¹³ MORVAI, SIMEK: *i. m.*, 46.

A másik oldalról nézve azonban az elkövetett bűntett az egyik legsúlyosabb bűncselekmény volt, ami a törvényben szerepel. Jogos védelmi helyzetről nem lehet beszélni, hiszen nem egy folyamatban lévő támadás során került sor az élet kioltására, sőt, mivel a nevelőapja a halála pillanatában aludt, ezért – bár ezt egy ilyen agresszív magatartás elkövetőjénél furcsa kimondani – az adott pillanatban ő volt védekezésre képtelen állapotban. És mivel egy előre kitervelt és megbeszélt cselekmény végrehajtására került sor, erős felindulásról sem lehetett beszélni. Így tehát egy olyan emberölésről van szó, aminél legalább két minősítő körülmény – előre kiterveltség, védekezésre képtelen személy ellen – fennállt. Ezért a bűntettért – ha nem lenne az elkövető fiatalos – akár életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható.

Álláspontom szerint ez az ügy azon ritka esetek egyike volt, ahol a speciál- és a generálprevenció picit talán egymással is szemben állt. Az eset rendkívüli mivolta miatt nem gondolom, hogy a speciálprevenció elérése érdekében súlyos szankció kiszabása lett volna indokolt. Generálprevenációs szempontból nézve ugyanakkor a bíróság nem engedhette meg magának, hogy egy olyan társadalmi üzenetet adjon, hogy az emberölés bármilyen formában elfogadható konfliktusmegoldás lehet.

Nem lehet eltekinteni e mellett a média szerepéről a történetben. A közvélemény ebben a kérdésben egyértelműen Simek Kitty oldalán állt. A történetét rengeteg médiafelületen megjelenítették, a különböző felmérések meg elég egyértelműen azt mutatták, hogy a lakosságot érdekelte az eset és megértették a lány tettét (egyes médiumok egyenesen hősként tüntették fel). Ugyanakkor álláspontom szerint ez a nagy médiafelhajtás inkább ártott az ügynek, mint használt. Noha a jogi képviselők szoktak időnként azzal érvelni a vádlottak mellett, hogy bár a jog a tettét elítéli, a közvélemény támogatja azt, ez a bírói gyakorlatban sosem számított igazán enyhítő körülménynek.¹⁴ A nagy érdeklődésre való tekintettel azonban még inkább felülértékelődtek a generálprevenációs szempontok.

Az elsőfokú bíróság mindezek ellenére viszonylag enyhe ítéletet hozott: 1 év 2 hónap próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztést. Másodfokon azonban súlyosbodott az ítélet, és a Pécsi Ítéletőzla 2 év 2 hónapra büntette Kittyt (édesanyja a bűnsegédi magatartás miatt felfüggesztett szabadságvesztést kapott). Az indoklásban elsősorban a cselekmény különösen súlyos volta és a veszélyes eszköz használata szerepelt, valamint felmerült a speciálprevenció gondolata is, vagyis hogy a felfüggesztett szabadságvesztést a terhelt sem élné meg büntetésként. E mellett nem hagyták figyelmen kívül azt a körülményt sem, hogy Kitty az eseményt követő napon szórakozni ment, a megbánás vagy a lelkiismeret-furdalás legcsekélyebb jelét sem tanúsította.¹⁵ Így 2004 végén nagyon úgy tűnt, hogy a lánynak börtönbe kell vonulnia a tettéért.

¹⁴ SZABÓ András: *A közvélemény és a közfelháborodás megjelenése a bírói gyakorlatban = Jog és Állam* 28., szerk. MISKOLCI-BODNÁR Péter, 152.

¹⁵ Ez utóbbi körülmény miatt számos olyan találgatás jelent meg a médiában, hogy nem is biztos, hogy Simek Kitty volt az elkövető, mert ez a reakció nagyon természetellenes egy ilyen szörnyű tett után. Egyes vélemények szerint a nevelőapja több uzsorásnak tartozott és alvilági bosszúállás történt, amit Kitty magára vállalt (ez utóbbi magatartás azért eléggé valószínűtlennek tűnik). Más elméletek szerint pedig lehetséges, hogy Gizella adta le a végső lövést, csak Kitty nem akarta, hogy rákibeteg édesanyja vállalja fel a büntetőeljárással járó viszontagságokat, ezért vállalta magára a cselekményt. A nyomozási adatok azonban mindkét elméletet határozottan cáfolják.

3.2. Halasztás, majd köztársasági elnöki kegyelem

Az első- és a másodfokú ítélet között azonban Kitty életében is történt változás. Párkapcsolatba került, és a másodfokú ítélet hirdetésekor már babát várt. E miatt a körülmény miatt a gyermek hat hónapos koráig nem kellett börtönbe mennie. Ebben az időszakban pedig Kitty ügyvédje a köztársasági elnökhöz fordult kegyelemért. A kegyelmi kérelemben a legfőbb érv Kitty születendő gyermeke és a beteg édesanyja volt. Az akkori köztársasági elnök, Mádl Ferenc, a kegyelmi kérelemnek helyt adott, és Petrétei József igazságügyi miniszter is ellenjegyezte a döntést.

Joggal merülhet fel a kérdés: mennyire befolyásolta a köztársasági elnöki döntést a közvélemény vagy az ítéletről alkotott szubjektív véleménye? Ennek a kérdésnek a megválaszolása kapcsán indokolt a köztársasági elnöki kegyelem kissé mélyebb vizsgálata.

A köztársasági elnöki kegyelmet a magyar Alaptörvény alapján a köztársasági elnök az egyéni kegyelmezés jogán gyakorolja. Ennek lényege, hogy a kérelmezőt a köztársasági elnök – az igazságügyi miniszter ellenjegyzésével – egyéni méltányosság alapján részesítheti kegyelemben. Ez a méltányossági ok tulajdonképpen bármi lehet, leggyakrabban valamilyen egészségügyi vagy szociális érv szokott felmerülni. A kegyelem tartalmát tekintve lehet eljárás, végrehajtási vagy mentesítési is, attól függően, hogy a – tag értelemben vett – büntetőeljárás mely szakaszában kerül rá sor.

Magának a kegyelmi eljárásnak van néhány rendhagyó tulajdonsága más, a büntetőeljárás során hozott határozatokhoz képest. Az egyik ilyen, hogy az eljárások nem nyilvánosak, a döntéseket nem kell a Magyar Közlönyben közzétenni. A másik, hogy – végrehajtási és mentesítési kegyelem esetén – nem bírálja felül a bíróság által megállapított tényállást, csupán az állam büntetőhatalmának egy részéről mond le valamilyen egyéni méltányosság alapján.¹⁶ És ami a legfontosabb különbség: a köztársasági elnököt semmilyen indokolási kötelezettség nem köti, ahogy olyan szempontok sem találhatók meg a jogszabályokban, ami alapján döntenie kellene (az eljárás során beszerezhető környezettanulmány, orvosi szakvélemény és más, a döntést elősegítő dokumentum, de ezeknek jogi kötőereje nincs).

Ebből a felsorolásból egyértelműen kiderül, hogy a köztársasági elnöki kegyelem nem egy fellebbviteli fórum, sokkal inkább egy megmaradt „uralkodói” jogkör, így elsődlegesen nem is az a célja, hogy a bíróság által meghozott döntéseket felülvizsgáljon. Ugyanakkor a létjogosultsága abban is keresendő, hogy bár a büntetőeljárások során a bírói mérlegelési jogkör nagyon széles, a büntetőjog általános szabályokat tartalmaz, amelyek révén – ha nem is gyakran, de – keletkeztethetnek olyan helyzeteket az elkövetők számára, amelyek a bíróság tud mit kezdeni. Ilyenkor pedig szerencsés, ha van egy lehetőség ezeknek az eseteknek a korrigálására.¹⁷ Fentiekből, no meg az indokolási kötelezettség hiányából következően nem zárható ki, hogy a köztársasági elnök végső soron azért részesít valakit kegyelemben, mert méltánytalannak érzi az elkövetőre nézve a hozott ítéletet.

¹⁶ PETRÉTEI JÓZSEF: *A köztársasági elnök kegyelmezési jogáról*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Repozitóriuma, 11.

¹⁷ HADHÁZI DÁVID: *A kegyelem, mint büntethetőség akadály létjogosultsága*, Miskolci Jogi Szemle, 2018/2, 2. kötet, 143.

A köztársasági elnöki kegyelem ugyanakkor ritkán alkalmazott jogintézmény Magyarországon. Bár évről évre viszonylag sok kérelem érkezik a köztársasági elnökhöz, az általános tapasztalat az, hogy ezeknek a kérelmeknek alig több mint 1%-ában kerül sor a kegyelmi jogkör gyakorlására¹⁸ (és ez a köztársasági elnök személyétől függetlenül megállapítható állítás). Ebből is látszik, hogy a kegyelmi jogkör gyakorlása valóban nagyon ritkán alkalmazott jogintézmény, így a végrehajtói hatalom nagyon speciális esetekben avatkozik be ily módon az igazságszolgáltatásba.

4. Ami ezután történt

Bár mondhatnánk, hogy a történet végül jól végződött, valójában sajnos ennek éppen az ellenkezője mondható. A Simek Kittyről szóló információk tekintetében a kegyelmet követően már csak a médiában megjelenő információkra hagyatkozhatunk, ez alapján azt tudjuk, hogy Kittyt Tóthújfaluban kiközösítették, szakított a párjával, majd a lányát otthagya először a gyámjához költözött, és miután onnan is kiközösítették őket,¹⁹ Ausztriába került, ahol állítólag prostituáltként dolgozott.²⁰

Felmerülhet a kérdés, hogy mi volt ennek a kiközösítésnek az oka, hiszen a közvélemény teljesen egyértelműen Simek Kitty mellett állt, és bár az ő tette is elítélhető morálisan, a nevelőapjéé még inkább. A válasz erre a kérdésre többrétű. Egyfelől a közvélemény legtöbbször távolról szemléli az eseményeket, ez alapján formál véleményt. De más elfogadni azt a tényt, hogy egy ismeretlen személy embert ölt, és más azzal szembesülni, hogy az illető gyakorlatilag ott él velünk egy településen. Emellett sajnos főleg faluközösségekben még jellemző volt a 2000-es évek elején – egyes helyeken még ma is – annak elfogadása, hogy a családfő időnként erőszakot alkalmaz a feleségével és a gyerekeivel szemben. Erre utal, hogy Kitty életrajzok beszámolója szerint amikor először láttak a falusi asszonyok Gizellán sérüléseket, úgy köszöntötték, hogy „*üdv a klubban*”.²¹ Ezenkívül azt sem felejtethetjük el, hogy a legtöbb bántalmazó külső személyekkel szemben egészen másként viselkedik, így a közvetlen lakókörnyezetnek egyáltalán nem biztos, hogy rossz véleménye volt az áldozatról. Ez utóbbi körülményhez az is hozzáadódik, hogy Kitty nevelőapja egy időszakban a falu kocsmárosa volt, ami szintén jelent valamiféle egzisztenciát településen belül.

A legutóbbi hírek róla 2021 júniusában jelentek meg, ezek azonban egymásnak ellentmondanak. Egyes médiumokból az derült ki, hogy Kitty Hollandiában boldog párkapcsolatban él, végre kiegyensúlyozott az élete.²² Más források azonban azt találgatják,

¹⁸ *Uo.*, 137. o.

¹⁹ <https://www.blikk.hu/aktualis/kulfoldre-ment-simek-kitty/1jjkfvl> (letöltés ideje: 2021. november 23.)

²⁰ https://www.szatmar.ro/Simek_Kitty_erotikus_fotokon/hirek/10309 (letöltés ideje: 2021. november 23.)

²¹ MORVAI, SIMEK: *i. m.*, 41.

²² <https://www.origo.hu/itthon/20210619-huga-halas-az-apagyilkos-simek-kittinek-hogymeghuzta-a-ravaszt.html> (letöltés ideje: 2021. november 23.)

hogy azért jött haza, hogy megpróbálja külföldre csábítani a mélyszegénységben élő lányát, hogy nagyobb összegű családi pótlékra tarthasson igényt.²³

5. Konklúzió - az ügy továbbélése

Ami erre az esetre jellemző és gyakorlatilag végigment az ügyön, az a kontroll hiánya, és ez igaz mind Kittyre, mind a nevelőapjára. Teljesen nyilvánvaló, hogy ami történt, az megelőzhető lett volna, ha a családsegítő és rendvédelmi szervek erélyesebben lépnek fel a kezdeti időszakban. Ám erre nem került sor. Ez pedig generátora volt minden további eseménynek, ami az évek során az ügyben történt.

Ennek ellenére úgy tűnik, hogy azért valamiféle pozitív hozadéka is volt az eseményeknek. Felhívta a figyelmet a családon belüli erőszak problémájára, ami változásra készítette mind a hatóságokat, mind a civilszervezeteket.

Az egyik ilyen előrelépés a 2005 áprilisában megalakult Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat, valamint az ehhez kapcsolódó krízisközpontok megalakulása. Ezeknek a központoknak célja a segítségnyújtás a kapcsolati erőszak áldozatainak, és – ami különösen fontos – lakhatási segítség nyújtása azoknak az áldozatoknak, akik meg akarják szakítani az erőszakba fulladó élettársi kapcsolatukat. Ugyanígy kiemelendő, hogy most már több telefonos segélyszolgálat – köztük a Kék Vonal – 0–24 órában személyes telefonos tanácsadással áll rendelkezésre. Ez szintén jelentős, ugyanis a családon belüli erőszak leplezése céljából nem ritka, hogy az áldozatokat megfosztják a telefonjuktól meg más okoseszközöktől, megakadályozva ezzel a segítségkérést. Ha pedig egy alkalommal egy ilyen valakinek a kezébe kerül, akkor nagyon nem szerencsés, ha amiatt hiúsul meg a segítségkérés, mert éppen nincs ügyfélfogadási idő.

Szintén jelentős változás, hogy az Országgyűlés 2005. július 4-én elfogadta azt a Btk.-módosítást (2005. évi XCI. törvény), amely tartalmazza a távoltartást, mint a pártfogó felügyelet keretében megállapítható magatartási szabályt, majd 2009-ben megalkotta a 2009. évi LXXII. törvényt, mely a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szól.²⁴ Bár a távoltartásnak a szabályai már korábban is léteztek Magyarországon, ezek statikus, végrehajtása tekintetében lassú intézkedések voltak, a családon belüli erőszak megoldásai pedig ennél dinamikusabb, gyorsabb eljárást kívánnak. A 2009-es szabályozásban szereplő ideiglenes megelőző távolságtartás, valamint megelőző távolságtartás éppen erre voltak hivatottak.

A rendőrségnél is történtek változások 2005 környékén, amelyeket valószínűleg ez az ügy is befolyásolt. Az ekkor bevezetett és a 2018/2-es ORFK-utasításban ma is jelen lévő előírás szigorú részletességgel szabályozza, hogy mit kell az eljáró rendőröknek tenniük, amennyiben családon belüli erőszak lehetősége áll fenn. Ebben szerepel többek között a tájékoztatási kötelezettség, az, hogy köteles megbizonyosodni arról, hogy a

²³ <https://index.hu/belfold/2021/06/15/hollandia-simek-kitti-apagyilkos-elokerult-totujfalu/> (letöltés ideje: 2021. november 23.)

²⁴ BÉRCES Viktor, DOMOKOS Andrea: *A családon belüli erőszak szankcionálásának büntetőjogi lehetőségéről*, Jogelméleti Szemle, 2017/3, 83.

bántalmazott személy biztonságban van-e, és amennyiben nem, úgy köteles őt elkísérni a legközelebbi krízishelyre.

Bár a konkrét ügygel nem áll közvetlen összefüggésben, de mindenképpen megemlítendő, hogy 2013-ban megjelent a Büntető törvénykönyvben a kapcsolati erőszak tényállása, ami egyrészt kriminalizálja a testi sértés körébe még nem tartozó – fizikális vagy verbális – erőszakos magatartásokat, valamint személy elleni erőszakos bűncselekményeket súlyosabban szankcionál, amennyibe azt valaki gyermeke, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére követi el. Magam részéről azt gondolom, hogy ennek a tényállásnak nagyobb volt a szimbolikus jelentősége, mint a praktikus (korábban sem a jogszabályok hiánya jelentette a problémát, hanem a hatalmas látencia), viszont tény, hogy a bizonyítást egyszerűbbé tette és súlyosabb szankciókat is kilátásba helyezett, mint amire korábban lehetőség volt.

Mindezek az intézkedések egyértelműen előrelépést jelentettek, ugyanakkor a családon belüli erőszak a mai napig nagyon nehezen megoldott kriminológiai kérdés. Az önbizalomhiány, a félelem és a bizonytalanság révén még mindig sokan nem merik jelenteni ezeket az eseteket, inkább elfogadják azt és együtt élnek vele. Pedig ha valamit, hát ezt a viselkedést senki sem érdemli meg! Fontos feladat, hogy az áldozatokban a lehető legtöbb helyen tudatosítsák, hogy ez az állapot nem normális és igenis van megoldás, míg azok a személyek, akik ilyenről tudomást szereznek, ne tekintsek ezt magánügynek, és ha az áldozat nem teszi meg, ők tegyék meg a szükséges lépéseket. Amennyiben erre sor kerül, megelőzhetővé válik, hogy a jövőben újabb Balog Tamások és Simek Kittyk szülessenek.

Felhasznált irodalom

1. ALFÖLDI Ágnes Dóra: *A családon belüli erőszak problematikája a XXI. századi Magyarországon*, Magyar Tudomány, 2011/8.
 2. BÉRCES Viktor, DOMOKOS Andrea: *A családon belüli erőszak szankcionálásának büntetőjogi lehetőségeiről*, Jogelméleti Szemle, 2017/3.
 3. HADHÁZI Dávid: *A kegyelem, mint büntethetőség akadály létjogosultsága*, Miskolci Jogi Szemle, 2018/2, 2. kötet.
 4. MORVAI Krisztina, SIMEK Kitti: *KITTI – Rettegés és erőszak – otthon*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.
 5. PETRÉTEI József: *A köztársasági elnök kegyelmezési jogáról*, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Repozitóriuma.
 6. SZABÓ András: *A közvélemény és a közfelháborodás megjelenése a bírói gyakorlatban = Jog és Állam 28*, szerk. MISKOLCI-BODNÁR Péter.
1. <http://nol.hu/archivum/archiv-77745-61407> (letöltés ideje: 2021. november 23.)
 2. <https://www.blikk.hu/aktualis/kulfoldre-ment-simek-kitty/1jjkfv1> (letöltés ideje: 2021. november 23.)
 3. https://www.szatmar.ro/Simek_Kitty_erotikus_fotokon/hirek/10309 (letöltés ideje: 2021. november 23.)

4. <https://www.origo.hu/itthon/20210619-huga-halas-az-apagyilkos-simek-kitti-nek-hogy-meghuzta-a-ravaszt.html> (letöltés ideje: 2021. november 23.)
5. <https://index.hu/belfold/2021/06/15/hollandia-simek-kitti-apagyilkos-elokerult-totujfalu/> (letöltés ideje: 2021. november 23.)

VERESS EMŐD

Óvári Elemér kolozsvári ügyvéd életéről és haláláról

About the Life and Death of Attorney Elemér Óvári from Cluj

Abstract: Attorney Elemér Óvári was a legendary figure of Cluj in the first half of the 20th century. His professional, civic organizing activity and his magistral skills of organizing pranks were legendary in the Austro-Hungarian Monarchy and later in Romania. The salon, run with his wife, Olga Purjesz, was a prominent centre of cultural life in Cluj. This study seeks to reconstruct the life of Elemér Óvári and the tragic events that took place in October 1944 in Cluj, in the context of the Soviet army's invasion and of the efforts to protect the city from the fighting.

Keywords: Cluj-Napoca, 1944, Maniu Guard, the Soviet army, World War II

Összefoglaló: Óvári Elemér ügyvéd a XX. század első fele Kolozsvárjának legendás alakja volt. Szakmai, civil szervezői és tréfamesteri tevékenysége az Osztrák-Magyar Monarchiában, majd Romániában is legendás volt. Feleségével, Purjesz Olgával működtetett szalonjuk a kolozsvári kulturális élet kiemelkedő központjának számított. A tanulmány egyfelől Óvári Elemér életútját próbálja rekonstruálni, másfelől pedig azokat a tragikus eseményeket, amelyek 1944 októberében Kolozsváron, a szovjet hadsereg bevonulásának és a város harcoktól való megkímélésének kontextusában történtek.

Kulcsszavak: Kolozsvár, 1944, Maniu-gárda, szovjet hadsereg, II. világháború

1. Alapvetés egy portréhoz

Óvári Elemér a XX. század első felében Kolozsvár meghatározó egyénisége volt: jogász, kulturális szervező, legendás mókamester. Egyik barátja visszaemlékezése szerint „szélesvállú, hatalmas termetű, kicsit rövidlátó tekintetű óriás gyanánt él az emlékemben, akinek gyermeki jószág ül az arcán és valami hunyorgó ravaszság, egy-egy új csíny fölött való titkos elégtétel cikázó derűje. Mert ha fölkelt ügyvédi irodájának íróasztala mellől, másnapig semmi máson nem járt az esze, mint hogy kit hogyan lehet megrézfálni.”¹

¹ HARSÁNYI Zsolt: *Régi jó idők*, Pesti Hírlap, 1930. október 2., 4.

2. Az Osztrák–Magyar Monarchiában

Óvári Elemér 1876. február 29-én született Kolozsváron. Édesapja Óvári Kelemen jogász, egyetemi tanár, a kolozsvári jogi kar dékánja és a Ferenc József Tudományegyetem rektora is volt. Elemér középiskolai tanulmányait Kolozsváron a piaristáknál, egyetemi tanulmányait szintén Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetemen végezte. Jogi és államtudományi doktorátust szerzett, majd ügyvédi vizsgát tett, 1904-től a kolozsvári ügyvédi kamara tagja lett.

Első látványos tevékenységét a hírlapírás területén kezdte meg. A *Kolozsvári Hírlap* főszerkesztőjeként sajtóperbe fogták, mert 1904-ben *Még egy hadparancs* című cikkében kritika tárgyává tette Tisza erőszakoskodását, hogy a vasutasokat katonai szolgálatra rendelte be. A felmentéssel záruló sajtóper nem akadályozta meg szakmai karrierjének felívelését. Óvári Elemér 1906-tól Kolozsvár főügyésze lett. A főügyész a helyi közigazgatás központi szereplője volt: a törvényhatóságnak jogtanácsosa, akit minden olyan ügyben, melynél a jogi szempont a döntő, határozathozatal előtt meg kellett hallgatni; a törvények örének számított, s mint ilyen, a törvényhatóság határozatai ellen fellebbezéssel élhetett. Főügyész csak okleveles ügyvéd lehetett, és a hivatalos teendői teljesítését nem akadályozó mértékben magánügyvédi gyakorlatot is folytathatott.

1906-ban, amikor Bánffy Miklós frissen kinevezett főispánként érkezett meg Kolozsvárra, ünnepélyesen fogadták. A korabeli sajtó szerint „*Kolozsvár város bizottsági tagjai Szvacsina Géza polgármesterrel és a városi tanácsosokkal a pályaudvaron gyülekeztek össze, hogy együttesen fogadják a küldöttséggel érkező főispánt. A városatyáknak is nagyobbbrésze pompás magyarruhákban jelent meg, s különösen jól festett dr. Óvári Elemér hófehér díszmagyar ruhában, mely nagyon ráillett a tehetséges fiatal ügyvéd deli alakjára.*”²

Óvári ugyanekkor, 1906-ban házasodott.³ Felesége Purjesz Olga (1881–1944), Purjesz Zsigmond híres belgyógyász orvos, egyetemi tanár leánya volt. Két gyerekük született: Zoltán (1907–2005) és Magda Éva (becenevén Baba, 1908–?).⁴

Óvári fél évszázadon keresztül minden kulturális vagy sportcélú szervezkedés vezéralakja volt, a dalegyletektől a Szinpártoló Egyesületen át a Kaszinóig vagy a Sakkozók Társaságig (híres, verhetetlen sakkjátékosként ismerték).⁵ Ő volt a kezdeményezője a 48-as honvédek és özvegyeik segélyezésének is: Kolozsváron 1910-ben 29 honvéd és 15 honvédözvegy élt még.

² *Az új főispán beiktatása*, Ellenzék, 1906. május 3, 3.

³ A kolozsvári Szent Mihály Plébánia anyakönyvi adatai szerint Óvári Elemér és Purjesz Olga házasságkötésének dátuma: 1906. június 26.

⁴ Óvári Zoltán születésének dátuma: 1907. április 13. Óvári Magda Éva születésének dátuma: 1908. május 30.

⁵ Tagja volt a Dumaposta asztaltársaságnak is. Ld. CSAPODY Miklós: *A Dumaposta asztaltársaság*, Korunk, 2018/8, 37–48.

3. Az „Óvári-szalon”

Óváriék folyamatosan nagy társasági életet éltek. A család, a Purjesz Zsigmond által elkezdett hagyományt folytatva és kiteljesítve, Monostori úti házukban egyfajta irodalmi-kulturális szalont működtetett, megfordult ott Ady, Bartók, Kodály, Dohnányi, Móricz, Kuncz Aladár, Hunyady Sándor, Wass Albert, Dsida Jenő és nagyon sokan mások.

Hunyady Sándor a következőképpen emlékezett vissza az Óvári-szalonra:

„Fiatal újságíró voltam Kolozsváron. Fiatal voltam és újságíró. Ez annyit jelent, hogy rettenő keveset aludtam. Rendesen öt órakor reggel feküdtem le és hatkor keltem fel, mert hétre már bent kellett lenni a szerkesztőségben, miután déli lapnál dolgoztam és a munkaidő reggel héttől déli egyig tartott. De volt olyan eset is, amikor csak öt percet töltöttem az ágyban. Igazán csak azért feküdtem le, azért hunytam be a szemem egy percre, hogy aztán az öltözködésnek, amikor fogat mostam és fésülködtem, ürügyem legyen arra gondolni, hogy korán kelő rendes ember vagyok, aki rohan a hivatalába.

Hanem azon a napon, amelyről itt szó lesz, öt percig sem aludtam. Egyenesen a kártyasztaltól mentem a szerkesztőségbe. Nyár volt, hétvége. Ha jól emlékszem, szombat. Összegyűlt bennem nemcsak az elmúlt huszonnégy óra, hanem az egész hét álomrestanciája. Olyan álmos voltam, hogy szinte fájt. A szemem égett, a fülem zúgott, az ujjaim hegye eltompult, duplán látam és triplán hallottam...

Elhatároztam, hogy ha egy óra lesz és vége a munkának, haza sem megyek, hanem bent a szerkesztőségben lefekszem a fogadószoba poloskás diványán. Alig volt erőm mozdulni. Vonzott a föld. Közel álltam hozzá, hogy ott, ahol vagyok, lefekszem a padlóra és elalszom, mint egy darab kő.

Egy óra előtt öt perccel megszólalt a telefon. Engem kerestek. Fölemeltem a kagylót. 'Halló' – szólottam bágyadtan. Friss hang harsogott a fülemben. Ó. úr [Óvári Elemér] beszél. A hatalmas, tréfás, híres Ó. úr. Ügyvéd és mecénás. Bálványa minden erdélyi cigánynak, színésznek, hírlapírónak. Ebédre hívott meg Ó. úr. Mégpedig aznap két órára. Kifogást nem fogadott el. Figyelmeztetett, hogy ő kap ki odahaza, ha nem leszek ott az ebéden. Mert a felesége már egy héttel előbb megmondta, hogy szóljon nekem. Bocsánatot kért, hogy csak most telefonál. Elfelejtette.

Ezt a meghívást nem lehetett visszautasítani. Ó.-ék háza nagyon híres ház volt Kolozsváron. Járt oda mindenki, aki valamit számított Erdély magyar társadalmában. Grófok, püspökök, politikusok, szép asszonyok...

Akit ez a ház 'felvett', annak meg volt vetve a fejealja Kolozsváron. Tudtam, hogy kik lesznek ott. B. gróf, a gazdám. Egy másik B. gróf, a másik gazdám. B. bárónő, aki rettentően imponált nekem. D. grófnő, akit gyönyörűnek találtam. Ott volt a szerkesztőm, egy főpap, az akkori magyar miniszterelnök felesége, aki éppen hazalátogatott Erdélybe.

Tudtam, hogy ott lesz három lány, akikbe, úgy, ahogy vannak, egyszerre majdnem szerelmes voltam... Együtt volt itt minden, ami fontos egy fiatalember életében. Szívügy és ambíció. Először hívtak meg asztalukhoz.⁶

Hunyady Sándor a fáradságtól ebéd után a nappaliban elaludt. Éjfél előtt kevéssel ébredt fel, bezárva. Szégyenében öngyilkosságra is gondolt. Ekkor vette észre, hogy gombostűvel a mellére egy cetlit tűztek: Moziba mentünk. Éjfélkor hazajövünk. Aludj jól. Ölel

⁶ HUNYADY Sándor: *Első ebéd egy erdélyi háznál*, Magyar Nők Lapja, 1939/18, 5.

Elemér. Amikor visszajöttek a moziból, nem engedték hazamenni. Megvacsoráztatták. Gramofon, táncmulatság kezdődött. Hunyady hajnali négykor búcsúzkodni szeretett volna: akkor sem engedték.

„– *Menni akarsz? Máris? Ugyan, ne bolondozzál!*

– *Álmos vagyok! – dadogtam.*

– *Álmos?! Hát feküdj le! Van itt ágy. Adok én hálóinget, és reggel majd elhozatjuk a szállásodról a fogkefédet. Herkulesi markával újra megfogta a karomat, hogy moccanni sem tudtam. A szobalányt szólította:*

– *Menjen, llus, vessenek ágyat a szerkesztő úrnak a vendégszobában, mert látom rajta, hogy szeret itt lenni nálunk!*”⁷

4. Egy kis baleset

1913-ban történt, még a boldog békeidők utolsó évében, hogy egy gyógyszerészgyakornok a szomszédban flóbertfegyverrel célba lövést gyakorolt. Egyik golyó véletlenül a saját házuk udvarán játszó Magdát, Óvári Elemér ötéves leányát találta el. A lányka összeesett. A nagypapa, Purjesz Zsigmond orvosprofesszor 1911-ben nyugdíjba ment és Budapestre költözött. Ott tovább folytatta orvosi gyakorlatát, de ekkor épp Kolozsváron tartózkodott. A sebben maradt flóbertgolyót kivette és ellátta a sebet. Apró előjele volt ez annak, hogy más formában és más következményekkel, 1944-ben ugyanitt le fog játszódni egy lövöldözés. Nem flóbertpuskával és összehasonlíthatatlanul végzetesebb következményekkel.

Óvári Elemér 1915-ben önkéntes katonaként az olasz fronton harcolt, 1916-ban betegsége miatt felmentették. Városi főügyési minőségét az impériumváltásig megőrizte. Ezt a tisztségét a román hadsereg Kolozsvárra való bevonulása következtében veszítette el. Viszont nem hagyta el Erdélyt.⁸ Már túl a negyvenen beállt asztalosinasnak Hevessy József Fadrusz utcai asztalosműhelyébe. Majd amikor lehetett, újrakezdte az ügyvédi praxist.

5. Somló Bódog halála

Az impériumváltás időszakában, pár hónappal a trianoni békeszerződés aláírása után történt barátjának, Somló Bódog kolozsvári jogászprofesszornak a tragikus halála.

Somló Bódogot 1919-től, az egyetem menekülésével a budapesti egyetem profesztorának nevezték ki. 1920 szeptemberében Kolozsvárra utazott. Életének utolsó napján Óvári Eleméréknél ebédelt, és célzott arra, hogy úgy érzi, nemsokára meg fog halni: az édesanyja mellett szeretne megpihenni. Somló ugyanaznap este vacsorára is hivatalos volt, de késve sem érkezett meg.

⁷ HUNYADY: *i. m.*, 6. Az elmesélt esemény 1910 körül zajlott le.

⁸ Édesapja, Óvári Kelemen is Erdélyben maradt. 1925. december 17-én hunyt el Kolozsváron.

Óvári elindult Somlót megkeresni, de a szállodában sem találta meg (más források szerint Óváriéknál volt megszállva). Annyit derített ki, hogy késő délután kiment a Házsongárdi temetőbe édesanyja sírjához. Óvári éjjel a zárt temetőbe nem jutott be, így másnap reggel újra elment a Házsongárdba. A temetőőr ekkor értesítette, hogy édesanyja sírjánál Somló Bódog felakasztotta magát.⁹ (Más források szerint a holttestet nem a temetőőr, hanem a Somlót kereső Óvári Elemérné és kísérei találták meg vagy Óvári Elemér maga találta meg.)

Somló Bódog 47 éves volt. Barátja halála mélyen megrendítette Óvárit.¹⁰

6. A tréfa-nagymester

Óvári Elemér tréfa-nagymesteri (hecc-Meister) mivolta legendás volt. Ilyen értelmű működése, csakúgy, mint jogászi pályája, politikai korokon átível: az Osztrák–Magyar Monarchia idején kezdődött, Nagy-Romániában folytatódott, és még Észak-Erdély visszacsatolása idején is üzte tréfáit. A terjedelmi korlátokkal küszködve is muszáj, példa jelleggel, megidéznünk ezt az arcát is, a szemtanúk által rögzített néhány kis történeten keresztül.

Felmerülhet a kérdés: hogyan kell valakiből tigrist csinálni?

„Ez a következőképpen történik. Az ember int a pincérnek, aki úgy ért már minden mozdulatot és kacsintást, hogy máris siet a konyhára, ott jó sokáig forgat égő gyújtószálak fölött egy pezsgős dugót, aztán észrevétlenül odahozza a tréfacsinálónak. Tudni kell, hogy a világ valamennyi tárgya között egyetlenegy sem tud akkora kormot eresztetni a gyújtóláng fölött, mint a pezsgős dugó. Jó zsíros, vastag korom ez, – ha az ember az öt ujjá hegyével megfogdossa a kormos dugót, bőséges réteg ragad az ujjhegyekre. A társaság jókedvű, egy pár üveg már elfogyott. A tréfacsináló ekkor, kiválasztván az áldozatot, melléje ül, és mindenféle agyafúrt ürügyeket eszel ki, hogy kormos ujjá hegyével az áldozat ábrázatához érhesse. Például az áldozat egy megjegyzésére elragadtatva kiált föl: – Okos ember vagy, azt meg kell hagyni! Van itt ész, hiába! És odakopogtat az áldozat homlokára, aki szerény pirulással hallgatja eszes voltának dicséretét, és nem tudja, hogy az ujjak vastag fekete pontokat hagynak a homlokán. Vagy pedig rá kell pillantani az áldozat orcájára és előzékenyen így szólni: – Várjál csak egy pillanatig, itt van valami az arcodon, valami pelyhe. És baráti figyelemmel lefricskázzuk arcáról az állítólagos pelyhet. Az eredmény két-három koromfekete sáv a mit sem sejtő áldozat arcán. Lassanként mindenki részt vesz a tigris-mázolásban, és az elmék azon köszöriültnak, hogy feltűnés nélkül milyen ügyes ürügyekkel lehessen az áldozat arcához érni. Nem lehet vitatni, hogy ebben Óvári Elemér őrdőgi tökéletességre vitte. Sőt ő egyenesen négyzetre emelte a tréfát. Mert félrehúzta Király Ernőt, a kolozsvári bonvivánt és így súgott a fülébe: – Ernőkém, csinálj tigrist ebből a Szász Bandiből, mi majd nézzük. Majd egy pár pillanat múlva félrevonta Szász Endre lapszerkesztőt és annak ezt súgta: – Te Bandi, ebből a Király Ernőből tigrist kell csinálni. Végezd el ügyesen, mi majd nézzük.

⁹ Somló Bódog bátyja, Gusztáv is öngyilkos lett, 1900-ban, 24 évesen, egy drámai színész nő miatt.

¹⁰ *Hogyan halt meg Somló Bódog. Részletek a tudós öngyilkosságáról*, 8 Órai Újság, 1920. október 10; *Somló Bódog öngyilkossága*, Keleti Újság, 1920. szeptember 29.

A két fölszólított aztán elkezdett egymásból tigris csinálni. Mindegyik azt hitte, hogy a társaság vele nevet a másikon. Azt egyik sem tudta, hogy miközben démoni csalafintasággal mázolja a másikat, azalatt az ő arcán is rohamosan szaporodnak a fekete sávok. Végül ott állt mind a kettő diadalmasan, de kéményseprő-orcával.”¹¹

Hajnalonként, még akkor is, ha már világosodott odakint, Óvári Elemér hangosan, fölháborodva szokta szidalmazni a hazamenőket. Egyik alkalommal szokatlan módon nem emelt szót a multság befejezése ellen. *„Kezelt mindenkivel és a maga részéről nyugodtan ott maradt az asztalnál egyedül. Egyfélóra múlva mindenki szállingózott vissza. Kolozsvárott abban az időben nem volt ismeretes a házmaster intézménye, kiki a saját kapukulcsával járt haza. És a társaság minden tagja, mikor ki akarta nyitni a kapuját, idegen kulcsot talált a zsebében. Nyilvánvaló volt, hogy az éjfolyamán Óvári Elemér cserélte ki a kabátzsebekben a kapukulcsokat. Mit volt mit tenni: vissza kellett menni a Nyehóba. – Ül csak le, – mondta Elemér, – a piritóst már megrendeltem.”* A „Nyehó” – avatatlanok számára – a New York szálloda étterme volt.

Óváriról, Kolozsvár éjszakai életének bohém főszereplőjéről nótát is (át)költöttek:

*„Aki minden poharat, kelyhet
Gyöngyöző borral telemér,
Éljen soká a mi barátunk,
Doktor Óvári Elemér.
Ha pénze nincs, iszik hitelbe,
övé a legszebb lány szerelme.
Iszik, amennyi belefér:
Doktor Óvári Elemér.”*

Aki hamisan nótázott az asztaltársaságból, büntetést kellett fizessen. Aki ismétlésbe esett, szintén. Hajnalonként, amikor mindenki hazatért, és az igazak álmát aludva próbálta kiheverni az éjszaka fáradalmait, Óvári Elemér felült a kocsira, s a „bánatpénzből” bevásárolt a nagypiacon: friss cipót, húsos szalonnát, húst, dinnyét, krumplit, tejet. És kikocsikázott Kolozsvár szélén a nyomortanyákhoz, ahol szétoztotta az éjszakai gyűjtés eredményét.

Óvári iklódi rokonainál lakott Mári néni, közjogi helyzetét tekintve valahol a cseléd és a családtag közötti besorolással: *„házibútor, több mint ötven esztendeje van már a háznál. Kis, töpörödött, öreg nő, hegyes orra, hegyes álla, hátul – erdélyi módon szólva – kukraálló hegyes kontya, olyan, mint egy vasorrú bába. Ugyanolyan házsártos is. Folyton pöröl, dohog, bosszankodva motyog magában, ha jár-kél, semmivel nincs megelégedve.”¹²*

Ez a személyiség valósággal kiprovokálhatta Óvári tréfáit.

„Iklódon járt Óvári Elemér, de még ugyanakkor ott volt a háznál László Marci, szintén nagy tréfacsináló. Ketten üldögéltek a szobában, ahol Mári néni az ablakot tisztogatta. Úgy tett, mint ha csak az ablakra ügyelt volna, pedig ott volt a füle minden szón, amit ezek beszéltek. Ezek pedig összekacsintottak. Azt mondja Elemér kérdező hangszíjjal: Andra moi ennepe Múza?¹³ Marci azonnal elértette a dolgot, ő is járt gimnáziumba, ő is tudta a homéroszi eposz görög kezdősorait. S mialatt Mári néni izgatottan felfigyelt az érthetetlen beszédre, ő színlelt izgatottsággal felelt:

¹¹ HARSÁNYI: *Régi... i. m.*, 4.

¹² HARSÁNYI ZSOLT: *Mári néni*, Pesti Hirlap Vasárnapja, 1932. szeptember 4, 9.

¹³ Homérosz *Odüsszeiájának* kezdősora.

Polütropon Mári néni hozz mala polla. *Az ablakmosó öreg házibútor összerezzen. Hiszen ezek róla beszélnek! Méghozzá valami átkozott idegen nyelven, amit ő nem ért. Az ablakmosórongy is izgatottan reszketni kezdett a kezében. Elemér folytatta. Pajkos hangon, mint aki valami furcsa titkot mesél: Plankté! Epei Tróiesz hieron ptolietron! A másik közelebb húzta a széket. Kérdezett tovább: Eperszen? Pollón d'anhrópén? Elemér nevetve legyintett. Félszemmel Mári nénire sandítva folytatta a bizalmas elbeszélést: Iden asztea! Marci ezen roppant elcsodálkozott. Térdére csapott a meglepetéstől és mohón kérdezte: Kai Mári néni noon egnón? Ezt már nem állotta ki Mári néni. A haragtól szikrázva fordult hozzájuk: Azt hiszik, nem értem? Minden szót értettem! A jó Isten meg is fogja büntetni magokat, mert egy szó sem igaz az egészből!”¹⁴*

Fennmaradt, általam összegyűjtött tréfáinak sorát hosszan lehetne folytatni. Viszont azt is fontos megjegyezni, hogy tréfáin nem lehetett megsértődni, annyira szerették Óvárit. Személyisége magával sodorta és elvárásolta a tréfa célpontját is. Ha valakinek pedig őt sikerült megrézfálnia, azt is hasonló örömmel nyugtázta. Alapvetően csak szűk baráti társaságát ugratta, és azokat is kizárólag este. Napközben komoly jogász volt, és a munkával soha nem viccelt. Szakmai fellépésére, kisebbségi ügyekben tanúsított kiállására, sokszor önzetlen segítségnyújtására vonatkozóan viszont jóval kevesebb történet maradt fent az utókornak, de annyi szerencsére igen, hogy nem csak a mókamesteri arca dokumentálható. Ki kell emelnem, hogy Óvári a két világháború közötti időszakban az erdélyi magyar tankönyvkiadás nemes és a magyar kisebbség megmaradásának szempontjából hihetetlenül fontos ügyét felvállaló Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. igazgatósági elnöke is volt. Vékás Lajos, a Minerva vezérigazgatója szerint Óvári személye összeforrott a Minervával.¹⁵

7. Kurucdalok éneklése mint államellenes izgatás?

1937-ben a kolozsvári hadbírószág megállapította, hogy a kurucdalok éneklése nem államellenes cselekmény: felmentették dr. Óvári Elemér ügyvédet.

Óvárit azzal vádolták meg, hogy a kolozsvári Újságíróklubban, szórakozás közben az állam rendjét veszélyeztető dalokat énekelt. A feljelentő: Patachi középiskolai tanár. Óvári személyisége és az ügy érdekessége miatt a tárgyalóterem színültig megtelt. Óvári, Patachi feljelentése szerint tiltott dalokat énekelt. Óváriék tiltakoztak: régi kuruc dalokat énekeltek, és azoknak az éneklését semmilyen rendelet nem tiltja. A sajtóhír szerint „a vádlottak a védekezés során bebizonyították, hogy ezeket a dalokat még a bucurești rádióban is lehetett hallani, azonkívül egy, a tárgyaláson is jelenlevő tárogatóművész ezek közül többet előadott a királyi udvarban is Mária anyakirálynő előtt. A tanúkihallgatások során a vád tanúi csak annyit tudtak mondani, hogy hallották az éneket előforduló 'szegény Magyarország' szavakat, de nem ismerik a szöveg további értelmét s csak Patachitól hallották, hogy azok állítólag irredenta dalok. A tanúk között megjelent dr. Nemes Sabin is, aki azon az estén szintén az

¹⁴ HARSÁNYI: Mári..., i. m., 9.

¹⁵ Vékás Lajos dr., a tízéves jubileumát ülő Minerva vezérigazgatója arra a legbüszkébb, hogy a súlyos gazdasági krízis ellenére sem épített le senkit a vállalat tisztviselői közül. Beszélgetés Vékás Lajos dr.-ral – Egymillió magyar könyv – Jubiláns közgyűlésen ünnepelték a népszerű vezérigazgatót, Keleti Újság, 1930. november 2, 5.

Újságíróklubban tartózkodott és aki a kihallgatás során kijelentette, hogy a dalokat végighallgatta, mindegyiket ismeri és nagyon sokszor hallotta azokat nem csak magyar, hanem olyan társaságban is ahol románok voltak. Hogy mennyire nem irredenta dalok voltak, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy hallattukra egyáltalában nem háborodott fel és nem tett jelentést. Míg ha azok irredenta dalok lettek volna, jó román léteire azonnal közbelépett volna. Giurgiu dr., Klein Miksa dr., Popescu Ilariu dr. és Vertan dr. védőbeszédei elhangzása után a katonai törvényszék ítélethozatalra vonult vissza és este hét óraker meg hozta ítéletét. A vádat alaptalannak találta és dr. Óvári Elemért és társait felmentette a vád és annak következményei alól.¹⁶

8. Észak-Erdély visszatért

A második bécsi döntés következtében Észak-Erdély visszatért Magyarországhoz. Óvári ennek a változásnak a legnagyobb támogatói között volt.

1941-ben a Katolikus Főgimnáziumban újra városi főügyészként tartott beszédet „szeretett diáktársainak”, a frissen érettségizett növendékeknek, megöszült hajjal, de nem megöregedett lélekkel. Elmesélte, hogy 57 éve lépte át az iskola küszöbét, és ez az 57 év nem volt elég idő, hogy lerója a hálóját egykori iskolájának és a piarista atyáknak. „*Olyan korszakban éltek, amelyben a történelem mérföldjáró csizmákkal rohan előre, nem időzik sehol, hogy mennél hamarabb elérhesse a kitűzött célt s hogy megvalósíthassa az ideált. Azt az ideált, mely egy tisztultabb és nemesebb világnézetet kell, hogy magával hozzon, melyben nincsen gyűlölet s a szeretet felolvasztja a közönyt. Nekünk, magyaroknak, kik ebben az irtó emberáradatban olyan kevesen vagyunk, sohasem szabad elfelednünk, hogy magyarok vagyunk, a Szent István magyarjai, de nem szabad elfeledni azt sem, hogy az Árpád magyarjai is vagyunk. Mint Szent István magyarjainak kötelességünk s a keresztény hit, a bölcs beleilleszkedés a világrendbe, szeretet és megbecsülés minden iránt, a mi keresztény szellem szerint jó és erkölcsös, kötelességünk kitartani a munkában s testvéries összefogás minden, de legfőképpen a nehéz helyzetekben. Mint Árpád magyarjainak, kötelességünk a harc mindenki és minden ellen, akik és amik hitünk, hazánk és nemzetünk létét veszélyeztetik, de legfőbb kötelességünk visszaszerezni mindent, ami elveszett.*”¹⁷

A Kolozsvárra visszaköltözött Ferenc József Tudományegyetem jogtudományi államvizsga bizottságának tagjává is kinevezték. 1941-ben városi főügyészként nyugdíjba ment.¹⁸ A történelem nem engedte meg, hogy békés öregkort éljen, tovább űzze ártatlan tréfáit.

Óvári Elemért máig tisztázatlan körülmények között, 1944-ben meggyilkolták. 68 éves volt.

¹⁶ Kurucdalok éneklése nem államellenes cselekmény. Felmentette a kolozsvári hadbíróóság Óvári Elemér ügyvédet, Keleti Újság, 1937. november 7, 10.

¹⁷ Az Erdélyi Róm. Kat. Egyházmegyei Tanács vezetése alatt álló kolozsvári Zágoni Mikes Kelemen Róm. Kat. Gimnázium Évkönyve az 1941–42. tanévről, Lengyel Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1942, 39–40.

¹⁸ 1940–44 közötti politikai tevékenységéről lásd MURÁDIN János Kristóf: Az Erdélyi Párt dominanciája és az anyaországi pártok térnyerési kísérletei Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között, Erdélyi Múzeum, 2018/1, 158–159; illetve MURÁDIN János Kristóf: „Mindent Erdélyért”. Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2019.

9. Óvári Elemér halála

Dáné Tibor jogász, író (1923–2006) pár évvel később, 1947–48-ban próbálta a gyilkosság körülményeit – a Bolyai Tudományegyetemen kezdeményezett kutatási program keretei között – felderíteni. Fontos leszögezni, hogy valós nyomozást az ügyben soha nem végeztek, a gyilkosságról levéltári forrásokat egyelőre nem sikerült azonosítani, tudományos igényű elemzést valójában nem lehet végezni.

Az eseményeket, Dáné Tibor munkája nyomán, a következőképpen lehet részlegesen és minden bizonnyal pontatlanul rekonstruálni.¹⁹

1. A szovjet hadsereg közeledett Kolozsvárhoz.²⁰ 1944 szeptemberének második felében a magyar politikai és katonai vezetés is úgy döntött, hogy a magyar csapatok, azért, hogy Kolozsvárt, a lakosságot, a műemlékeket, a magyar múltat, az iskolákat, a gyárakat stb. a harcoktól megkímélik, el fogják hagyni a várost. Annak érdekében, hogy ezt tudassák a szovjetekkel, a városban maradó magyar vezetők, az Erdélyi Tanács²¹ tagjai, köztük Bánffy Miklós és Óvári Elemér úgy döntöttek, hogy levélben értesítik a szovjeteket a hadsereg kivonulásáról, ne hogy elkezdjék lőni Kolozsvárt. A város harcok nélküli átadásáért garanciát is vállaltak. A levelet Bánffy és Óvári írták alá.

„Nina Pányeva az első világháború végén, mint tizennyolc-húszéves leány orosz emigráns családjával került Kolozsvárra... Pányeva még a húszas években nyitotta meg a Tordai úton, a Vörösmarty utcával szemben a fogászati rendelőjét. Nemsokára – valószínűleg nem csak ügyes keze, de kitűnő modora és igen előnyös külleme miatt is – főleg a magyar előkelő társaság felkapott fogásza lett. Kedves nyézéssel lágyítva, de egyébként kitűnően beszélt magyarul is, románul is.

Nina Pányeva elmondta, hogy őt Óvári Elemérné és Krémer Mancsi, a primadonna, Teleki Ádám nyilvános liaisonja, később a gróf felesége hívta meg szeptember eleje táján Óváriék lakására. De tulajdonképpen Szilvássy Karola győzte meg, hogy nem csak a levélírást, de a többi kockázatot is vállalja. Lefordította és – írógép híján – kalligrafikus cirill betűkkel megírta a levelet... A levelet ismeretlen, de legalább ezredparancsnoki beosztású szovjet tisztnek címezték, és mint 'parancsnok urat' szólították meg...

– Nagyon, nagyon féltem – vallotta be Nina Pányeva még három év múlva is –, hiszen magam is emigráns vagyok. Mit tudhattam, hogy velünk mi a szándékuk? A levélben csak az én nevemet és címemet tüntették fel, hogy akit kijelölnek, velem vegye fel a kapcsolatot. Elvégre csak én tudtam

¹⁹ Az eredeti kutatási dossziét Abodi Nagy Géza egyetemi tanár (Abodi Nagy Béla festőművész bátyja) letartóztatásakor elvitték, eltűnt. Dáné Tibor is emlékezetből idézte újra fel a történeteket, viszont ő volt az, aki az eseményekhez viszonylag közel célirányosan vizsgálódott és beszélt a szemtanúkkal. Dáné ráadásul egyetemi oktatóként, amíg megtehetette (1952-ig), kriminalisztikával foglalkozott. Ld. DÁNÉ TIBOR: *Az Óvári család kiirtásának és Kolozsvár szovjet megszállásának ténykörülményeiről*, A Dunánál, 2006/5, 90–139.

²⁰ Dálnoki Veress Lajos vezérezredes a következő jelentést küldte Horthy Miklósnak: *„Kicsiben: a hadseregem be van kerítve. Nagyban: hazám sorsa meg van pecsételve!”* Ld. BETHLEN Béla: *Visszaemlékezéseim*, Atheneum, Budapest, 2019, 235.

²¹ Az Erdélyi Magyar Tanács 1944 augusztusában, a román kiugrás után alakult, széles körű fórum volt. Szeptemberben felhívást intézett Horthyhoz, Magyarország háborúból való kiválását kérve. Az október 15-i kiugrási kísérlet azonban sikertelen volt, és a németek által megszállt országban a nyilasok vették át a hatalmat.

oroszul. De nincs nekem azóta egy nyugodt pillanatom sem. Mert több mint bizonyos, hogy rólam is van valahol egy dosszié...

A levél kézbesítését Atzél Ede báró vállalta magára. Őt a kolozsváriak mint bátor, sőt vakmerő, kicsit krakéler, kiváló sportolót, nagy lovast és szenvedélyes vadászt ismerték. Mintha az öreg Wesselényi Miklósnak, 'a zsidói bölénynek' a reinkarnációja lett volna. A bécsi döntés után a kolozsvári székhelyű Wesselényi Lövészegylet alapítója volt. Az egylet tagjai jellegzetes, vadászszabású formaruhát viseltek. Hat milliméteres öbű kispuskákkal gyakorolták a célba lövést, alakzatokban meneteltek és formaruhájukon feltüntetett rendfokozatokat viseltek. A háború után mint egyértelműen fasiszta szervezetet bélyegezték meg őket. Pedig a szervezet tagjai nacionalisták voltak ugyan, de határozottan német- és Hitler-ellenesek. A kormányzóhelyettes hívei voltak, és kárhoztatták kiküldését a harctérre, mert benne látták a nemzet igazi vezetőjét. Az antiszemitizmus nem dívott a soraikban, és készen álltak, hogy akár a németekkel szövetező románokkal szemben is megvédjék Erdély földjét...

Ha nem tévedek, Atzél Edének négy gyermeke volt.²² De ez nem vette el a kedvét a merész vállalkozástól... Október 11-én, Kolozsvár megszállásának napján, már délelőtt egy szovjet őrnagy és egy főhadnagy jelentkezett a Pányeva lakásán.²³

2. Az Erdélyi Tanács úgy döntött, hogy a szovjet parancsnokokat Óvári Elemérékhez meghívják egy tisztelő vacsorára.²⁴ A helyszínt Szilvássy Karola (1876–1948)²⁵ szerint az döntötte el, hogy Óváriéknek volt egyedül villanyos jégszekrénye, ahol a vacsorához szükséges húst tárolni lehetett (ekkor még volt villanyellátás a városban). A vacsorán „Óváriék házanépén kívül, mint a Tanács legtekintélyesebb, diplomáciailag legjártasabb tagja és a garancialevél fő aláírója, gróf Bánffy Miklós vett volna részt. Nina Pányevát megbízták, hogy a nála jelentkező szovjet tiszttel közölje a meghívást, és ő maga is mint tolmács vegyen részt a vacsorán. A fogásznő a megbízást is, a felkérést is elfogadta.”²⁶

Bánffy azonban a vacsorán végül nem tudott részt venni. A lánya Bonchidáról üzent, hogy a németek lőszerraktárrá alakították a kastély egyik szárnyát. Bánffy ezért Bonchidára utazott, ott pedig hirtelen úgy döntött, hogy a lányát elviszi Budapestre, remélve, hogy ott biztonságban lesz, ő maga pedig még a város megszállása előtt visszaér Kolozsvárra. Az oroszok arról, hogy Bánffy nem lesz ott a vacsorán, nem tudtak.

„Október 10-ére mind Pányeva, mind Szilvássy Karoláéknál egy öreg rokon belázásodott. Valami járvány futott végig a városon. A locspocsos, hirtelen beálló őszi időjárás hozhatta magával...

Pányeva a magas lázzal eltöltött éjszaka után jól beaspirinezve felkészülten várta, hogy a levél nyomán a megszállók küldenek-e hozzá valakit. 1944. október 11-én Pányeva már hajnalosan

²² Valójában hat.

²³ DÁNÉ: *i. m.*, 106. Atzél Edét más veszélyes küldetések után, 1944 decemberében a szovjetek letartóztatták. Nyoma veszett: vagy szovjet fogságban halt meg, talán kémkedés vádjával kivégezték. Olyan vélekedés is létezik, amely szerint a szovjetek kiadták a románoknak, és a nagyenyedi börtönben hunyt el az 1950-es években.

²⁴ Mindeközben más, a Kolozsváron maradási választó magyar vezetők Hajnal Imre orvosprofesszor védőszárnyai alá kerültek: befeküdtek az egyetemi klinikák belgyógyászati osztályára. Ld BETHLEN: *i. m.*, 244.

²⁵ Báró Bornemisza Elemérné Szilvássy Karola Bánffy titkos szerelme volt, róla mintázta az *Erdélyi történet* trilógiájának egyik kulcsszereplőjét, Milóth Adrienne-t.

²⁶ DÁNÉ: *i. m.*, 107.

észrevette, hogy a Tordai úton az első szovjet járőrök beóvakodnak a városba. Később még örült is, hogy nem kellett sokat várakoznia, mert kora délelőtt egy őrnagy és egy főhadnagy kopogtatott be a kapuján. A kölcsönös üdvözlés után közölte a tisztekkel a vacsorameghívást. Az őrnagy azonban Bánffy után érdeklődött. Pányeva elmondta, hogy a gróf kiment a közeli birtokára intézkedni, mert a kastélyában a németek robbanóanyagot raktároztak.”²⁷

Azt, hogy Bánffy nem lesz ott a vacsorán, az oroszok nem tudták. Báné úgy emlékezett Pányeva szavaira, hogy a szovjet őrnagy „*elég szívósan többször is kifejezetten Bánffy után kérdezősködött*”.²⁸ Pányeva orosz kísérettel ment el Óváriékhoz, hogy a vacsora kapcsán értesítse őket.

3. A szovjet őrnagy október 11-én, a szovjet megszállás első napjának estjén két terepjáróval érkezett meg Pányevához. „*A városra koromsötétség borult. Északról, messziről egy-egy aknabecsapódás vagy ágyúlövés tompa puffanása hallatszott. A magyar és a német csapatok nemcsak hogy harc nélkül ürítették ki Kolozsvárt, de igen gyors ütemben hátráltak is. Október 11-én estére már valahol Páncélcseh–Köblös–Esküllő–Tök²⁹ vonalán folytak a gyér utóvédharcok. A szovjet hadvezetésnek Kolozsváron semmi oka nem volt az idegeskedésre. Pányeva vacsorához felöltözve várta az orosz tiszteket. Az őrnagyon és a főhadnagyon kívül két zöld tányérsapkás tiszt is jött velük. De ezeknek, mivel csak sötétben látta őket, később Pányeva nem tudta megmondani a rendfokozatát... Mikor Óváriékhoz megérkeztek, kiderült, hogy mind a négy tiszt jól beszél németül, és nincs szükség tolmácsra. Mivel Pányeva akkor már nagyon lázas volt, Óváriék és a szovjet tisztek biztatására hazament. Pontosabban az őrnagy gépkocsival hazavittette a beteg hölgyet.*”³⁰

4. A vacsora egyik résztvevője, Szilvássy Karola azt mesélte el, hogy a vacsora jó hangulatban kezdődött és folyt, amíg ő ott volt. „*Bár az orosz tisztek az ebédlőbe is magukkal vitték a géppisztolyaikat, és ki-ki a széke mellé támasztotta azt. De hát – vélte a báróné – ez a hadszíntérnek számító körülmények között akkor senkinek sem szűrt szemet.*

Tíz óra után átjött Bornemisziák mindenese, kihívatta Bornemisziáné Szilvássy Karolát és közölte, hogy a vendég (az említett öreg rokon) nagyon rosszul van. A báróné késsedelem nélkül kihozatta a kabátját, és meghagyta a szobalánynak, hogy távozásáról diszkréten tájékoztassa a házigazdát, azzal a kertek alatt angolosan távozott. Angolosan, azaz anélkül, hogy bárkitől is elkészönt volna, és a búcsúzásával megzavarta volna a kialakult hangulatot. Mivel a vendég valóban nagyon rosszul volt, miután bepriznicelték és lázcsillapítóval is ellátták, a grófnő nem ment el lefeküdni, hanem pongyolásan egy szelontra dőlt, és azon nyomta el az álm.”³¹

5. Éjszaka két óra, fél három körül Bornemisziáné Szilvássy Karolát a mindenese riasztotta fel: „*a konyhában van Óváriék mosogatólánya borzalmas idegállapotban. Szegény leánykából – különösen, hogy süketnéma volt – semmi értelmeset nem lehetett kivenni... Delíriumosan reszketett, arcát elmaszatolták a könnyei, és mindegyre felvisított. A báróné két szem erős altatót diktált bele, és úgy döntött, hogy ha kivirrad, a mindenesével átmegy Óváriékhoz. Az utcán ugyanis garázda katonák lövöldöztek. Betörték az ablakokat és*

²⁷ DÁNÉ: i. m., 116.

²⁸ Uo.

²⁹ Pontosabban: Páncélcseh–Köblös–Nagyesküllő–Felsőtök.

³⁰ DÁNÉ: i. m., 116.

³¹ Uo., 117.

a lakásokba behatolva erőszakoskodtak, főleg a nőkkel. Ezért Bornemiszané egyszerűen nem mert elindulni, pedig egyébként talpraesett és erélyes asszony volt.”³²

Virradat után átmentek Óváriékhoz, ahol borzalmas látvány fogadta őket. „Óvári Elemér, a felesége, két hölgy, a férfi rokon, a szobalány és a szakácsnő vérükbe fagyva, holtan heverték az ebédlő szőnyegén és a konyhának az ebédlő felőli átjárójában. Az ebédlőasztal abrosza a rajta levő terítékekkel, ételekkel és italokkal félig lerántva, szétszórva, összetörve. Körben a falakon, az összetört, kristályokkal, porcelánfigurákkal tele vitrinben géppisztolysorozatok nyoma látszott. A kristálycsillár félig rípiyomra löve. A hall ajtaja tenyérnyire nyitva hagyva. Az október reggeli szürkület bederengett az ajtónyíláson...”³³

Dáné szerint az oroszok „nyilván alkohol hatása alatt álltak, de tíz óra után, mikor Szilvássy Karola otthagya a társaságot, még semmi sem utalt a bekövetkező horrorra. Pányeva szerint pedig a tiszték, különösen az őrnagy, udvarias és igen jó modorú férfiakkal látszottak. Annyi bizonyos, hogy soha-soha már meg nem tudhatjuk, hogy a négy szovjet tiszt mitől vadult meg. A magam részéről osztom a Szilvássy Karola, Pányeva és Teleki véleményét: a szovjet tiszték nem gyilkos szándékkal lépték át az Óvári-ház küszöbét. Vacsora közben sem ijedhettek meg valamitől, és nem támadhatott gyanújuk semmi olyanra, ami indokolhatná szörnyettüket. Semmi-semmi, a hirtelen indulaton kívül. De annak okára Teleki és Szilvássy Karola szerint a holttestek elhelyezkedése nem utalt. Nyoma sem mutatkozott dulakodásnak, vagy akár csak huzakodásnak is...”³⁴

Az elhunytak: Purjesz Olga, férjezett dr. Óvári Elemérné, dr. Óvári Elemér, özv. Horváth-Tholdy Rudolfné sz. gróf Wass Ráchel, dálnoki Gaál Jolánta, Stentzel Jolán és még három személy. Összesen nyolc halott volt.

6. Pányevát kerítették elő és kérték meg, segítsen a történeteket bejelenteni és kivizsgálást kérni. Pányeva Dáné Tibornak azt nyilatkozta, hogy „*ma sem hiszem, ami a parancsnokságon történt! Nem is hihette. A szálloda előtt álló őrtől követelte, hogy vezessék a városparancsnok elé. Az ór végül is bekiabált a kapu alá. Jött egy katona, s az őrnagy elé vezette. De ez az őrnagy nem az az őrnagy volt, aki nála előző napon jelentkezett, akivel kijelölték városparancsnoksági épületnek a szállodát, és akitől előző este Óváriék előtt elbúcsúzott! Viszont más őrnagy nem volt. Más városparancsnokról ez az őrnagy még csak nem is hallott soha. Magát tekintette a város első szovjet városparancsnokának.*”³⁵

7. A helyszínre hívott Teleki Ádám szerint mindegyik áldozaton több lött seb volt, az áldozatok fején, mellén, hasán és hátán, annak jeléül, hogy géppisztolyos kaszabolás történt. A korábban távozó Pányeva és Szilvássy Karola, illetve a konyhában tartózkodó süketnéma mosogatólány a csodával határos módon úszták meg a mészárlást. A Pányeva által hívott orosz katonák segítettek a holttestek megmosdatásában (a fürdőben talált szivacsokkal) és átöltöztetésében. A véres ruhákat elégették. A tett helyszínét feltakarították, rendbetették. Mindezt a katonák végignézték, a halottak átöltöztetésében segítettek, vagyis vizsgálatot folytatni a szovjet hadseregnek nem állt szándékában.

³² Uo., 117.

³³ Uo., 117.

³⁴ Uo., 119.

³⁵ Uo., 120.

Mindeközben október 12-én elkezdődött a kolozsvári civil lakosok ezreinek málenkij robotra való elhurcolása.³⁶

8. A lezárt házat a rendelkezésre álló adatok szerint a temetés után kirabolták.

9. A halottakat, közöttük Óvári Elemért és feleségét is gyorsan, már október 13-án eltemették Purjesz Olga édesapjának, Purjesz Zsigmondnak a Házsongárdi temetőben található sírjába.³⁷

10. Hipotézisek

A gyilkosságra több alternatív magyarázat létezik, de a logikus magyarázat hiányában a legendák is befurakodnak az elméletek közé.

1. Léteznek arra utaló jelek (az előzetes élénk érdeklődés erre utalhat), hogy Bánffy (mint vezető politikai személyiséget, mint a levél aláíróját?) akarták előre megfontoltan meggyilkolni, ő lett volna az előre megtervezett politikai gyilkosság fő célpontja. Bánffy viszont végül nem vett részt a vacsorán.

2a) Egyik lehetséges foratókönyv az, hogy az oroszok a jelen levő nőkbe kötöttek ittasan bele, ez okozhatta a szóváltást és a gyilkosságot.³⁸ Ezt talán részben az cáfolja, hogy dulakodásnak nem volt nyoma, és a vacsorán részt vevő hölgy vendégek idősek voltak: Wass Ráchel 70 évnél, Gaál Jolánta és Purjesz Olga 60 évnél volt idősebb. Stenzel Jolán Óváriék ismerőse volt, szintén nem fiatal, az egyik melléképületben bérelt egyszobás lakást, rendszeresen Óváriéknál vacsorázott.

2b) Az ittas oroszok bármilyen más ok miatt is elkezdhetek lövöldözni. Frontkatonákról lévén szó, számukra a gyilkolás a mindennapjaik része volt. Dáné Tibor szerint ezt az elméletet támasztja alá a szovjet katonák közreműködése a holttestek gyors eltemetésében, akik így akarták elkerülni, hogy a „felszabadító” szovjet hadseregbe árnyék vetüljön. Azt, hogy az oroszok géppisztolyokat vittek magukkal a vacsora helyszínére, Dáné Tibornak Szilvássy Karola megerősítette. Ez viszont azt is jelzi, hogy a gyilkosság akár előre megfontolt lehetett.

3. Egy másik elmélet szerint Óváriékat minden valószínűség szerint (magyarfenesi?) Maniu-gárdisták gyilkolták meg, a hírhedt román félkatonai alakulat emberei.³⁹ Dáné Tibor szerint azonban a Maniu-gárdisták soha nem jártak a szovjet csapatokkal keveredve, de még azokkal egy időben sem. Gyilkos tevékenységüket alapvetően a front átvonulása után fejtették ki, leginkább rurális környezetben.

³⁶ A kérdéstről lásd MURÁDIN János Kristóf megjelenés alatt lévő monográfiáját (*Dies irae. Erdélyi magyar civilek elhurcolása és fogsága a Szovjetunióban 1944 és 1953 között*, Nemzeti Közszerzői Társaság, Budapest).

³⁷ A halottak közül kettőt, férjet és feleséget a saját házsongárdi sirkertjükbe temettek, illetve a nyolcadik halottat, Óváriék szobalányát hazavitték a falujába eltemetni.

³⁸ Lásd „Erdély egy szempillantás alatt a szívemhez nőtt”. Oláh-Gál Elvira beszélgetése gróf Petrichevich-Horváth-Tholdy Péterrel, Székelyföld, 2015/4, 84.

³⁹ Lásd BALOGH Júlia: *A román kormányzat iskolapolitikája Erdélyben (1918–1948)*, Történelmi Szemle, 1987–88/3, 285.

4. A gyilkosságot bosszúból román katonatisztek követték el, egyfelől Óvári Elemér tevékenysége, de még inkább Óvári lányának, Magdának (Babának) a második bécsi döntés létrejöttében feltételezett szerepéért. A szóbeszéd szerint Ciano „szeretője” volt; az viszont tény, hogy olasz diplomata, Umberto Natali volt a férje.⁴⁰ Natali pedig Ciano titkára volt a második bécsi döntés idején.⁴¹

5. Román katonák vagy Maniu-gárdisták követték el a gyilkosságot, de orosz egyenruhában. (Ezt cáfolja, hogy az orosz anyanyelvű Pányeva a tisztekkel való előzetes kommunikáció során bizonyára észrevette volna, ha nem oroszokról lett volna szó).

6. A gyilkosságot az oroszok távozása után Teleki Ádám gróf kendilónai inasa (kocsisa) követte el, rablás vagy bosszú céljából. Dáné Tibor szerint a temetés utáni rablást valóban elkövette a kocsis, aki bejáratos volt a házba, mert Óváriék szobalányának udvarolt. Viszont ennek nem volt köze a gyilkossághoz, hanem utólagos lopásról van szó.

Dáné értelmezése szerint a kommunista propaganda célja lehetett, hogy engedjék az olyan megközelítéseket elterjedni, mint a Maniu-gárdisták által elkövetett gyilkosság vagy a Teleki kocsisa (és fiktív bandája) által elkövetett rablógyilkosság. Hiszen ezen magyarázatok bármelyike a szovjet hadsereget mentesíti.

A rendelkezésre álló információk alapján szakmailag hiteles állásfoglalásra nincs esély. A Dáné-féle értelmezés tűnik a leghitelesebbnek. De az események tisztázásának kísérlete a rendelkezésre álló forrásanyagok alapján egyértelműen sikertelen. A kutatást viszont folytatni kell: talán még kerülhetnek elő olyan információk, amelyek elősegíthetik az események egy-egy részletének a tisztázását.

Óváriék temetésén alig néhányan vehettek részt. A temetési szertartáshoz gyorsan kerestek papot: a temetést az oroszok által a málenkij robotra hurcoltak közül elengedett László Dezső református esperes celebrálta.⁴² A sírnál 1944. november elsején, halottak napján tette a város megdőbbent lakossága tiszteletét. A sirt ellepték a virágok és a gyertyák.⁴³

Ahogy egyik barátja néhány évvel később megemlékezett, „Óvári Elemér már régen fölment egy felhőkonflison az Égbe. Bizonyára csillagbillikomokba⁴⁴ tölti a mennyei nedűt és a

⁴⁰ A *Reggel* 1937. június 28-i száma szerint „regényes szerelem happy end-jéről kapunk olasznyelvű értesítést – Kolozsvárról. Kolozsvár egyik nevezetes famíliájának, az Óvári-családnak leánya, Óvári Baba ment férjhez Umberto Natali olasz diplomatához az elmúlt héten Triestben. Umberto Natali évekké ez előtt olasz konzul volt Kolozsvárott, itt ismerkedett meg a gyönyörű Óvári Babával, akit eljegyzett s most hétévi eljegyzés után vett el: eddig tartott, amíg Mussolini kivételes engedélyét meg lehetett szerezni a házassághoz, eddig ugyanis csak egy példa volt rá, hogy diplomáciai szolgálatban levő olasznak megengedték, hogy külföldit vegyen feleségül [...] Natali konzul most Ljubljánában teljesít szolgálatot, de a közeljövőben áthelyezik a római külügyminisztériumba.” Natalinak 1975-ös halálakor Márai Sándor a naplójában állított emléket.

⁴¹ Umberto Natali valóban a *Segreteria Particolare del Ministero* vezetője volt 1938–1943 között. Ld. Hof Tobias: *Galeazzo Ciano: The Fascist Pretender*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2021, 84.

⁴² Az oroszok, a felszabadító nagyvonalú gesztusaként elengedték a papokat.

⁴³ Óvári Elemér fia, Óvári Zoltán immunológus egyetemi tanár (1907–2005) szülei, Óvári Elemér és Purjesz Olga emlékezetére tett felajánlásával jelentősen támogatta a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem elindulását. Az egyetem rektori hivatalában, Bocskai István fejedelem szülőházában a dísztermet ennek emlékére Óvári teremnek nevezik.

⁴⁴ Csillagerlegetkebe.

kisangyalok kórusát is gondosan figyelteti: akad-e hamis hangú közöttük? Talán ott is elindul mindennapos körútjára, le-le dob a csillagok közül a szomorú földre egy-egy kedves ötletet, egy aranyos tréfát vagy egy jókedvű mosolyt.”⁴⁵

Irodalomjegyzék

1. BALOGH Júlia: *A román kormányzat iskolapolitikája Erdélyben (1918–1948)*, Történelmi Szemle, 1987–88/3.
2. BETHLEN Béla: *Visszaemlékezéseim*, Atheneum, Budapest, 2019.
3. CSAPODY Miklós: *A Dumaposta asztaltársaság*, Korunk, 2018/8.
4. DÁNÉ Tibor: *Az Óvári család kiirtásának és Kolozsvár szovjet megszállásának ténykörményeiről*, A Dunánál, 2006/5.
5. FARKAS Imre: *A muskátli-asztal*, Magyar Nemzet, 1947. október 5.
6. HARSÁNYI Zsolt: *Mári néni*, Pesti Hírlap Vasárnapja, 1932. szeptember 4.
7. HARSÁNYI Zsolt: *Régi jó idők*, Pesti Hírlap, 1930. október 2.
8. HOF Tobias: *Galeazzo Ciano: The Fascist Pretender*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2021.
9. HUNYADY Sándor: *Első ebéd egy erdélyi háznál*, Magyar Nők Lapja, 1939/18.
10. MURÁDIN János Kristóf: *Az Erdélyi Párt dominanciája és az anyaországi pártok térnyerési kísérletei Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között*, Erdélyi Múzeum, 2018/1.
11. MURÁDIN János Kristóf: *„Mindent Erdélyért”*. *Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2019.
12. MURÁDIN János Kristóf: *Dies irae. Erdélyi magyar civilek elhurcolása és fogsága a Szovjetunióban 1944 és 1953 között*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest (megjelenés alatt).

Folyóiratok, újságcikkek szerzők nélkül

1. *Az új főispán beiktatása*, Ellenzék, 1906. május 3.
2. *„Erdély egy szempillantás alatt a szívemhez nőtt”. Oláh-Gál Elvira beszélgetése gróf Petrichevich-Horváth-Tholdy Péterrel*, Székelyföld, 2015/4.
3. *Hogyan halt meg Somló Bódog. Részletek a tudós öngyilkosságáról*, 8 Órai Újság, 1920. október 10.
4. *Kurucdalok éneklése nem államellenes cselekmény. Felmentette a kolozsvári hadbírótság Óvári Elemér ügyvédet*, Keleti Újság, 1937. november 7.
5. *Somló Bódog öngyilkossága*, Keleti Újság, 1920. szeptember 29.
6. *Vékás Lajos dr., a tíz éves jubileumát ülő Minerva vezérigazgatója arra a legbüszkébb, hogy a súlyos gazdasági krízis ellenére sem épített le senkit a vállalat tisztviselői közül. Beszélgetés Vékás Lajos dr.-ral – Egymillió magyar könyv – Jubiláns közgyűlésen ünnepelték a népszerű vezérigazgatót*, Keleti Újság, 1930. november 2.

⁴⁵ FARKAS Imre: *A muskátli-asztal*, Magyar Nemzet, 1947. október 5. 4.

E lapszám szerzői

Ambrus István

egyetemi docens, ELTE-ÁJK, Budapest, e-mail: ambrus.istvan@ajk.elte.hu

Balogh Elemér

egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem - ÁJK, Szeged, e-mail: brummantoapu@gmail.com

Bató Szilvia

Szegedi Tudományegyetem - ÁJK, Szeged, e-mail: batoszilvia@gmail.com

Fazakas Zoltán József

egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem - ÁJK, Budapest, e-mail: jz.fazakas@gmail.com

Fenyvesi Csaba

egyetemi tanár, PTE - ÁJK, Pécs, e-mail: fenyvesi.csaba@ajk.pte.hu

Herke Csongor

egyetemi tanár, PTE - ÁJK, Pécs, e-mail: herke.csongor@ajk.pte.hu

Kádár Hunor

egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár, e-mail: kadarhuni@yahoo.com

Mátyás Szabolcs

egyetemi docens, NKE - Rendészettudományi Kar, Budapest, e-mail: matyas.szabolcs@uni-nke.hu

Sivadó Máté

egyetemi adjunktus, NKE - Rendészettudományi Kar, Budapest, e-mail: sivado.mate@uni-nke.hu

Szabó András

PhD-hallgató, PTE - ÁJK, Pécs, email: andras.dr.szabo@gmail.com

Veress Emőd

egyetemi tanár, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, e-mail: emod.veress@sapientia.ro

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag elsőközlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, körülbelül 40 000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15 000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid angol nyelvű összefoglalót kell mellékelni, és meg kell jelölni 5-6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **félidézőjelet** (a ' jelet, billentyűkombinációja: shift + 1).
- pl. Szász-Schwarz Gusztáv szerint *„az ő jögalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jögalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását 'kölcsön címen' elismerte légyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy 'kölcsönlevelet' vagy 'adóslevelet' állít ki róla”*.
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).

Különböztesse meg egymástól:

- **a kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet** – mondatokon belüli közbeékelés esetében,
- **kiemeléshez dőlt** betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerürendő,
- **idézetekhez dőlt** betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja és tegye idézőjelbe is,
- idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: [...]
- **a századokat** római számokkal írja: VII. század.

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Az első lábjegyzetben kérjük minden esetben feltüntetni **az idézett mű valamennyi bibliográfiai adatát**: szerző(k) neve(i), mű címe, kiadó, kiadás helye, évszám, oldalszám. **Ismételt hivatkozás esetében** elegendő csak a szerző családneve, majd *i. m.* és az oldalszám feltüntetése, pl. BECK: *i. m.*, 11. Ugyanattól a szerzőtől több mű hivatkozása esetén a szerző neve után a mű címének első szavát (hasonló című művek esetében, első szavait) is fel kell tüntetni: BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén az irodalomjegyzékben is feltüntetni, ábécésorrendben, sorszámozással.

A hivatkozási szabályok összefoglalása:

1. az első hivatkozás teljes bibliográfiai adatokkal történik;
2. hivatkozás ugyanarra a műre a soron következő lábjegyzetben: *Uo.* megjelöléssel történik;
3. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanattól a szerzőtől csak egy művet hivatkozunk a tanulmányban;
4. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanannak a szerzőnek több művét is hivatkozunk;
5. a szerző által felhasznált szakirodalmat irodalomjegyzék összegzi.

Általános példa:

1. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve, oldalszám.
2. *Uo. (dőlttel)*, oldalszám.
3. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *i. m.*, oldalszám.
4. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *Rövidített cím...*, *i. m.*, oldalszám.
5. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve.

Idegen nyelvű műre való hivatkozás esetében a családnev, keresztnév sorrend az adott nyelvben használatos névsorrendet követi:

Dan Andrei POPESCU: *Din nou despre rezerva succesorală. Privire din perspectiva dreptului internațional privat*, Buletinul Notarilor Publici, 2018/2 (XXII).

Példák:

Egyszerűs művek hivatkozása:

1. BECK Salamon: *A köteles részes jogállása*, Athenaeum, Budapest, 1913, 11.
2. *Uo.*, 17.
3. BECK: *i. m.*, 11.
4. BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

Két- vagy többszerzős művek hivatkozása:

1. KOZMA Anna, LŐRINCZ György, PÁL Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG Orac, Budapest, 2020, 43.
2. *Uo.*, 57–63.
3. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *i. m.*, 57–63.
4. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *A Munka...*, *i. m.*, 57–63.

Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás:

1. VERESS Emőd: *Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről = Lábady Tamás emlékkönyv*, szerk. KOLTAY András, MENYHÁRD Attila, LANDI Balázs, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 311.

2. *Uo.*, 312.
3. VERESS: *i. m.*, 312.
4. VERESS: *Gondolatok..., i. m.*, 312.

Folyóiratcikkekre történő hivatkozás:

1. VÉKÁS Lajos: *Szladits Károly és magánjogi iskolája*, Jogtudományi Közlöny, 2018/2, 72–77, 75.
2. *Uo.*, 76.
3. VÉKÁS: *i. m.*, 76.
4. VÉKÁS: *Szladits..., i. m.*, 76.

Több műre való hivatkozás:

Lábjegyzetben több műre való hivatkozás esetében az oldalszámok után nem szükséges pont és pontosvessző is, csak pontosvessző:

DOMJÁN ÉVA: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*, Magyar Jog, 1991, 751–755; VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog, 1998, 705–714; a kereskedelmi jog külön kodifikálása mellett SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog, 1998, 9–16.

Hivatalos közlönyre, törvényre, rendeletre, kormányhatározatra való hivatkozás:

1. Románia Hivatalos Közlönyének (Monitorul Oficial al României) hivatkozási módja: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. április 2, 213. sz.
2. Román törvény hivatkozási módja: a közjegyzőkről és a közjegyzői tevékenységről szóló 1995. évi 36. törvény
3. Román kormányrendelet hivatkozási módja: 2021. évi 77. sürgősségi kormányrendelet a Nemzeti Erdőőrség létesítéséről
4. Román kormányhatározat hivatkozási módja: a Kovászna megyei Uzon község zászlómodelljének jóváhagyásáról szóló 2021/1041. kormányhatározat.

Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):
www.alkotmánybíróság.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

A szerző a kézirat beküldésével szavatolja, hogy a tanulmány saját, eredeti szellemi alkotása, illetve amennyiben felhasználta mások munkáit, azokat megfelelő módon idézte és szakszerűen hivatkozott rájuk.

A szerző szavatol azért, hogy a művön nem áll fenn harmadik személynek olyan kizárólagos szerzői joga, amely az Erdélyi Jogélet kiadója felhasználását akadályozná vagy korlátozná.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőt a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül. A lektorálás kettős anonim rendszerben történik (sem a szerző nem értesül a lektor személyéről, sem a lektor a szerző azonosságáról).

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: <https://publicationethics.org/resources>.

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Felelős kiadó:

Sorbán Angella

Kiadói koordinátor:

Szabó Beáta

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:

Metaforma Kft.

Tipográfia:

Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

F&F INTERNATIONAL Kft.

Felelős vezető: Ambrus Enikő igazgató